VILÁG PROLETÁRJAI, EGYESÜLJETEK

# TÁRSADALMI SZEMLE

A MAGYAR
SZOCIALISTA
MUNKÁSPÁRT
ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA

4

XVI. ÉVFOLYAM 1961 ÁPRILIS

TÁRSADALMI SZEMLE
A MAGYAR SZOCIALISTA MUNKÁSPÁRT ELMÉLETI ÉS POLITIKAI FOLYÓIRATA
XVI. ÉVF. 4. SZ. BUDAPEST 1961. ÁPRILIS HÓ

# A proletárdiktatúra békés győzelmének néhány tapasztalata népi demokráciánkban

Írta SÁNTA ILONA

Korunk egyik legidőszerűbb elméleti és gyakorlati kérdése a szocialista forradalom békés győzelmének lehetősége. Az imperialisták — felismerve a békés fejlődés perspektívájának nagy vonzerejét a tömegekre — tagadják és megtévesztő manővrírozásnak tüntetik fel a kommunisták ama törekvését, hogy a forradalom minél békésebben, lehetőleg polgárháború nélkül menjen végbe. Pedig e politikai irányvonal realitását és őszinteségét a gyakorlat többszörösen igazolta. Köztudomású, hogy a bolsevikok 1917 áprilisában még számoltak a hatalom átvételének békés lehetőségével és csak az 1917 júliusában megindított ellenforradalmi támadás kényszerítette őket arra, hogy a fegyveres felkelés útjára vezessék az orosz proletariátust. A sok áldozatot követelő polgárháború nem a bolsevikokon múlott — a nemzetközi imperializmus által támogatott ellenforradalmi burzsoázia robbantotta ki azt a győztes szovjethatalom ellen. A Magyar Tanácsköztársaság pedig békés úton jött létre, s csak az intervenciósok támadása kényszerítette a magyar proletariátust forradalmi honvédő háborúra. A második világháború után a fokozatosan fejlődő népi demokratikus forradalmak is lényegileg békésen nőttek át demokratikus szakaszukból szocialista szakaszukba. A népi demokratikus forradalmak azonban a békés átmenetnek csak egyik sajátos típusát alkotják, mindenekelőtt azért, mert a kapitalizmus általános válsága azon szakaszának termékei, amely a második világháborúval függ össze. E forradalmak elválaszthatatlanok a Szovjetuniónak és a világ népeinek a fasizmus felett aratott történelmi jelentőségű fegyveres győzelmétől és attól a vereségtől, amely a népi demokráciák volt uralkodó köreit, a német fasizmussal szövetkezett nagybirtokos-monopoltőkés államhatalmat a felszabadító harcok folyamán érte. Azok a forradalmak, amelyek a kapitalizmus általános válságának jelenlegi szakaszában fognak lezajlani — abban a periódusban, amely már nem háborúval, hanem azzal kapcsolatos, hogy létrejött és egyre

erősödik a szocialista világrendszer — ha békésen győznek is — valószínűleg a népi demokratikus forradalmaktól eltérő formák között fognak végbemenni. Ez azonban nem változtat azon, hogy a népi demokráciák — egy meghatározott történelmi korszakban — a szocialista forradalom békés győzelmének lehetőségét példázták. Azóta még jobban megnőtt annak a lehetősége, hogy a munkásosztály élcsapata vezetésével magával ragadva a nép többségét, polgárháború nélkül megszerezze a politikai hatalmat és társadalmi tulajdonba vegye a termelőeszközöket. A kommunista és munkáspártok 1960 novemberi moszkvai nyilatkozata világosan leszögezi ezt és megállapítja, hogy „e lehetőség valóraváltása megfelelne a munkásosztály és az egész nép érdekeinek, az illető ország nemzeti érdekeinek."[1] Felhívja azonban a figyelmet arra is, hogy olyan körülmények között, amikor a kizsákmányolók a néppel szemben erőszakhoz folyamodnak, tekintetbe kell venni a nem békés átmenet lehetőségét is. A szocializmusba való ilyen, vagy olyan átmenet formája tehát mindig a konkrét nemzetközi és nemzeti körülmények függvénye.

*

A második magyar proletárdiktatúra *békés győzelmének* döntő tényezője volt a kedvező nemzetközi helyzet. A második világháborúval kibontakozott a kapitalizmus általános válságának második szakasza. A kapitalizmus rendszerére nagy csapást mért a német és a japán imperializmus súlyos veresége. Kelet- és Délkelet-Európa országain forradalmi hullám söpört végig, amely kiragadta ezen országokat az imperializmus világrendszeréből. Kiéleződött a gyarmati rendszer válsága is. A volt gyarmatok egész sora indult el az önálló fejlődés útján. A kínai nép megdöntötte a reakciós Kuomintang uralmát és Kínában is megindult az a folyamat, amelynek során a nemzeti demokratikus forradalom szocialista forradalommá vált. Megalakult a Koreai Népi Demokratikus Köztársaság és a Vietnami Demokratikus Köztársaság is. s a forradalmi fejlődés ezekben az országokban is a szocialista erők győzelmére vezetett.

A háború után rendkívüli mértékben megnőtt a Szovjetunió politikai és gazdasági ereje. Ugyanakkor vezető tőkés országokban gazdasági nehézségek mutatkoztak. Az USA, amelynek gazdasági potenciálja a háború alatt és a háború utáni években jelentősen megnőtt és amely a tőkés világ első, vezető nagyhatalmává vált, segítség ürügyén megkísérelte, hogy ezeket az országokat is gazdasági és politikai befolyása alá vonja. Ez kiélezte az imperialista táboron belüli ellentéteket. Tovább éleződött az osztályharc egyes tőkés országokban: nőtt a monopolista burzsoázia és a mun-

[1] Társadalmi Szemle, 1960. 12. sz. 34. o.

kásosztály; a monopolista burzsoázia és a dolgozó tömegek közötti ellentét, és ez — a fasizmus elleni közös harc hagyományai mellett — közelebb hozta egymáshoz a demokráciát és a szocializmust. A munkásmozgalom kiterebélyesedett, megnőtt a kommunista pártok befolyása és szervezeti ereje. Egyes nyugati kommunista pártok hatalmas tömegpártokká fejlődtek; több nyugat-európai kommunista párt bekerült a kormányba is, bár később a burzsoáziának sikerült őket onnan kiszorítania. De az az általános támadás, amelyet a monopolista körök 1947 és 1949 között mindenütt megindítottak a kommunista pártok és a haladó mozgalmak ellen, végeredményben nem vezetett tartós eredményekre: a kommunista pártoknak és a haladó erőknek sikerült kiterjeszteniök politikai befolyásukat.

A proletárdiktatúra békés kivívásában egyik döntő tényező volt, hogy népünket — mint több más ország népét is —a szovjet hadsereg szabadította fel, amely szétzúzta a fasiszta államrendszer fegyveres erőit, legfontosabb erőszakszerveit, s ezzel kedvező feltételeket teremtett az érlelődő népi demokratikus forradalom kibontakoztatásához. Felbecsülhetetlen jelentősége volt annak, hogy a szovjet csapatok jelenléte az országban megakadályozta a fasiszta és egyéb ellenforradalmi erők polgárháborús törekvéseinek érvényesülését és az imperialista intervenciót, „az ellenforradalom exportját". Lehetővé tette, hogy a munkásosztály, a dolgozó nép önbizalommal éljen szabadságával, hatalmi pozícióival, maga döntsön jövőjéről, kibontakoztassa a benne rejlő forradalmi energiát és véghezvigye a magyar társadalom méhében érlelődő forradalmat. Emellett messzemenően hozzájárult a forradalom békés győzelméhez a Szovjetunió gazdasági, erkölcsi és diplomáciai támogatása is, amely elősegítette a népi demokratikus rendszer megszilárdulását, a forradalom vívmányainak megőrzését, s ezzel a forradalmi erőknek kedvezett.

A proletárdiktatúra békés győzelmének fontos nemzetközi tényezője volt továbbá az, hogy az európai népi demokratikus országokban lényegében egyidejűleg zajlott le a forradalmi átalakulás. Ez ugyancsak megnehezítette az imperialista beavatkozást és a belső reakció helyzetét. A többi népi demokratikus országgal való politikai, gazdasági és kulturális kapcsolataink, amelyek — részben már a proletárdiktatúra győzelme előtt — kölcsönös segélynyújtási egyezményekben is testet öltöttek, — szintén hozzájárultak a forradalmi erők békés előrenyomulásának sikeréhez.

*

A kedvező nemzetközi helyzet s a szovjet csapatok jelenléte az országban azonban önmagában nem döntötte el eleve a forradalom sorsát, és nem biztosította automatikusan a békés győzelmet. Az erőviszonyok nagymértékű eltolódása a demokrácia és a

szocializmus javára, csökkentette, de nem zárta ki egy imperialista beavatkozás és intervenció veszélyét. A magyar burzsoáziát sem egyedül a nemzetközi erőviszonyok alakulása és a szovjet csapatok jelenléte késztette arra, hogy lemondjon a polgárháborúról, mint a forradalom megakadályozásának végső eszközéről. Ha a belső osztály-erőviszonyok számára kedvezően alakulnak, úgy minden bizonnyal rászánta volna magát a fegyveres ellenállásra. Erre mutat az 1956-os ellenforradalmi lázadás is. 1956-ban a demokrácia és a szocializmus erői nemzetközileg sokkal kiterjedtebbek voltak, mint 1947—48-ban, mégis, minthogy proletárdiktatúránk meggyengült, — az ellenforradalmi burzsoá-revizionista erők, az imperialisták segítségével meg mertek kísérelni a fegyveres támadást a néphatalom ellen. A proletárdiktatúra győzelme és békés győzelme tehát 1947—48-ban alapvetően függött attól is, — hogyan alakulnak a belső osztályerőviszonyok. Természetes, hogy ezt jelentősen befolyásolta ezen erők nemzetközi erőforrásainak és szövetségeseinek helyzete is.

Pártunk — felmérve a nemzetközi helyzet kedvező alakulását — helyes stratégiát és taktikát alkalmazott a forradalom békés győzelmének előkészítésére, olyan belső erőviszonyok kialakítására, amelyek meghiúsítják a burzsoáziának a szocialista forradalom „békés" úton való meggátlására irányuló törekvéseit és elveszik kedvét a fegyveres felkeléstől is.

Pártunk a forradalom fejlődésének békés, népi demokratikus lehetőségét — a Kommunista Internacionálé VII. kongresszusán kidolgozott, az egész nemzetközi munkásmozgalom számára útmutató politikai irányvonal alapján — már a második világháború idején felismerte. Miközben következetesen harcolt a független, szabad, demokratikus Magyarországért, a német és a magyar fasizmus és az igazságtalan, imperialista háború ellen, jól tudta, hogy az adott helyzetben ezeknek a harci céloknak a megvalósítása egyben út a szocializmus felé is. Előre látta, hogy a Hitler-fasizmus veresége szükségképpen együtt jár majd az azt kiszolgáló magyar nagytőkés és földbirtokos osztály bukásával és ez lehetővé fogja tenni, hogy a munkásosztály mint a forradalmi átalakulás feje, demokratikus úton továbbfejlessze a forradalmat a szocializmus irányába.

Pártunk a felszabadulás után következetesen folytatta a stratégiai célkitűzés megvalósítását. Szemben egyesekkel, akik a proletárdiktatúra közvetlen, azonnali „bevezetését" szerették volna, holott ennek a feltételei akkor még nem voltak meg, — abból indult ki, hogy a forradalom közvetlen feladata: a nemzeti függetlenség biztosítása az imperialistákkal szemben, a demokratikus szabadságjogok kivívása, a német és a magyar fasizmus elleni

harc, a monopoltőke korlátozása, a feudális maradványok gyökeres felszámolása. Minthogy azonban a nemzeti függetlenség és a demokratikus átalakulás biztosítása, csak a magyar finánctőke ellenére lehetséges és minthogy a forradalom vezető ereje a munkásosztály — ez a kedvező nemzetközi viszonyok mellett, lehetővé teszi, hogy a forradalom viszonylag gyorsan és békésen nőjjön át szocialista forradalommá.

Ez a célkitűzés a gyakorlatban helyesnek bizonyult. Bár a forradalom első szakaszában, még benne volt a hatalomban a burzsoázia németellenes szárnya is, (azaz lényegében a középburzsoázia) létrejött a munkásosztály és a parasztság demokratikus diktatúrája, amely már nemcsak harci terepe volt a kapitalista és a szocialista erők összecsapásának, hanem mint olyan hatalom, amelyben meghatározó szerepe volt a munkásosztálynak, lépcsőfok és eszköz is a proletárdiktatúra kivívásához, alapvető belső feltétele a szocialista forradalom békés győzelmének.

A munkásosztály — amely már a második világháborúban is a háborúellenes és antifasiszta nemzeti front élén állott — a felszabadulás után is a forradalom vezető ereje volt és részesévé, sőt meghatározó erejévé vált az új hatalomnak is, amelyet a párt vezetésével messzemenően felhasznált a forradalom továbbvitelére. A kormányzatban, a nemzetgyűlésben, a közigazgatásban ekkor még számszerűleg kisebbségben volt ugyan, de politikai befolyását és a hatalomban való tényleges súlyát tekintve, számarányánál jóval nagyobb erőt képviselt. A felszabadulással a munkásosztály kezébe került a fegyveres erőszakszervek lényeges részének vezetése, és a munkásosztály állandóan ügyelt arra, hogy ezt a burzsoázia ne csavarhassa ki kezéből. A hadseregben jelentős pozíciói voltak ugyan a burzsoáziának, de maga a hadsereg — Magyarországnak a második világháborúban játszott szerepe folytán — nem volt döntő tényezője a forradalmi és ellenforradalmi erők harcának. A fegyverszüneti egyezmény és a békeszerződés következtében a hadsereg korlátozott létszámú volt; a fővárosban, az osztályharc fő szinterén alig volt katonai alakulat.

A munkásosztály a párt vezetésével jól fel tudta használni a maga pozícióit a hatalomban arra, hogy a burzsoáziát lépésről lépésre korlátozza és restaurációs kísérleteit elnyomja.

A munkásosztály vezető szerepe a hatalomban messzemenően kihatott már a forradalom első szakaszának menetére is. A forradalom antiimperialista jellegét kezdettől fogva következetesebbé tette az a tény, hogy a munkásosztály lényegében sikerrel ellensúlyozta a német fasizmus elleni harcban, majd a nyugati „demokratikus" hatalmak imperialista törekvéseivel kapcsolatban jelentkező polgári-kispolgári ingadozást.

Következetesebbé tette a munkásosztály hegemóniája a for-

radalom antifasiszta jellegét is. A munkásosztály a hatalom felső és alsó szerveiben, a parlamentben és másutt szívós harcot folytatott a koalíció jobbszárnya ellen, amely igyekezett háborús bűnösöket és egyéb fasiszta elemeket átmenteni. E harc jelentőségét fokozta, hogy a csődbe jutott Horthy-reakció a háború befejezése után, maradék erőit összeszedve, a „polgári demokrácia" jelszavával igyekezett operálni és a koalíció jobboldalával való kapcsolatai révén befolyást gyakorolni magára a koalícióra.[2]

A munkásosztálynak a népi hatalomban játszott vezető szerepe meghatározta az ország újjáépítésének jellegét is; ennek révén vált az újjáépítés — demokratikus jellege mellett is — a szocialista forradalom egyik emelőjévé. A munkásosztály az MKP programja alapján és vezetésével szervesen összekapcsolta az ország újjáépítéséért kifejtett hősi erőfeszítéseit a fasizmus és a reakció elleni politikai harccal; nem engedett teret a „segítség" ígéretével jelentkező imperialista befolyásnak, hanem a népi demokrácia erőforrásaira és a Szovjetunió tényleges segítségére épített, — s így az újjáépítés nem a tőkés Magyarországot restaurálta, hanem a népi demokratikus forradalom vívmányait erősítette meg és fejlesztette tovább.

A munkáshegemónia meghatározta a földreform funkcióját is a forradalom békés továbbfejlesztésében. Minthogy a földreform — a munkásosztály vezetésével valósult meg, következetesen elsöpörte az útból nemcsak a latifundiumokat, hanem a tőkés nagybirtokot is. Másrészt a tulajdon demokratikus, kisparaszti formáját megteremtő földreform megerősítette a munkásosztály és a dolgozó parasztság szövetségét. S a kiosztott földek védelme a reakció meg-megújuló támadásaival szemben még akkor is szilárd tartóoszlopa maradt a munkás-paraszt szövetségnek, amikor a párt már kiadta a tőke elleni általános támadás, a hatalomért folyó harc jelszavát.

A munkásosztály vezető szerepének érvényesülése előmozdította a forradalom békés továbbfejlődését abban a tekintetben is, hogy ennek következtében a munkás-paraszt demokratikus diktatúra kezdettől fogva túlment a demokratikus feladatok megoldásán és több szocialista jellegű intézkedést hozott. Így például még mielőtt megindult volna a kapitalizmus elleni általános támadás, megvalósult az üzemekben a munkásellenőrzés, sőt mi több, a munkásosztály részesévé vált az üzemek vezetésének. Az ekkor még uralkodó tőkés viszonyok, továbbá a szédületes méretű infláció következtében az üzemi bizottságok nem tudták ugyan

2 A fasizmus elleni harc egyebek között ezért sem zárulhatott le a háborús bűnösök felelősségrevonásával, a fasiszta szervezetek betiltásával, a fasiszta elemeknek a kulcspozíciókból való eltávolításával, hanem szerves része volt a proletárdiktatúráért folyó harcnak is — nem is szólva a fasizmus elleni ideológiai harcról, amely a szocialista forradalom győzelme után is fontos feladat maradt.

tervszerűen irányítani a termelést és alapvetően befolyásolni a munkások életszínvonalának alakulását, — de mégis történelmi szerepet játszottak: bizonyos mértékig korlátozták a tőkés kizsákmányolást, előmozdították a munkások legégetőbb szociális követeléseinek érvényesülését, harcoltak a fasizmus maradványai ellen, a demokratikus vívmányokért, emelték a munkásosztály öntudatát és szervezettségét. A jobboldali szociáldemokraták gáncsoskodásai és a két munkáspárt tagjai közötti részben elkerülhetetlen súrlódások ellenére is, a munkásegységnek és a munkásellenőrzésnek a szervei, a munkásvezetés elsajátításának az iskolái voltak és mint ilyenek jelentősen hozzájárultak a békés átmenethez.

A munkásosztály vezető szerepe azzal is rányomta bélyegét a népi hatalomra, hogy már a proletárdiktatúra kivívása előtt jelentős államosítások valósultak meg. A nemzetgazdaság állami szektora ekkor még nem alkotott szocialista tulajdont, de rajta keresztül is érvényesült a munkásosztály ellenőrzése. Munkásellenőrzés valósult meg továbbá az 1945-ben létrehozott Gazdasági Főtanácson keresztül is, amely a MKP vezetése alatt állt és amelynek számos gazdasági irányító szervet sikerült hatókörébe bevonnia.

Hogy már a forradalom első szakaszában is a munkásosztály volt a hegemón erő és e hegemónia révén létrejött a forradalom győzelmének és a békés átalakulásnak legfőbb belső feltétele, abban döntő szerepet játszott az, hogy az MKP kezdeményezésére a felszabadulás után nemcsak fennmaradt, hanem meg is szilárdult a két munkáspárt akcióegysége, létrejött az egységes szakszervezeti mozgalom. Az akcióegység — amely a forradalom fő feladatainak végrehajtására irányult és az MKP marxista—leninista platformjára épült — a jobboldali szociáldemokraták ellenére jelentős mértékben előmozdította, hogy a munkásosztály többsége fokozatosan felismerje a maga érdekeit és a párt által kitűzött célok helyességét. A munkásegység volt az alapja a koalíciónak, majd a Baloldali Blokknak és a legfőbb biztosítéka a földreform, az újjáépítés, a stabilizáció és az államosítás sikerének, annak, hogy sikerült megakadályozni egy antikommunista jobboldali blokk létrejöttét, kiszorítani a hatalomból a burzsoáziát és megakadályozni restaurációs törekvéseinek érvényesülését. Ha a két munkáspártnak nem sikerült volna végül is minden döntő kérdésben megegyeznie, ha a szociáldemokrata párton belül végül is nem a munkásegység és a forradalom őszinte hívei, a baloldali szociáldemokraták kerültek volna fölénybe, — akkor a népi demokratikus állam nem válhatott volna a forradalom továbbfejlesztésének eszközévé, veszélybe került volna a forradalom ügye, és kétséges az is, hogy elkerülhettük volna-e a polgárháború veszélyét. Erre figyelmeztetett Szovjet-Oroszország példája, ahol nagyrészt a kispolgári pártoknak és a

mensevikeknek a burzsoáziát támogató politikája miatt kellett a munkásosztálynak fegyveres felkelés útján átvennie a hatalmat, hogy az 1917 júliusában megindított ellenforradalmi támadástól kezdve a kérdés úgy volt feltéve számára: „vagy a katonai diktatúra győz minden téren, vagy a munkások fegyveres felkelése."[3]

A forradalom békés fejlődése egyúttal vissza is hatott a két munkáspárt akcióegységére, — jelentősen megkönnyítette azt. A forradalom békés győzelmének perspektívája lelkesítette a forradalmi érzésű szociáldemokrata tömegeket, előmozdította a két munkáspárt tagjainak eszmei közeledését a marxizmus—leninizmus alapján, másrészt megkönnyítette a jobboldal leleplezését, amely a maga reformista, forradalomellenes álláspontjának igazolására igyekezett felhasználni a munkásoknak a forradalom minél békésebb végigvitelére irányuló ösztönös törekvését.

*

A forradalom békés átnövését lehetővé tette az a fontos tény, hogy a munkásosztály a hatalomért folytatott harc időszakában egy olyan burzsoáziával állt szemben, amelyet már a felszabadulás során és a forradalom első szakaszában is súlyos csapások értek. Igaz, a forradalom első, demokratikus szakaszában a harc csak a nagybirtokos osztály és a Hitler-fasizmussal szövetkezett monopoltőke ellen folyt, s a munkásosztály még együtt ment a burzsoázia Hitler-ellenes részével. De a burzsoázia *mint osztály* már ekkor is nagy csapásokat szenvedett el. Jóllehet a burzsoázia egy része Hitler-ellenes volt, a kapitalizmus rendszerének fennmaradása szempontjából a német fasizmus veresége az *egész* burzsoázia erejét és kilátásait gyengítette. A nagybirtok likvidálása (a tőkések és a nagybirtokosok, s különösen a falusi burzsoázia és a nagybirtok közötti ellentétek ellenére) szintén fontos támaszától fosztotta meg a magyar burzsoáziát. A burzsoáziának, mint osztálynak a pozícióit az is gyengítette, hogy hitlerista monopoltőkés csoportja a felszabadulás után a hatalom sáncain kívül rekedt. Az *egész* burzsoázia hatalmának pilléreit megingatta továbbá a régi burzsoá-földesúri államszervezet szétesése, a Horthy-rendszer fegyveres erőszakszerveinek megsemmisülése, s az, hogy a burzsoázia számos politikai és társadalmi szervezete a felszabadulás során és azt követően megsemmisült, vagy legalábbis illegalitásba kényszerült. És bár a forradalom első, demokratikus szakasza még nem irányult általában a tőkés tulajdon felszámolására, már akkor is gyengítette a burzsoázia pozícióit a munkásellenőrzés és több, a kizsákmányolást korlátozó intézkedés.

Mindezek ellenére a burzsoázia egy részének a hatalomban való részvétele nem puszta formalitás volt. Ha ez a részvétel nem

[3] Lenin Művei, 25. k. Szikra 1952. 404. old.

is változtatott azon, hogy a népi demokratikus állam első szakaszában betöltötte a munkás-paraszt demokratikus diktatúra funkcióját, de a burzsoázia mégis valóságos hatalommal rendelkezett, amelyből csak éles, nem egyszer elkeseredett osztályharcban lehetett kiszorítani. A hatalomban való részesedése azon az objektív tényen alapult, hogy a felszabadulás idején még jelentős befolyása volt a tömegekre, mindenekelőtt a parasztságra, és hogy a lerombolt ország újjáépítése megkívánta minden nem monopolista erő bevonását a hatalomba. A vele való ideiglenes együttműködést az tette lehetővé, hogy a középburzsoázia és a fasiszta monopoltőke között voltak bizonyos érdekellentétek.

A burzsoázia, beleértve a koalícióban résztvevő frakcióját is — nem volt hajlandó önként lemondani a hatalomról. Restaurációs reménységeit táplálta az a körülmény, hogy a második világháború befejezése után kiéleződtek az ellentétek a háború folyamán létrejött antifasiszta világkoalíción belül. Az ellentétek egyik csomópontját éppen a népi demokratikus országok alkották, minthogy az imperialisták nem voltak hajlandók belenyugodni abba, hogy ezek az országok kikerültek befolyási szférájukból. Nagymértékben felszította a belső reakció harci kedvét Churchill hírhedt fultoni beszéde, a hidegháborús politikának ez a zászlóbontása, amely egy szovjetellenes koalíció és egy szovjetellenes háború kilátását csillogtatta meg előttük. Növelte ambíciójukat a Truman-elv, majd ezt követően a Marshall-terv meghirdetése. A magyar burzsoázia szívesen látta volna az imperialisták nyílt és közvetlen politikai, sőt (a görögországi példához hasonló) katonai intervencióját is. De számolva a realitással, mindenekelőtt „az idegen tőke hazánkba való beédesgetésétől", a közvetett, a gazdasági ellenőrzésen keresztül történő politikai beavatkozástól várt segítséget.

A burzsoázia természetesen nem volt egységes. A falusi burzsoázia egy liberális kulákállamnak, a városi középburzsoázia és a nagytőke egy része egy nyugati típusú liberális köztársaságnak, a nagytőkés reakció másik frakciója pedig egy monarchofasiszta restaurációnak volt a híve. Ez utóbbi koncepciót támogatta a Mindszenty vezette klerikális reakció is.

A burzsoázia egyes, mindenre elszánt fasiszta osztagai — amint magukhoz tértek aléltságukból — diverzáns akciók, terrorcselekmények lebonyolításába fogtak. A burzsoázia és a horthysta tisztek, csendőrök, fasiszta értelmiségiek vele szorosan összefonódott csoportjai — számolva az erőviszonyokkal — nem léptek azonnal akcióba, hanem létrehozták illegális szervezeteiket és az ellenforradalmi fordulatra való *felkészülést* tekintették feladatuknak. Köztük a legjelentősebb — a fasiszta „Magyar Közösség" — katonai szervezetet is alakított, hogy a szovjet csapatok kivonu-

lása vagy egy új világháború kitörése esetén felhasználja azt az „alkotmányos" úton bekövetkező fordulat „alátámasztására", vagy partizánharcra, fegyveres felkelésre, esetleg a háborúba való bekapcsolódásra. A burzsoáziának az erőviszonyokkal jobban számoló rétegei nem mondtak le ugyan eleve arról, hogy egy kedvező pillanatban puccsszerűen vegyék át a hatalmat, de elsősorban a *fokozatos, parlamenti úton végbemenő* burzsoá átalakulásra törekedtek, s ebben erősen számítottak az imperialisták politikai és gazdasági segítségére. Ennek kifejezése volt az, hogy az 1945-ös választáson a nagyburzsoá-földesúri reakciónak majd minden árnyalata a koalíciós Kisgazdapártra adta szavazatát, azzal a szándékkal, hogy azt ütőképes ellenforradalmi gyűjtőpárttá alakítsa, amely megszerzi a parlamenti többséget és „alkotmányos úton" kiszorítja a hatalomból a munkásosztályt és a parasztságot. Amikor a Kisgazdapárt megkapta a szavazatok 57 százalékát, ez a tervük nem is látszott teljesen kilátástalannak.

A kisgazdapárti jobboldal arra törekedett, hogy megbontva a munkásegységet, elszigetelje a Magyar Kommunista Pártot a munkásosztálytól és a dolgozó tömegektől, s létrehozza a burzsoázia és a parasztság ellenforradalmi blokkját. Ugyanakkor vállalta a koalícióban levő és a koalíción kívül rekedt burzsoá erők közötti transzmisszió szerepét is. Céljai elérésére azon igyekezett, hogy ne csak megtartsa, de ki is szélesítse a politikai és gazdasági hatalomban meglevő posztjait, és egyúttal éles antikommunista, szovjetellenes, nacionalista uszítással, ellenzékieskedő demagógiával megnyerje széles tömegek támogatását.

A munkásosztály azonban, élén forradalmi pártjával keresztülhúzta a burzsoázia terveit, mert a párt helyesen ismerte fel a soronlevő döntő feladatokat és jó politikai munkát végzett a tömegek között. A párt szívós politikai harcával és meggyőző munkájával elérte, hogy a koalíció népi balszárnya, a Baloldali Blokk elfogadja az általa megjelölt harci célokat és síkraszálljon a burzsoázia népellenes törekvéseivel szemben, a földreform védelmében, a szabotáló nagytőke ellen, a bányák államosításáért, a kulcsfontosságú iparvállalatok állami ellenőrzéséért és a Kisgazdapártban menedékre talált burzsoá reakció ellen. A Baloldali Blokk mögé hatalmas tömegek sorakoztak fel és végül a kisgazdapárti baloldal is csatlakozott hozzá. Ennek eredményeként — a burzsoá reakció Sulyok-féle szárnyát kizárták a Kisgazdapártból és az mint nyílt ellenzék volt kénytelen fellépni.

A párt ezután a stabilizáció végrehajtásával mért csapást a burzsoázia restaurációs terveire és gazdasági hadállásaira, 1946—47 telén, — amikor egyrészt közelgett a szovjet csapatok várható kivonulásának időpontja —, másrészt mindinkább világossá vált, hogy az ellenforradalom parlamenti úton történő végrehajtása

nehézségekbe ütközik — a Magyar Közösség nevű fasiszta szervezet — a kisgazdapárti reakció politikai támogatásával előkészületeket tett a hatalom átvételére. Ekkor a párt a puccsra készülő burzsoá ellenforradalmi csoport leleplezésével sújtott le a restaurációs erőkre.

A pártnak sikerült a népi balszárnyat maga mögé állítania a kisgazdapárti Nagy Ferenc féle burzsoá frakciónak a hatalomból való eltávolításában. Az összeesküvés leleplezése egyben előmozdította, hogy a dolgozó parasztság leváljék a burzsoázia oldaláról és fokozatosan a munkásosztály mögé sorakozzék fel. Ennek egyik fontos kifejezése volt az, hogy a kisgazdapárti balszárny végképp szakított pártja jobboldalával és csatlakozott a koalíció baloldalához.

Ezután az ország újjáépítésének hároméves terve volt az a program, amelynek jegyében sikerült újabb tömegeket kivonni a burzsoázia hatóköréből, tovább gyengíteni a nagy politikai vereséget szenvedett burzsoázia *gazdasági* pozícióit. Mivel a terv már bizonyos szocialista elemeket is tartalmazott — és végrehajtása a burzsoá reakcióval való éles osztályharcban ment végbe, ezért egyben a szocialista forradalom győzelmének is lendítő ereje volt.

Az 1947-es választáson a burzsoázia már lényegileg kiszorult a hatalomból. A Függetlenségi Front pártjai megkapták a szavazatok abszolút többségét, — a reakció szavazatai több ellenzéki párt között oszlottak meg. További pozícióveszteséget okozott a burzsoáziának a profasiszta ellenzéki Pfeiffer párt puccskísérletének leleplezése, — amelynek eredményeként a parlamenti ellenzék bomlásnak indult.

Az 1947-es választások után, amikor a nemzetközi helyzet is igen éles volt, a szocialista forradalom elleni harc élvonalába került jobboldali szociáldemokraták feletti politikai győzelem volt a proletárdiktatúra győzelmének és e győzelem békés kivívásának döntő feltétele.

Az MKP segítségével a baloldali szociáldemokraták mind erélyesebben fordultak szembe pártjuk jobbszárnyával, s azokkal a harmadikutas törekvésekkel, amelyek az adott viszonyok között csak a burzsoá restauráció számára szolgáltak takaróul. E harc sikerre vezetett: a munkások saját tapasztalataik alapján elfordultak a jobboldaltól, és mindinkább tért hódított körükben a két munkáspárt egyesítésének eszméje. A két párt egyesítése célszerűnek bizonyult a forradalom győzelme és a békés győzelem szempontjából. Előmozdította a hároméves terv sikeres teljesítését, a munkásosztály államosítási programjának teljes végrehajtását, a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front újjászervezését, a frontba tömörült pártok és szervezetek kapcsolatainak szoro-

sabbra fűzését, a szocializmus platformján, — megerősítette a munkásosztály vezető szerepét, és a munkás-paraszt szövetséget.

*

A pártnak tehát — építve a kedvező nemzetközi körülményekre, és arra, hogy a szovjet csapatok puszta jelenléte is megfélemlítette az ellenforradalmi erőket —, sikerült olyan kedvező *belső* viszonyokat létrehoznia, amelyek a burzsoázia, mint osztály számára kilátástalanná tették a forradalommal szemben való fegyveres ellenállást és, amelyek járhatatlanná tették a régi Magyarország restaurálásához vezető fokozatos, parlamentális utat is. Meghiúsult az a kísérlet is, hogy valamely harmadikutas, kispolgári irányzat átmeneti győzelmével a kispolgári demokratizmus fátylába burkolt burzsoá restauráció menjen végbe. A siker elsősorban annak volt köszönhető, hogy a párt — nemcsak helyes stratégiájával, hanem jó taktikájával, szívós politikai és szervező munkájával is felsorakoztatta a munkásosztály mögé a nép nagy többségét. Ez döntő tényezője volt a forradalom békés fejlődésének. A burzsoázia, amely mindent megtett a forradalmi fejlődés feltartóztatására, a belső helyzetet tekintve azért nem tudta rászánni magát a fegyveres felkelésre, azért volt kénytelen átadni a terepet, mert fokozatosan elvesztette azt a tömegbázisát is, amelylyel 1945-ben még rendelkezett.

A tömegek meghódítása nem ment könnyen. Hazánk a felszabadulás után nemcsak nagy forradalmi energiával, hanem súlyos reakciós örökség terhével is indult el a felszabadulás nyitotta úton. Az osztályerőviszonyokat jelentős mértékben meghatározta az a körülmény, hogy történelmünkben „különös élességgel állt szemben egymással kétféle hagyomány, a forradalomé és az ellenforradalomé".[4] Hazánk nem saját erejéből szabadult fel. Ez maga is mutatja, hogy a horthysta uralkodó osztályoknak sikerült a fasizmus egy sajátos, erősen klerikális színezetű, álparlamentáris válfajának alkalmazásával, szélsőséges nacionalizmussal, szovjetellenes, antikommunista demagógiával jelentős tömegeket megtéveszteniök. A felszabadulás nagy tömegeket ébresztett ugyan öntudatra, roppant forradalmi energiák előtt nyitotta meg az utat, de a nacionalizmus, a kommunistaellenesség befolyása sokáig igen erős volt.

A forradalom népi demokratikus, békés jellege viszont kedvező lehetőségeket nyújtott a munkásosztálynak arra, hogy szövetségesek kiterjedt táborával harcoljon együtt a proletárdiktatúráért. Minthogy a forradalom első, demokratikus szakaszának is monopoltőkeellenes jellege volt, s a munkásosztály már ekkor is

[4] Kádár János: A magyarországi osztályharc tapasztalataiból. A béke és a szocializmus kérdései. 1959. 2. sz.

a forradalom vezető ereje volt, minthogy továbbá a forradalom megszakítás nélkül folyt és két szakaszát nem választotta el merev határvonal — a dolgozó parasztságnak, a városi középrétegeknek és az értelmiségnek jelentős része, amely már a forradalom első időszakában felsorakozott a munkásosztály mögé, a hatalom meghódítása idején is követte a munkásosztályt. Ránk is érvényes a „Marxizmus—leninizmus alapjai" című munkának az a megállapítása, hogy a népi demokráciákban „a szocialista forradalommá fejlődés jellemző sajátossága az volt, hogy itt nem történt meg az osztályerők gyökeres átcsoportosulása. (Azaz a munkásosztály szövetségi táborának leszűkülése a szegényparasztságra — a szerk.) Azoknak túlnyomó többsége, akik a forradalom demokratikus szakaszában együtt haladtak a munkásosztállyal,... támogatták a szocializmus építésének irányvonalát".[5]

A forradalom széles tömegbázisának kialakításában igen nagy jelentősége volt annak, hogy pártunk mindvégig következetesen harcolt a háború ellen, a béke megőrzéséért. A párt őszinte és határozott békepolitikája, az imperialista háborús célok leleplezése még olyan rétegeket is a munkásosztály oldalára vonzott, amelyek a munkásosztály társadalmi törekvéseivel nem mindenben értettek egyet. Ugyanakkor a párt helyes politikája következtében nagy tömegek előtt vált világossá, hogy a háborús törekvések és a régi Magyarország restaurálására irányuló tervek — mint ahogy a béke megőrzésére és a társadalmi haladás biztosítására irányuló törekvések is összefüggenek egymással.

A tömegek megnyerését megkönnyítette az, hogy a népi demokratikus forradalom békés fejlődése következtében a munkásosztálynak a hatalomért folyó harca mindvégig szorosan összefonódott a nemzeti érdekek védelmével és az országépítéssel, azzal a törekvéssel, hogy a hatalomért folyó harc idején is fejlődjék a nemzetgazdaság, növekedjék a termelés, a népjólét. A munkásosztály pártja ilymódon egyszerre volt az osztályharc és a teremtő munka pártja, olyan párt, amely internacionalizmusától elválaszthatalanul új tartalmat tudott adni a hazafiságnak, mely a tömegek alkotó erejét a haladás és a nemzeti érdekek szolgálatába tudta állítani. A burzsoáziának a hatalom visszaszerzésére irányuló harca ezzel szemben mindinkább az anarchia, a szabotázs, a gazdasági csőd, a zűrzavar felidézésével és az imperialisták előtti hajbókolással, a nemzeti érdekek elárulásával kapcsolódott egybe.

A szocialista forradalom tömegerejét növelte az is, hogy a munkásosztály, amely a hatalom sáncain belül volt, nemcsak mozgalmi, hanem államhatalmi eszközökkel is harcolt a munkásosztály, a dolgozók (és köztük a középrétegek) mindennapi érdekeiért,

5 Kossuth, 1960. 586. old.

anyagi szükségleteinek kielégítéséért. A középparasztság megnyerésében például nagy szerepe volt annak, hogy a munkásosztály pártja eredményesen harcolt olyan, az egész dolgozó parasztságot érintő követelésért, mint a nagymalmok államosítása, a középmalmok községesítése, a parasztságnak hitellel és vetőmaggal való ellátása, a progresszív adó- és begyűjtési rendszer stb.

•

A párt vezető szerepe érvényesítésének, a szövetségi politikának és a békés átmenetnek sajátos népi demokratikus eszköze volt a koalíciós pártokból alakult Függetlenségi Front, amelyből éles osztályharc során fokozatosan szorultak ki a burzsoá elemek és amelyben fokozatosan kovácsolódtak össze a munkásosztály-vezette népi erők. A Függetlenségi Front szervezetileg csak 1949 januárjában, tehát a hatalom kivívása utáni időben alakult ugyan át Függetlenségi Népfronttá — tehát olyan szervezetté, amely már hivatalosan és teljes egészében magáévá tette a szocializmus építésének platformját —, de gyakorlatilag már jóval előbb is a szocialista forradalom útját egyengette, elsősorban azzal, hogy a benne résztvevő pártok balszárnya, amely a nem kommunista, de haladó gondolkodású munkásokat, dolgozó parasztokat, kispolgárokat és értelmiségieket tömörített — kommunista kezdeményezésre fellépett saját pártjának jobbszárnya ellen és az MKP, a front legkövetkezetesebb, legforradalmibb pártja mögé sorakozott fel.

Forradalmunk békés, népi demokratikus jellegével összefüggött az is, hogy a régi államgépezet széttörése nálunk sajátos módon, fokozatosan ment végbe. Már a forradalom első szakaszában megsemmisült a régi fasiszta államgépezet legreakciósabb része — számos új népi szerv alakult és megindult a régi közigazgatási apparátus fokozatos demokratizálása. Csak 1950-ben, tehát jóval a proletárdiktatúra győzelme után került sor törvényhozási úton a helyi tanácsok rendszerének, — (mint olyan rendszernek, amely nálunk is legjobban megfelelt a proletárdiktatúra követelményeinek) — a kiépítésére. A mi tapasztalataink is igazolják tehát annak a marxista tanításnak érvényességét, hogy a burzsoá államgépezetet a győztes proletariátus nem állíthatja egyszerűen mint valamely gépet a maga szolgálatába, — másrészt viszont, hogy a békés átmenet lehetővé teszi a régi államgépezet megsemmisítésének fokozatosságát és a már demokratizált államszervezet felhasználását a hatalomért folytatott harcban is.

Tapasztalataink igazolják az SzKP XX. kongresszusának és a kommunista és munkáspártok 1960. moszkvai nyilatkozatának azt a megállapítását is, hogy adott körülmények között, amikor a munkásosztály maga mögé tudja tömöríteni a dolgozó parasztságot, az értelmiséget, a dolgozó tömegeket, — megvan a lehető-

ség ahhoz, hogy a parlamentben is szilárd többségre szert téve azt a burzsoá demokrácia eszközéből az igazi népakarat eszközévé, a proletárdiktatúra kivívásának egyik eszközévé tegye. Nálunk a parlament hagyományos, alkotmányos formája fontos szerepet töltött be már a forradalom átnövésének szakaszában is, oly módon, hogy a fejlődés folyamán osztálytartalma fokozatosan megváltozott, azzal párhuzamosan, ahogyan a tömegek felsorakoztak a párt mögé. Az Ideiglenes Nemzetgyűlés sem egyszerűen burzsoá parlament volt, mert a falusi és városi burzsoá elemek mellett nagy számban vettek részt benne munkások, dolgozó parasztok, haladó értelmiségiek, s mert az MKP-nak meghatározó, számarányán messze túlmenő szerepe volt benne. Ez a nemzetgyűlés, ha éles harcok árán is, de lényegében végrehajtotta az MKP által kidolgozott és a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front által elfogadott programnak, a népi demokratikus forradalom minimális programjának jelentős részét. Bár az 1945-ös választások alapján a parlamentben a Független Kisgazdapárt, a nagytőkés-nagybirtokos reakció által támogatott párt lett a legerősebb, s ezért a parlament heves osztályösszeütközések, politikai csaták és válságok színhelyévé vált, a koalíció balszárnya az MKP vezetésével mégis minden döntő kérdésben érvényesíteni tudta követeléseit, elsősorban azért, mert nem fetisizálta a parlamentáris módszereket. A párt az alkotmányos formák és módszerek alkalmazása közben és mellett forradalmi elszántságot és erélyt tanúsított az ellenforradalmi törekvésekkel szemben és szükség esetén forradalmi erőszakot is alkalmazott. Ennek fő formája az volt, hogy — különösen a rendkívül kiélezett helyzetekben — parlamenti harcának alátámasztására bátran mert és tudott támaszkodni a tömegek *közvetlen* cselekvésére. A tömegek közvetlen fellépésének hatását egyben felhasználta arra is, hogy a hatalmi szervekben alkotmányos többségre tegyen szert. A népi demokratikus hatalom és a tömegek között ily módon sajátos viszony alakult ki. Egyrészt a tömegek a párt vezetésével harcoltak az állami törvények és rendeletek érvényrejuttatásáért, másrészt megmozdulásaikkal támogatva a munkásosztály és a népi balszárny harcát, előre is lendítették, előre is hajtották a kormányzat, a parlament és más hatalmi szervek munkáját. Az osztályharcnak ilyen „felülről" és „alulról" egyszerre való vitele tette lehetővé azt is, hogy az 1947-es választás után létrejött parlament már visszatükrözte azokat a változásokat, amelyek 1945 óta az osztályerőviszonyokban végbementek: a reakciónak még voltak benne hadállásai, de a népi erők ekkor már döntő túlsúlyban voltak. Továbbra is éles harcok folytak ugyan a burzsoázia maradék erői ellen (ennek fontos állomása volt a Pfeiffer-párt mandátumainak megsemmisítése), de ez az országgyűlés már fokozatosan alkalmassá vált arra, hogy nagy-

részt szocialista törvényeket alkosson. Az 1949-ben megalakult országgyűlés pedig már a proletárdiktatúra teljes győzelmét tükrözte vissza és betöltötte a proletárdiktatúra legfelsőbb államhatalmi és népképviseleti szervének funkcióját.

A szocialista forradalom békés, népi demokratikus jellegével, széles szociális bázisával, a hatalom átvételének fokozatos módjával és a parlament széleskörű felhasználásával együtt járt az, hogy a kizsákmányoló osztályokat nem fosztották meg választójoguktól. A mi népi demokráciánk példája is igazolja Leninnek azt az álláspontját, hogy „a választójog korlátozásának kérdése a diktatúra különleges, nemzeti, nem pedig általános kérdése", s „nem tartozik elengedhetetlen feltételként a diktatúra történeti és osztályfogalmához".[6] Az, hogy sikerült a parlamentet fokozatosan átalakítani és a szocialista forradalom szolgálatába állítani, s hogy a dolgozó tömegek akarata jogilag is kifejezésre jutott a választási eredményekben — alkotmányos tekintélyt is adott az új, proletárhatalomnak.

Proletárdiktatúránk békés győzelme egyúttal eleven cáfolata annak a reformista nézetnek, hogy a szocializmus békés útja egyenlő az osztályharc „kiiktatásával", a forradalomról való lemondással. Népi demokráciánkban a forradalom békés útja nemcsak együttjárt az osztályharccal, hanem megkövetelte, feltételezte is a politikai, gazdasági, ideológiai osztályharcot, amely olykor igen éles formát öltött. Másrészt: ha sikerült is elkerülni a polgárháborút a hatalomért folyó harcban — ez nem azt jelenti, hogy ezzel együtt a forradalom is elmaradt. Hazánkban forradalom, szocialista forradalom indult meg, amely a burzsoáziától elvette és osztatlanul a proletariátus kezébe adta a hatalmat. Népi demokratikus forradalmunk egész története cáfolja a revizionistáknak azt a koncepcióját, — amelynek hazánkban már 1947-ben is Nagy Imre volt a legfőbb képviselője, hogy a szocializmus megvalósulása lehetséges proletárdiktatúra nélkül is. A mi tapasztalataink is arról tanúskodnak, hogy a proletárdiktatúra szükségszerűsége nemzetközileg érvényes törvényszerűség.

*

A forradalom békés győzelme sok előnnyel járt népünk számára. Már maga az is felbecsülhetetlen jelentőségű volt, hogy a dolgozók, akik oly sokat szenvedtek az uralkodó osztályok által rájuk kényszerített imperialista háborútól, elkerülték a véres polgárháborút és a vele szükségképpen együttjáró megpróbáltatásokat. Előnyös volt népünk számára az is, hogy a magyar nemzetgazdaság termelőerői, termelőapparátusa, amelyben a második világháború amúgy is súlyos kárt tett (az ország 1938-as nemzeti

[6] Lenin Művei 28. k. 260. old. Szikra 1949.

jövedelmének mintegy ötszöröse pusztult el a háború alatt), nemcsak hogy újabb kárt nem szenvedett, hanem jelentősen fejlődött is.

A békés fejlődés pozitív következménye volt, hogy a munkásosztály már a hatalomért folyó harc időszakában könnyebben megnyerhetett olyan rétegeket is, amelyek polgárháború esetén esetleg a barrikád túlsó oldalára sodródtak volna. (Másrészt — mint mondottuk — éppen a forradalom széles szociális bázisa volt az alapvető belső feltétele a forradalom békés fejlődésének.) A békés, fokozatos átmenet eredményeképpen a munkások és parasztok a harc közben fokozatosan tanulhattak bele a vezetésbe, s ugyanakkor az értelmiség és a régi szakemberek is bekapcsolódtak az építés munkájába.

A békés átmenet azonban nehézségekkel is járt; így azzal, hogy az osztályellenség — amely pedig már 1919-ben bőséges tapasztalatokat szerzett a proletárdiktatúra elleni harcban és, amely igen ravasz, befolyásos és harcias ellenfél volt, — átmenthette kádereinek egy részét, jobban megőrizhette kapcsolatait és pozícióit. A kispolgári demokratizmus és a szocialista demokrácia közötti alapvető ellentét sem vált olyan nyilvánvalóvá, mint mikor a fegyveres harc élesen kirajzolta a frontvonalakat. A békés átmenet azonban ennek ellenére is sokkal előnyösebb volt a magyar nép számára, s egyben sokkal vonzóbb példa a tőkés országok dolgozói számára, mint a polgárháborús út.

A proletárdiktatúra békés győzelmének óriási jelentőségét nem homályosíthatja el az sem, hogy 1956 októberében az ellenforradalom véres közjátéka átmenetileg megszakította a békés fejlődést. Az ellenforradalom nem valamiféle szükségszerű folyománya, elkerülhetetlen következménye volt a békés átmenetnek. Ha országunkban a proletárdiktatúra nem gyengül meg, ha erejét nem ássa alá a szektás dogmatizmus és a revizionista árulás, akkor nem törhetett volna ki ellenforradalom. Tagadhatatlan azonban, hogy pártunk nem mérte fel megfelelően a viszonylag békés fejlődésből következő sajátos feladatokat és lehetőségeket, s ez hozzájárult a proletárhatalom meggyengüléséhez, az ellenforradalom átmeneti sikeréhez. Súlyos károkat okozott már az is, hogy a felszabadulás után, a koalíciós versenyfutásban a párt a szükségesnél szélesebbre tárta ki kapuját. A két munkáspárt egyesülése után — amely egyébként bizonyos távlatból tekintve is célszerűnek és rendkívül nagy jelentőségűnek bizonyult — a párt a felnőtt lakosságnak csaknem 18 százalékát foglalta magában, s ez egészségtelen, a párt élcsapat-jellegét veszélyeztető jelenség volt. Helytelen volt továbbá nem figyelembe venni, hogy a forradalom békés győzelme nem csökkenti, hanem inkább növeli a burzsoá-kispolgári ideológia elleni harc követelményeit. Az MDP lebecsülte

a politikai küzdelemben alulmaradt burzsoá-kispolgári irányzatok és mindenekelőtt a nacionalizmus ideológiai befolyását, és az ellene való harcot nem vitte ideológiai síkon is következetesen végig, hanem inkább elhallgattatta azt. A hatalomért folytatott harc időszakában a reakciós ideológiák ellen túlnyomórészt a politikai leleplezés eszközével hadakoztunk, a hatalom átvétele után pedig nem vettük eléggé számításba azt, hogy a politikai és gazdasági fronton megvert burzsoá reakció az ideológia és a kultúra területén igyekszik megvetni a lábát.

Súlyos baj származott abból is, hogy a viszonylag békés fejlődés is elbizakodottságot szült a vezetésben. Pártunk nem számolt eléggé azzal, hogy a békés győzelem következtében különlegesen fontossá vált fokoznia a tömegek éberségét. Nem tudatosította a tömegekben azt, hogy a burzsoázia csak azért mondott le a fegyveres ellenállásról, mert az adott erőviszonyok nem tették ezt lehetővé számára. Ily módon a munkásosztályon is fokozatosan olyan hangulat lett úrrá, mintha ki volna zárva a burzsoá restauráció veszélye. De hibát követett el az akkori pártvezetés azzal is, hogy nem folytatott eléggé differenciált politikát a burzsoáziával szemben: nem adta meg az átnevelődés és a megbékélés elég lehetőségét azoknak a burzsoá elemeknek, amelyek az erőviszonyok felismerése alapján hajlandók lettek volna kiegyezni az új viszonyokkal és beilleszkedni a népi demokrácia rendjébe.

A pártvezetés elbizakodottságának még súlyosabb megnyilvánulása volt a tömegek igényeinek, véleményének lebecsülése, a szocialista demokrácia szűkítése. A vezetés nem számolt azzal, hogy a békés átmenet megkönnyítette ugyan a nagy tömegek rokonszenvének megnyerését, de nem biztosította egyszer s mindenkorra támogatásukat. Csak helyes, a tömegek által elfogadott politika és gazdaságpolitika, fejlett szocialista demokrácia lehet szilárd alapja a párt és a tömegek kapcsolatának és a munkás-paraszt szövetségnek.

Nem sikerült továbbá a pártvezetésnek megfelelően felhasználnia a népfrontot, mint a tömegek összefogásának, a szocialista építésbe való bevonásának sajátos népi demokratikus, a békés fejlődéssel szorosan összefüggő eszközét. Másrészt nem tudta idejében leleplezni a revizionistáknak azt a törekvését sem, hogy a népfrontot a hatalom megosztásának szervévé tegyék.

Népünk és pártunk nagy árat fizetett ezekért a hibákért, de tanult is belőlük. Proletárdiktatúránk ma elsősorban azért erős és egészséges, mert pártunk nem téveszti szem elől a szocialista építés minden országra egyaránt kötelező fő nemzetközi törvényszerűségeit, másfelől számol azokkal a sajátos követelményekkel is, amelyek hazánk adottságaiból és a szocialista forradalom népi demokratikus formájából, békés győzelméből adódnak.

Államunk ma erőteljesen védelmezi a néphatalmat, keményen fellép azokkal szemben, akik kezet emelnek rá, megbocsátó azokkal szemben akik az ellenforradalom idején megtévedtek, de azóta a helyes útra tértek. Megadja a lehetőséget a volt kizsákmányolóknak is arra, hogy beilleszkedjenek társadalmunkba, dolgozó emberekké váljanak és gyermekeik jövőjét is biztosítsák. Népköztársaságunkban külön törvény szögezi le ezt.

Pártunk gazdaságpolitikája helyes, jól szolgálja a népgazdaság érdekeit, a szocialista építést, békénk védelmét, s egyben elősegíti a dolgozó tömegek életszínvonalának emelkedését, erősíti a munkásosztály és szövetségesei közötti jó viszonyt, a párt és a tömegek egészséges kapcsolatát. A mezőgazdaság szocialista átalakításának befejezése és az átszervezés helyes módszerei pedig megteremtették az alapot a munkás—paraszt szövetség további, magasabb szinten való megerősítéséhez.

Fejlődik állami életünk demokratizmusa is. Megnőtt az országgyűlés súlya, szélesedett a tanácsok jogköre, biztosítva vannak a szocialista törvényesség érvényesülésének politikai és szervezeti feltételei. Fokozódik a tömegek részvétele az állami és gazdasági élet irányításában.

Mindez nem jelenti azt, hogy minden problémát megoldottunk, hogy népi demokráciánkban nincsenek nehézségek. Annyi azonban bizonyos, hogy az út, amelyen haladunk, jó. És minél egyenesebb, minél tágasabb ez az út, annál jobban növeli a szocializmus vonzerejét, nemcsak hazánkban, hanem azokban az országokban is, amelyekben a szocialista forradalom véghezvitele még a jövő feladata.

# Az automatizálás társadalmi szerepéről

Írta **BENEDIKT OTTÓ**

## 1. Az automatizálás gazdasági és műszaki feltételeiről

Mielőtt rátérnénk vizsgálatunk egyik fő problémájára, nevezetesen az automatizálás társadalmi szerepére a kapitalizmusban, előbb azzal a kérdéssel kell foglalkoznunk, mit is értünk tulajdonképpen automatizálás alatt és a társadalmi fejlődés melyik szakaszával kapcsoljuk össze e fogalmat? Ezt azért kell tennünk, mert a polgári szociológusok nagy része azt állítja, hogy az automatizálásban egyáltalán nincsen semmi új, és már ezért sem jelenthet a kapitalista világra nézve semmilyen problémát.

Rámutatnak például a szent víz eladására szolgáló ókori egyiptomi automatákra, valamint hivatkoznak a különböző feudális udvarokban bemutatott önműködő mechanikai szolgákra. Végül azzal érvelnek, hogy már a fiatal kapitalizmus ismerte, sőt alkalmazta a modern automatizálás három műszaki alapelvét: az „önműködő szabályozást", amelyre példa a 100 éves múltra visszatekintő Watt-féle automatikus gőzgép fordulatszámszabályozó, a „programvezérlést", amelyet már 150 évvel ezelőtt Jacquard önműködő szövőgépében alkalmazott, sőt még szellemi munkafolyamatoknak önműködő berendezések által való helyettesítését is, amelyet már 100 évvel ezelőtt Babbage lyukkártyás számológépének segítségével megvalósított. Ha pedig az önműködő berendezések alkalmazása a fejlődés korábbi időszakaiban sem okozott problémát, akkor szerintük nem lehet kétséges, hogy az a jelenkor magasan fejlett kapitalizmusa részére nem veszélyt, hanem inkább újabb virágzás alapját képezi.

Ha kritikusan megvizsgáljuk ezen érvek helyességét, akkor mindenekelőtt azt látjuk, hogy nem szabad elvontan csak az automatikus működés kritériumából kiindulnunk. Azt kell tekintetbe vennünk, hogy a termelőerők fejlettségének milyen fokán, meny-

nyire széleskörűen alkalmazták az automatikát, milyen volt ennek konkrét jelentősége a termelés szempontjából. Ha így vizsgáljuk a kérdést, világossá válik, hogy az automatika kapitalizmus előtti alkalmazásának nem lehetett befolyása a termelés menetére, mert a termelőerők fejletlensége miatt még hiányzottak a szükséges tárgyi feltételek ahhoz, hogy az emberi munkát géppel helyettesítsék. Csak az iparosítás alapján nyerhetett az automatizálás a termelésben fontos szerepet és tehetett szert nagy gazdasági és társadalmi jelentőségre.

Éppen ezért először azt a kérdést kell érintenünk, miért és milyen feltételek alapján fejlődött ki az iparosítás talajából — kezdetben rendkívül lassan, az utóbbi két-három évtized alatt viszont annál rohamosabban — az automatizálás folyamata?

Már Marx rámutatott arra, hogy a munkagép, vagyis „a *szerszámgép* az, ahonnan a XVIII. század ipari forradalma kiindult"[1] és hogy „a munkagépek terjedelmének és egyidejűleg működésben levő szerszámaik számának megnövekedése"[2] tette szükségessé az emberi munkaerő helyettesítését a munkagépet hajtó gépek területén is.

Ilyen irányú fejlődése során a kapitalista iparosítás a fizikai munkát mindinkább csak a gépek kiszolgálására szorította. Egy további fejlődési fokon e területet is erősen szűkíteni kezdte: gépsorok, futószalagok és hasonló, a technológia folytonosságát célzó berendezések segítségével a gépek kiszolgálását csak működésük ellenőrzésére és szabályozására, a technológiai folyamatba való beavatkozásra és a gépek vagy géprészek be- és kikapcsolására, vagy vezérlésére redukálta.

Mindebből azt látjuk, hogy az automatizálás, amely a munkát még erről az utolsó területéről is kiszorítani igyekszik, objektíve csak az iparosításnak és a gépesítésnek a legmagasabb fokán fejlődhetett ki.

A modern automatizálás alapjául szolgáló műszaki elvek ugyan — amint már említettük, — régtől fogva ismeretesek, de akkor mégsem nyerhettek szélesebb alkalmazást, mert elvük megvalósítása az akkori műszaki szinten lényegében lehetetlen volt, a feladat megoldását még nem tűzte napirendre a társadalmi fejlődés. Amikor viszont a további gazdasági fejlődés ezt a feladatot kitűzte, meg is találta a kielégítő megoldást a közben kialakult magasabb műszaki és tudományos szinten.

Példa erre az említett Watt-féle önműködő szabályozó, amely a gőzgép fordulatszámát bármilyen zavaró körülmény hatása ellenére állandó értékre szabályozza. Ha a fordulatszám csökken, a centrifugális erő változásának hatása alatt a gőzutánpótlást sza-

[1] Marx: A tőke. Első kötet. Szikra 1949. 401. oldal.
[2] Marx: A tőke. Első kötet. Szikra 1949. 404. oldal.

bályozó szelep több gőzt enged be, és ezáltal a gép megint felgyorsul. Ez az elv tehát, — ha elvonatkoztatunk adott megvalósulási alakjától — abban áll, hogy a szabályozandó értéknek (például a fordulatszámnak) egy kívánt értéktől való eltérése maga idézi elő azt a beavatkozást (például a gőzutánpótlás fokozását), amely az említett szabályozási eltérést megint csökkenteni igyekszik. Világos, hogy a szabályozás annál tökéletesebb, ha minél kisebb szabályozási eltérés minél hatalmasabb beavatkozási folyamatot tud előidézni. Mechanizmusok segítségével ezt a felerősödést elérni rendkívül nehéz és ez a tény annak idején lehetetlenné tette Watt zseniális elvének széleskörű alkalmazását.

Döntő változást hoztak ezen a téren az elektronika tudomány által kifejlesztett erősítő berendezések. Ezek lehetővé teszik, hogy még rendkívül kis szabályozási eltérések is bármely kívánatos nagyságú beavatkozási teljesítményt vezérelhessenek, vagyis azt, hogy bármilyen termelési folyamatban szerepet játszó érték gyorsan és nagy pontossággal önműködően egy kívánt törvényszerűségnek megfelelően nyerjen szabályozást.

Az így létrejött berendezések a fejlett iparral rendelkező országokban kb. a harmincas évek óta kezdtek elterjedni és hamarosan a legkülönbözőbb területeken nyertek széleskörű alkalmazást és kezdték helyettesíteni az addig szabályozási célokra felhasznált munkaerőt.

Hasonló szerepet játszott az elektronika a programvezérlés terén is. Az említett Jacquard-féle szövőgépben még kartonlapokat alkalmaztak, amelyekbe a különböző szövési mintáknak megfelelő kombinációkban elrendezett lyukakat sajtoltak. Ezek mozgás közben mechanikai impulzusokat idéztek elő, amelyek segítségével az adott szövési programnak megfelelő géprészeket be- és kikapcsolták. Ennek a szellemes elvnek mechanikai úton történő megvalósítása igen nagy nehézségeket okozott, amelyek teljesen megszűntek, amikor a modern elektronika a mechanikai impulzusokat villamos impulzusokkal helyettesítette. Így született meg nemrégen az elektronikus programvezérlésű önműködő szerszámgép, amely a legkülönbözőbb munkafolyamatokat meg tudja valósítani, és amelyet sok másprogramú munkagéppel együtt lehet vezérelni. Ezért az elektronikus programvezérlés egész technológiai folyamatok, sőt egész gyárak úgynevezett komplex automatizálásának fontos eszköze.

Hasonló módon alakult ki a gyakorlatban nehezen használható Babbage-féle lyukkártyás számológépből a modern elektronikus digitális berendezés, amely óriási számú információt rendkívül gyorsan tud analizálni, és egy bizonyos, előre megadott elvnek megfelelő legcélszerűbb döntést tud hozni. E tulajdonságok alapján arra is fel lehet használni, hogy olyan szellemi munkát

helyettesítsen, amelyet előre pontosan programozható egyszerű műveletekre lehet felbontani. Ily módon a könyvelés, a bérelszámolás, a raktárellenőrzés, a nyersanyag utánpótlás, a kalkulációs és az üzemvezetés és kereskedelem sok más területén az automatikus számológépek olyan munkát végezhetnek, amelyet eddig igen nagyszámú alkalmazottnak kellett végeznie.

Ha összefoglaljuk vizsgálataink eddigi eredményeit, megállapíthatjuk a következőket:

A modern automatizálásnak az ipar bizonyos magas fejlődési fokán keletkező, a tudományok magas szintjét feltételező és rajuk erősen visszaható folyamata mind a fizikai, mind a szellemi munka terén képes oly nagyszámú munkaerőt felszabadítani, a munka termelékenységét oly nagymértékben emelni és sok, eddig megoldhatatlannak látszó tudományos és műszaki probléma megoldása terén olyan eredményeket elérni, hogy már alig beszélhetünk egyszerűen tudományos-műszaki fejlődésről, hanem tényleges tudományos és műszaki forradalomról kell beszélnünk.

Ha meg akarjuk vizsgálni a modern automatizálás társadalmi jelentőségét, nem szabad ezt az analizist elvontan elvégezni, hanem abból a konkrét kérdésből kell kiindulnunk, hogy milyen termelési viszonyok talaján valósul meg az automatizálás.

Vizsgáljuk meg először a modern automatizálás társadalmi szerepét a kapitalizmusban.

### 2. A kapitalizmus dicsőitőinek néhány gazdasági elmélete

A kapitalizmus dicsőitői azt igyekeznek bebizonyítani, hogy az automatizálás a kapitalizmus virágzásának új korszakát jelenti. Ezen állításukat azon tényre alapítják, hogy a kapitalista országokban a második világháború után a műszaki fejlődés sokkal gyorsabb volt, mint a háború előtti sokéves gazdasági pangás idején és, hogy a háború utáni évek műszaki fejlesztésében a legnagyobb szerepet a termelés automatizálása játszotta.

Tény, hogy a második világháborúból az Egyesült Államok gazdaságilag és katonailag megerősödve került ki, ugyanakkor, amikor Anglia és Franciaország az amerikai imperializmus függőségébe került, a többi kapitalista nagyhatalom pedig katonai veresége folytán egy bizonyos időre kiesett a konkurrensek sorából. Így az Egyesült Államok — a többi kapitalista ország rovására — új piacokat szerzett, ez a tény pedig a kapitalista monopóliumokat, amelyek a háború idején nagy nyereségekre tettek szert, elég nagyméretű tőkebefektetésekre buzdította.

Másrészt a háború idején a kapitalista országokban a tudomány bizonyos, főként hadicélokra felhasználható ágai — ezekhez tartozott az automatika és az elektronika is —, az erősen növekvő

állami dotációk segítségével gyorsan fejlődtek. Így tehát a háború befejezése után egyebek között két fontos körülmény találkozott és erősen hatott egymásra: a kapitalista monopolisták azon része, amely a háború alatt az automatikai és az elektronikai berendezéseket gyártotta, erősen érdekelve volt abban, hogy e termelést békeidőben is tovább fejlessze. Más monopólisták pedig piacuknak a többi kapitalista konkurrens rovására történő kibővítése érdekében keresték a lehetőséget, hogy állótőkéjük megújítása és kiszélesítése új, magasabb műszaki szinten történjék. Többek között ilyen alapon fejlődött ki az Egyesült Államokban a modern automatizálás, amely később — ha szűkebb keretekben is — Angliában, Franciaországban, Nyugat-Németországban és Olaszországban is elterjedt.

Ugyanakkor, amikor a kapitalizmus dicsőítői a valóságos fejlődés tényeit figyelmen kívül hagyva, ezt a fejlődést, mint egy második ipari forradalom, egy új gazdasági virágzás korának kezdetét propagálják, a felsorolt országok dolgozóinak széles rétegeiben a tőkés automatizálás súlyos aggályokat vált ki.

Világos számukra az automatizálásnak az az alaptendenciája, hogy a fizikai és részben a szellemi munkások száma a termékek mennyiségéhez viszonyítva erősen csökken, és még túlságosan jól emlékeznek arra a munkanélküliségre, amely a második világháború előtt a legtöbb kapitalista országban uralkodott, habár a modern automatizálási folyamat akkor még alig indult meg. Joggal tartanak tehát attól, hogy ezek a jelenségek — még súlyosabb szociális következményekkel — megismétlődhetnek.

Mind a polgári, mind a reformista szociológusok nagy része igyekszik a dolgozók említett aggályait eloszlatni és velük elhitetni, hogy a mai kapitalizmus már nem ismer krízíseket és munkanélküliséget, alapjaiban és struktúrájában megváltozott, egyenletesen és harmonikusan fejlődik tovább és az automatizálás által keletkező szociális problémákat is teljesen kielégítő módon meg tudja oldani. A kapitalizmus ezen apologétái — felhasználva az automatika tudomány néhány szakkifejezését is — azt hirdetik, hogy a jelenkori kapitalista gazdasági és államvezetés állítólag megtalálta azokat a „beépített önműködő stabilizátorokat", amelyek képesek megszüntetni a kapitalizmus eddigi ellentmondásait.

Az egyik ilyen elmélet, az úgynevezett kompenzációs elmélet, azt igyekszik bebizonyítani, hogy az automatizálás nem vezethet munkanélküliséghez. Eszerint az automatizált berendezések ipari alkalmazása felszabadít ugyan nagy mennyiségű munkaerőt, de ugyanakkor az ipar azon része, amely az említett berendezéseket termeli, megfelelően fejlődik és így képes felvenni az ipar más területein feleslegessé vált munkaerőt.

Ez az elmélet nem más, mint továbbfejlesztése a polgári köz-

gazdászok már 100 év óta ismételgetett azon állításának, hogy a munkásokat kiszorító gépek egyidejűleg állítólag fel is szabadítják a megfelelő tőkét, amely a munkanélkülivé vált munkások újabb foglalkoztatását biztosítja. Ezen állítás alaptalanságát már Marx leleplezte:

„A munka azon növekedése amelyet a munkaeszközök — gépek, szén stb. — termelése igényel, szükségszerűen kisebb azon munkánál, amelyet a gépek alkalmazása megtakarít. Különben a gép terméke nem lenne olcsóbb, vagy még drágább lenne, mint a kézi termék."[3] Ez a munka termelőerejének emelkedését tükröző objektív összefüggés világosan mutatja, hogy mennyire hazugok azoknak az állításai, akik az említett kompenzációs elméletet kiveszik a történelem lomtárából és az automatizálás korszakára akarják alkalmazni.

Hogy a monopolkapitalizmus valójában mennyire nem képes megakadályozni azt, hogy a tőkés módon megvalósított automatizálás erősen csökkentse a foglalkoztatott dolgozók számát, világosan mutatják a következő tények is:

Az 1957—58-as években kifejlődő gazdasági krízis idején az Amerikai Egyesült Államok kapitalistái igyekeztek az automatizálást maximális mértékben a munkaerővel kapcsolatos kiadások csökkentésére felhasználni. Ennek az volt a következménye, hogy a foglalkoztatottság mértéke gyorsabban csökkent, mint a termelés, úgy hogy a termelésnek a krízis legmélyebb pontja után történő fokozatos helyreállítása nem vezetett a foglalkoztatottság mértékének megfelelő növekedésére, sőt a munkanélküliség akkor is jelentős maradt, amikor a termelés egészében már lényegesen felülmúlta a válság előtti legmagasabb szintet. Az 1959-es évből származó adatok szerint 5 millió amerikai dolgozó egyáltalán nem tudott munkát találni. Sőt tudjuk, hogy a munkanélküliek száma ma már majdnem 6 millió.

Igen ám, mondják erre a kapitalizmus dicsőítői, de mégis van elég példa arra, hogy nagy monopóliumok, az automatizálás segítségével növelve iparuk műszaki szintjét, egyúttal növelték piacukat is. Ily módon a termelékenység fokozását nem annyira a munkáslétszám csökkentésére, mint inkább a termelés növelésére használhatták fel.

Miért ne érhetnének tehát el jobb szervezési módszerek és jobb piackutatás segítségével az összes kapitalisták hasonló eredményeket? És miért ne lehetne erre éppen az automatika tudományának eredményeit felhasználni? Hiszen mi más a piackutatás, mint rengeteg sok információ beszerzése és gyors feldolgozása, amire éppen a modern elektronikus számológépek használ-

[3] Marx Károly: A tőke. Első kötet. Szikra. 1949. 479. oldal.

hatók fel nagy sikerrel? És miért ne lehetne az önműködő szabályozás elvét, amelyeket a műszaki folyamatok stabilizálására mindennap használnak, arra is felhasználni, hogy a kapitalista termelés fejlődésének irányát és mértékét stabilizalják? Miért ne lehetne például egy információkat feldolgozó olyan elektronikus berendezést megalkotni, amely a piacviszonyoknak az ideális normától való eltéréséből arra következtetne, hogy milyen beavatkozási lépések szükségesek a kapitalisták részéről ahhoz, hogy a piacviszonyok megint visszatérjenek a normára?

A kérdés ilyen módon való feltevése azonban elejétől végig hamis. Nem szabad ugyanis elfelejtenünk, hogy a kapitalista automatizálás kifejlődése a kapitalizmus általános válságának időszakában történt, amelyet a kapitalizmus ellentmondásainak fokozódó kiéleződése jellemez. A szocialista tábor létrejötte, a gyarmati rendszer tényleges szétesése és sok más ismert körülmény együttesen erősen kiélezi többek között a piacproblémát is.

Igaz ugyan, hogy egyes monopolista csoportok és egyes kapitalista országok a krízis idején is bővíthetik piacukat és ezzel párhuzamosan termelésüket is, de csak más csoportok és más országok kárára. A termelésnek az automatizálás révén megvalósítható erőteljes növelése azonban végeredményben a végsőkig élezi a kapitalizmus számos belső ellentmondását, különösképpen alapvető ellentmondását, súlyosbítja az ellentmondást a kapitalista termelés növekedése és a fizetőképes árukereslet viszonylagos csökkenése között is.

Ezen a tényen végeredményben nem változtathat az sem, hogy a monopóliumokat kiszolgáló államok, így például az Egyesült Államok hadirendelésekkel igyekeznek mesterséges piacot teremteni. Tudjuk, hogy a termékek egy részének ily módon improduktív célokra történő felhasználása a társadalomra — gyakorlatilag a dolgozó tömegekre — óriási terhet rak, ami többek között adóztatásuk fokozása révén egyrészt tovább csökkenti fogyasztásukat, másrészt növeli politikai ellenállásukat. Nem küszöbölik ki a növekvő termelés és a szűk fizetőképes kereslet közötti ellentmondást az olyan intézkedések sem, hogy a vetésterületet például az USA-ban mesterségesen csökkentik ugyanakkor, amikor sok elmaradt kapitalista országban, mint például Indiában, évenkint éhinség dühöng.

Azt a súlyos problémát, hogy az automatizálás által a kapitalista piac felvevőképessége a kapitalista össztermeléshez viszonyítva erősen csökken, az előbb említett elektronikus piackutatási berendezések ugyancsak nem tudják megoldani. Ehhez hozzájárul még az is, hogy a kapitalista össztermelés és a kapitalista piac felvevőképessége fogalmai absztrakciók, amelyek eltakarják azt a tényt, hogy ezeken a területeken az egyes monopolisztikus tőkés-

csoportoknak és imperialista államoknak teljesen ellentétes érdekei érvényesülnek. Éppen ezért azokat az információkat, amelyeket egy elektronikus számológép a piac felvevőképességéről adhatna, a különböző tőkéscsoportok nagyon különbözően értékelnék; azok a lépések, amelyeknek segítségével az egyik tőkéscsoport a krízis következményeit enyhíteni igyekezne, egy másik tőkéscsoport részére a krízist súlyosbíthatnák.

Ha összefoglaljuk az eddig elmondottakat, azt látjuk, hogy a kapitalista módon megvalósított automatizálás a dolgozó tömegeket fokozódó munkanélküliséggel fenyegeti, ami élesen ellentmond a kompenzációs elméletnek.

A legérdekesebb azonban az, hogy sok kapitalista nemcsak hogy maga sem hisz ebben az elméletben, hanem egészen nyíltan és szépítgetés nélkül ideálisnak tartana egy olyan állapotot, amikor az ipar mágnásai teljesen megszabadulnának a munkások foglalkoztatásának hátrányaitól. Az amerikai alumínium társaság egyik vezetője, Mr. Brown a következőket jelentette ki: „Az embereknek nehéz természete van és nem könnyű dolog velük érintkezni. Ezért ma szükségünk van személyzeti igazgatókra, az üzemvezetőség és a munkások közötti viszonyt tanulmányozó előadókra, szakmai kiképzési tanfolyamokra és a művelési munka vezetőire, az üzemi ebédlőben dolgozó személyzetre stb. Mindez pénzbe kerül. Éppen ezért úgy vélem, hogy mi a jövőt illetőleg sokkal jobban járnánk, ha az eddig a futószalag mellett dolgozó munkásoknak életük kellemesebbé tétele céljából kifizetendő pénz egy részét arra használnánk fel, hogy az embereket teljesen kizárjuk erről a területről."[4]

Ezekben és hasonló kijelentésekben nemcsak a bennük megmutatkozó cinizmus érdekes, hanem az is, hogy ezek az urak, akik úgyszólván egy proletariátus nélküli kapitalizmusról ábrándoznak, úgy látszik nem tudják, hogy profitjukat éppen a munka ki nem fizetett része alapján szerzik. Ebben a kérdésben azokra a polgári közgazdászokra támaszkodnak, akik azt állítják, hogy az értéktöbblet, amely a tőke akkumulációjának forrása, magából a gépből ered.

Így például a nyugatnémet szociáldemokrata párt egyik teoretikusa, Walter Theimer „Der Marxismus" című könyvében[5] azt állítja, hogy a gépek teremtik az értéktöbblet egy részét. Ha ez így lenne, akkor tényleg arra lehetne következtetni, hogy a modern automatizálás, amely a gépi berendezés mennyiségét az alkalmazott munkások számához képest óriási mértékben növeli, maga válik az értéktöbblet forrásává. Vagyis más szóval, maga a

4 Fordítás a „Die Zukunft", Wien, 1955. Heft 11. 314.
5 W. Theimer „Der Marxismus" (Lehre—Wirkung—Kritik) S. 162. – A. Francke A. G. Verlag, Bern.

kapitalizmus fejlődése szüntetné meg a munkásosztály kizsákmányolását.

Az ilyen állítások azonban teljesen alaptalanok. Tudjuk, hogy a gép, tehát az automatizált berendezés is, értékének csak azt a részét adhatja át a terméknek, amelyet kopása folytán veszít. Az értéktöbblet forrása tehát továbbra is maga az eleven munka, annak következtében, hogy a tőkés a termelési eszközök magántulajdona alapján eltulajdoníthatja a munkásosztály munkájának megfelelő részét. Az automatizálás a kizsákmányolás ezen tényén nem változtat, sőt szükségszerűen növeli mértékét. Az értéktöbblet összegét ugyanis két tényező szabja meg: az egyes munkás kizsákmányolásának mértéke és az egyszerre foglalkoztatott munkások száma. Az automatizálás tehát szükségszerűen magában hordja azon tendenciát, amely az egyes munkás kizsákmányolásának erőteljes fokozására irányul. De ez még nem minden. Az automatizálás még azokon a területeken is növeli a kizsákmányolást, amelyekre közvetlenül nem terjed ki. Azok a vállalkozók, akik nem képesek az automatizálás által igényelt befektetésekre, annál nagyobb energiával vezetnek be — mégpedig régi műszaki szinten — konkurrenciaképességük megmentése céljából más olyan munkaszervezési módszereket, amelyeknek lényege a munkatempó gyorsítása, a munka intenzívebbé tétele, a fokozottabb kizsákmányolás.

### 3. A „technokrácia" elméletének korszerűsítése

A kapitalizmus dicsőítői minden erővel igyekeznek a munkásokat politikailag is félrevezetni. Az egyik legveszélyesebb ilyen célzatú elmélet az úgynevezett „technokrácia" elmélete. Eszerint a hatalom a tőkésosztály kezéből a szervezők, a managerek, a gazdasági és műszaki vezetők kezébe megy át, ami — állítólag — szükségtelenné teszi a tőkésosztály elleni forradalmi harcot. A „technokrácia" elmélete igyekszik lejáratni a marxizmus tanítását a munkásosztály vezető szerepéről, történelmi hivatásáról.

A technokráciáról szóló elmélet már évtizedek óta szerepel a polgári és reformista szociológusok fegyvertárában, miközben több változtatáson ment keresztül.

1921-ben az amerikai szociológus Veblen „A mérnökök és az árrendszer" című könyvében a műszakiakban és a mérnökökben látja a jövő társadalmának vezetőit. Tanítása főképpen az 1929-től 1933-ig terjedő nagy gazdasági krízis idején a liberális burzsoázia köreiben számos követőre talált, mert olyan útnak tekintették, amely kivezethet a kapitalizmus ellentmondásaiból szocialista forradalom nélkül.

A második világháború idején, 1941-ben Burnham amerikai szociológus „A managerek forradalma" című könyvében azt ál-

lítja, hogy a társadalom feletti felső hatalom a gazdasági vezetők kezébe megy majd át.

A technokráciáról szóló „elméletet", amelyet a kapitalista fejlődés tényleges menete már alaposan megcáfolt, az utóbbi években néhány szociológus újból igyekszik felfrissíteni, mégpedig az automatizálás fejlődése alapján. Így például 1957-ben Cino Polo olasz professzor a következőket írta a kapitalizmus társadalmi struktúrájának állítólagos változásáról:

„A teljesen automatizált gazdaságban csak különböző szakképzettségű és különböző rangú műszakiak maradnak meg. A munkaadó klasszikus alakját a legmagasabb rangú alkalmazottak csoportja helyettesíti, amely a gazdasági vezetőséget fogja képezni..."[6]

Amint látjuk, Cino Polo egy szóval sem említi a kapitalista társadalom alapját képező azon tényt, hogy a termelőeszközök magántulajdonban vannak. Éppen ezért elmélete, amely szerint az automatizált termelésben kialakuló hierarchia játssza majd az egész társadalomban a döntő szerepet, a modern monopoltőkés viszonyokat teljesen önkényesen eltorzítja.

Tudjuk, hogy a monopóliumok növekedése lehetetlenné teszi a tőkés számára irányító szerepének közvetlen betöltését és ezért létrejön a műszaki és gazdasági vezetők egész hierarchiája. Ettől azonban a monopóliumok kapitalista lényege egyáltalán nem változik meg, mert továbbra is a tőkések a termelési eszközök magántulajdonosai s ennek alapján a gazdasági és politikai hatalmat is kezükben tartják és profitszerzési céljaiknak vetik alá. Jogaiknak, érdekeiknek megvédésére pedig készen áll az államapparátus.

A technokráciáról szóló elmélet mindettől eltekint és arra igyekszik rábírni a munkásságot, hogy mondjon le a monopóliumokat kiszolgáló állam ellen irányuló harcáról.

A technokráciáról szóló elméletet a reformisták is gyakran felhasználják. Azt az illúziót akarják kelteni, mintha a proletariátusnak nem kellene a kapitalizmus ellen harcot vívnia, mert a kapitalizmus éppen a technokrácia révén állítólag majd átfejlődik — mégpedig békés úton — a szocializmusba.

Ezen elmélet, amelynek lényege az, hogy a munkásságnak nem kell forradalmi harcot folytatnia, mert az államban a vezető szerep az értelmiséget és ezen belül a gazdasági és műszaki szervezőket illeti, csak korszerűsíti Bernsteinnek és Kautskynak azon elméletét, amely szerint az értelmiség állítólag önálló osztály és önálló forradalmi szerepre képes. Ezt az elméletet, amelynek ob-

6 Idézet G. V. Oszipov: „Technika i obscsesztvennij progresz" című könyvének 127. oldala alapján.

jektív célja az, hogy az értelmiséget alávesse a burzsoáziának és mindenekelőtt a legbefolyásosabb, legerősebb monopóliumoknak és elszakítsa a munkásságtól, — 1956-ban a magyar revizionisták is hirdették. Akkor a tények gyorsan és világosan leleplezték az értelmiség önálló szerepéről szóló elméletek ellenforradalmi tartalmát.

Hogy a technokráciának békés úton a szocializmusba való átmenetéről szóló reformista elmélet lényege a valóságban mélyen reakciós, azt például a nyugatnémet szociológus Friedrich Pollocknak a technokraták politikai hitvallásáról írt következő soraiból is láthatjuk:[7]

„A műszaki fejlődés az automatizált termelés olyan hierarchiáját teremti meg, amely fentről lefelé teljes tudatában van annak, hogy elitet képez és ezért azt vallja, hogy többségében jobban megfelel a totalitárius rendszernek, mint demokratikusnak."

Hogy milyen fontos az, hogy óva intsük a dolgozókat a különböző technokráciás elméletekben rejlő veszélyektől, mutatja Burnham már említett könyve, amelyben a szerző a szervezők társadalmának mintaképét a hitlerista Németországban látja, amely szerinte forradalmi úton a kapitalizmus helyére lépett és az utóbbi kríziseit egyrészt munkakényszer, másrészt hadigazdálkodás útján kiküszöbölte. Szó szerint a következőket írja: „Bármily nehéz legyen is a tömegek sorsa a nácizmus alatt, mégiscsak akkor reménykedhetnek, ha tovább haladnak az egyszer megkezdett úton és nem gondolnak a múlthoz való visszatérésre. Ha Hitler rendszere nem megy tovább a megkezdett úton, szükséges lesz helyettesíteni egy új rendszerrel, mely a Hitlerétől nem abban fog különbözni, hogy kapitalista, hanem abban, hogy újból, még érettebb alapon, megalakul a szervezők társadalma."[8]

Ugyanakkor, amikor az említett szerzők hozzá akarják szoktatni a dolgozókat ahhoz a gondolathoz, hogy az automatizált gépeket irányító személyek átveszik majd a társadalom feletti hatalmat, az utóbbi években akadtak olyan polgári szociológusok is, akik azt jósolják a dolgozóknak, hogy maguk az automatizált gépek fogják birtokolni ezt a hatalmat.

E fantasztikus állítás igazolására az angol szociológus Cleator „A robotok korszaka" című könyvében[9] az úgynevezett tanuló elektronikus berendezések gyors fejlődésére hivatkozik. Azt állítja, hogy eljön az az idő, amikor az automatizált gépek, az úgynevezett „robotok" képesek lesznek annyi tapasztalatot tárolni magukban, hogy — a szerző kifejezésével — önállóságuk tuda-

[7] F. Pollock: L'automation ses conséquences économiques et sociales p. 145. (Idézve Oszipov említett könyve alapján).
[8] James Burnham „The managerial revolution" p. 209.
[9] P. E. Cleator „The Robot Era".

tára ébrednek. Ily módon felszabadulnak az emberiség hatalma alól, amely elpusztul.

Nem lehet e vizsgálat feladata Cleator állítását filozófiai szempontból analizálni és összes erre vonatkozó hibáit felsorolni, mint például azt, hogy a technikát fetisizálva, teljesen azonosítja az emberi agy és az elektronikus számológép funkcióit, vagy azt, hogy tagadja az emberi agy további fejlődésének lehetőségét és szükségszerűségét, vagy azt, hogy nem érti, hogy az automatagép csak az emberi agy szüleménye, és nem képzelhető el függetlenül az őt tervező és programozó embertől, vagy sok más efféle súlyos hibát. Cleator állításának szociális tartalma abban áll, hogy ő a dolgozókban a fatalizmus érzését igyekszik kelteni és azt a téves elképzelést, mintha az emberiség sorsa meg lenne pecsételve, és ezért már nem lenne érdemes a kapitalista automatizálás káros szociális következményei ellen harcolni.

A kapitalista világ dolgozóinak széles tömegei azonban mindennapi életükben tapasztalják ezeket a következményeket és egyáltalán nem hajlandók lemondani az ellenük folytatandó harcról. Mind élesebb a harc a munkanélküliség ellen és azért, hogy a munkabérek fejlődése megfelelően lépést tartson a termelékenység fejlődésével. Gazdasági harcaikban a dolgozók mindinkább tapasztalják a monopolista állam beavatkozását és ezért az automatizálás következményei elleni harcuk mindinkább összekapcsolódik politikai követelményekkel, politikai harccal. Mind világosabbá válik a dolgozó tömegek számára, hogy az automatizálás szociális következményei csak a kapitalista viszonyok között rosszak számukra és ez a tudat harcukat mindinkább a kapitalista rendszer, maguk a tőkés viszonyok ellen fogja irányítani.

Ha összefoglaljuk a kapitalista automatizálás társadalmi jelentőségére vonatkozó vizsgálataink eredményét, megállapíthatjuk, hogy az automatizálás nemcsak, hogy nem csökkenti, hanem ellenkezőleg, erősen kiélezi a kapitalizmus összes belső ellentmondását. Hamisak tehát a különböző polgári és reformista szociológusok e tény leplezését szolgáló gazdasági és politikai elméletei. Fontos tehát, hogy a dolgozók tömegei megértsék ezen elméletek hazug voltát, mert ez szükséges ahhoz, hogy a kapitalista elnyomás, az egész kapitalista rendszer elleni harcukat mindinkább fokozzák.

Ezt a folyamatot döntően meg fogják gyorsítani a szocialista tábor egyre nyilvánvalóbb sikerei a kapitalizmussal való békés versenyben.

Rátérünk most ara a kérdésre, hogy mi az automatizálás társadalmi jelentősége a szocializmus viszonyai között. E kérdésre a feleletet a Szovjetunió példája alapján adjuk meg.

### 4. Az automatizálás a Szovjetunióban

Eddigi vizsgálataink eredményei lehetővé teszik, hogy ezzel a kérdéssel rövidebben foglalkozzunk, mint ez a kapitalizmus viszonylatában szükséges volt. A szocializmusban ugyanis az automatizálásnak mind a lehetőségei, mind a következményei elvben egészen más irányúak, mint a kapitalizmusban. A szocializmusban az automatizálás korszerű fejlődése nem kerülhet ellentétbe a társadalom érdekeivel, sőt ellenkezőleg, a legteljesebb mértékben megfelel azoknak. A tervgazdálkodás egyrészt lehetővé teszi annak a megállapítását, hogy az automatizálás bevezetése hol nyújtja a legjobb gazdasági eredményeket, másrészt pedig gondoskodik arról, hogy éppen ezeken a területeken valósuljon meg. Ennek köszönhető, hogy a Szovjetunióban az automatizálás, habár később kezdődött, mint az Egyesült Államokban, struktúrája tekintetében máris sokkal magasabb szintet ért el. A kapitalista termelési viszonyok ugyanis szükségszerűen korlátozzák az automatizálás lehetőségét és ezért a termelési folyamatokat leginkább csak részleteiben, nem teljes mértékben automatizálják. Ezzel ellentétben a Szovjetunió Kommunista Pártjának XXI. kongresszusa kimondta, hogy át kell térni egyes gépcsoportok és berendezések automatizálásáról a komplex automatizálásra, vagyis a teljesen automatizált műhelyek, technológiai folyamatok és üzemek megvalósítására. A hétéves terv ezen előírásai lerakják az alapját teljesen automatikusan működő gyárak tömeges megvalósításának, ami döntő jelentőségű lesz a kommunizmus anyagi és műszaki bázisának megteremtésében.

Érthető, hogy a Szovjetunió ilyen és hasonló célkitűzései és e célkitűzések sikeres megvalósítása nagy hatással van a nyugati országok dolgozóira. Éppen ezért ezt a vonzó hatást igyekeznek a kapitalizmus apologétái csökkenteni, azt jósolván, hogy a gyors automatizálás a Szovjetunióban is nagy munkanélküliséget és a dolgozók elégedetlenségét fogja előidézni.

Az a gondolat, hogy a munka termelékenységének gyors növelése a Szovjetunióban munkanélküliséghez vezethetne, mindenkiben, aki a Szovjetunió gazdasági fejlődésének eddigi történetét ismeri, csak mosolyt válthat ki. Hiszen már 1932-től 1956-ig is a Szovjetunió állami és szövetkezeti iparában foglalkoztatott munkások munkájának termelékenysége több mint ötszörösére emelkedett,[10] vagyis az említett polgári szociológusok elmélete szerint a szovjet ipar munkásai nagy többségének már ma is munka nélkül kellene lennie. És mit mutat a valóság? Azt, hogy 1932-ben az ipari munkások száma 6 milliót tett ki, 1956-ig

[10] „A Szovjetunió népgazdasága 1956-ban" című évkönyv (Budapest, 1957.) 57, 50, illetve 52 oldalon található adatai alapján kiszámítva.

pedig nemcsak hogy nem csökkent, hanem több mint 15 millióra emelkedett. És ez egészen természetes is, mert az említett időszakban az ipar teljes termelésének volumene több mint a tizenegyszeresére, vagyis olyan rohamos mértékben nőtt, ami kapitalista viszonyok között lehetetlen lett volna.[10] A szovjet dolgozóknak nem kell tartaniok attól, hogy a komplex automatizálás őket munkanélkülivé teheti. Teljes bizonyossággal tudják, hogy a munka termelékenységének emelkedésével folyamatosan emelkedik életszínvonaluk. Az össztermelésnek oly hatalmas növekedése van tervbe véve, amelynek alapján körülbelül 5 évvel a hétéves terv megvalósítása után a Szovjetunió eléri az Egyesült Államokat az egy főre eső termelésben is, 1980-ra pedig 2:1 arányban meghaladja azt.

„Igen ám" — mondják erre a kapitalizmus védőügyvédei — a szovjet ipar eddigi gyors fejlődésének az a titka, hogy előzőleg nagyon alacsony szinten mozgott. De amikor az ipar eléri fejlődésének azt a fokát, amelyen a lakosság összes igényeit nagyjából ki tudja majd elégíteni, és ezáltal a termelés növekedésének üteme csökkeni fog, akkor a komplex automatizálás által gyorsan emelkedő termelékenység mégis elkerülhetetlenül munkanélküliségre vezet.

Ez az érvelés is teljesen hamis.

Egyrészt a lakosság igényei a szocializmusnak a kommunizmusba való átmenete során és a kommunizmusban is tovább nőnek, és a termelésnek a legfejlettebb technika alapján történő szakadatlan növelése és tökéletesítése elengedhetetlenül szükséges ahhoz, hogy az egész társadalom állandóan növekvő szükségleteit a lehető legteljesebben kielégítsék és a társadalom valamennyi tagjának minden irányú fejlődése lehetővé váljon. Másrészt pedig meg kell állapítanunk a következőket:

Ha a termelékenység gyorsabban is emelkedik, mint a termelés volumene, ez a folyamat a szocializmus viszonyai között nem vezet munkanélküliséghez. A szocializmusban a műszaki haladást felhasználják a munkanap lényeges rövidítésére, mégpedig természetesen fizetéscsökkentés nélkül. Így például a Szovjetunióban 1957-ben 700,000 kohász áttért a 6—7 órás munkanapra, miközben heti keresetük nemcsak hogy nem csökkent, hanem ellenkezőleg, 14 százalékkal növekedett. A szovjet iparban kezdik bevezetni az ötnapos munkahetet is. A hétéves terv szerint 1964-től megkezdődik az egész iparban az átmenet a 30—35 órás heti munkára. A további távlatokban szó van 3—4 órás munkanapról is. Mindez előkészíti a szabad idő rendkívüli mértékben való növekedését, ami tág lehetőséget nyújt a tehetségek sokoldalú kibontakozására és egy tartalmas, boldog élet megteremtésére.

Az automatizálásnak a szocializmusban a dolgozók életkörülményeinek javításán túl messzemenő társadalmi kihatásai vannak. Gondoljunk Hruscsov elvtársnak a XXI. pártkongresszuson elhangzott következő szavaira:

„A szocialista társadalomban az automatizálásnak nemcsak gazdasági, hanem nagy társadalmi jelentősége is van. Az automatizálás alapján gyökeresen megváltozik a munka jellege, emelkedik a munkások kulturális, műszaki színvonala, megteremtődnek a szellemi és fizikai munka közötti különbség felszámolásának feltételei; az ember szerepe: az automaták és műszerek segítségével való vezérlés, a gépek karbantartása és a technológiai folyamatok programjának az összeállítása lesz."

Érthető, hogy ilyen távlatok mellett a szocialista társadalom dolgozóinak széles tömegei nemcsak, hogy nem félnek az automatizálástól, hanem ellenkezőleg, benne hatalmas eszközt látnak arra, hogy a munka mindig könnyebbé váljék és egyre több alkotóörömöt nyújtson. Ez magyarázza a kapitalista viszonyok között elképzelhetetlen tényt, hogy már százezreket tesz ki azon munkásfeltalálók és újítók száma, akik egész tehetségüket arra irányítják, hogy munkahelyükön az automatizálás újabb és újabb alkalmazási lehetőségeit felfedjék.

Ha összefoglaljuk mindazt, amit az automatizálás szerepéről a szocializmusban kifejtettünk, és összehasonlítjuk a kapitalista viszonyok között történő automatizálás társadalmi jelentőségére vonatkozó vizsgálatainkkal, azt látjuk, hogy az automatizálás a kapitalizmusban erősen fokozza a társadalom belső ellentmondásait, a szocializmusban döntő tényezője az életkörülmények javításának, a szocialista világgazdasági rendszer rohamos továbbfejlődésének, a kommunizmus diadalmas építésének.

Azt látjuk, hogy a termelési folyamatok széleskörű automatizálása túlnő a kapitalizmus keretein és új, szocialista termelési viszonyokat követel. Ugyanakkor ismételten hangsúlyozni kell, hogy a szocialista termelési viszonyok nem ösztönösen jönnek létre, ehhez szükséges a munkásosztály marxista—leninista pártjának fáradhatatlan szervező, nevelő, mozgósító munkája, a munkástömegek forradalmi harca.

Az automatizálás társadalmi szerepét a szocializmusban a Szovjetuniónak, mint a szocialista tábor gazdaságilag és műszakilag legfejlettebb, leghatalmasabb országának példáján vizsgáltuk meg, de világos, hogy az automatizálás más szocialista országokban is hasonló kedvező eredményekkel, következményekkel fog járni. Ugyanakkor azonban az automatizálás fejlesztésének kérdését minden országban a konkrét viszonyok megvizsgálása,

a már elért gazdasági és műszaki eredmények és lehetőségek pontos mérlegelése alapján kell megvizsgálni.

Vonatkozik ez hazánkra is. Vizsgáljunk meg néhány ezzel kapcsolatos problémát.

### 5. Hazai automatizálási feladatainkról

Legközelebbi feladatunkat e téren pártunk VII. kongresszusának az ötéves tervre vonatkozó tézisei szabják meg, amelyek nagy figyelmet szentelnek az ipari automatizálás előkészítésének.

Az irányelvek előírják: „Az egész iparban fontos feladat a termelő berendezések műszerekkel való mind jobb ellátása, ami előkészítheti az átmenetet a termelési folyamatok későbbi részleges, vagy teljes automatizálására." Továbbá: „Az ipar műszaki színvonalának emelésére tanulmányozni kell a termelési folyamatok technológiájának modernizálását s tudományosan fel kell dolgozni az automatizált termelési módszereket és folyamatokat."

Az említett irányelvek világos állásfoglalása ellenére még találhatók az ipar területén olyan vélemények, amelyek szerint az automatizálás előkészítésének feladata hazánkban állítólag egyáltalán nincs még napirenden.

Az egyik ilyen vélemény abból a tényből indul ki, hogy Magyarország kis ország, ezért állítólag mind az ipari folyamatok automatizálásának, mind az automatikai berendezéseket gyártó ipar fejlesztésének hazánkban elérhető előnyei erősen kétségbe vonhatók. Ennek bizonyítékául arra mutatnak rá, hogy Európa iparilag fejlett kisebb tőkés országaiban az automatizálás elmarad a kapitalista nagyhatalmak automatizálásának színvonala mögött.

Nem helyes azonban ilyen párhuzamot vonni a kis tőkésországok és Magyarország között. Nem szabad elfelejtenünk, hogy hazánk az egységes szocialista világgazdaságnak része, és így nem tekinthető elszigeteltnek. Iparunk nemcsak a belföldi szükségletre termel, hanem mindinkább tervszerűen összehangolja termelését a baráti országok termelésével. Hasonlóképpen az ipari folyamatok automatizálásához szükséges berendezéseket sem csak a hazai ipartól, hanem a baráti országok iparától is várhatjuk. Nem szabad elfelejtenünk, hogy a kisebb tőkés országok lemaradása a kapitalizmus egyenlőtlen fejlődésének törvényén alapszik, ugyanakkor, amikor a szocialista világgazdaságban a fejlődés törvénye a fokozatos gazdasági és kulturális kiegyenlítődés. Éppen ezért az a tény, hogy hazánk kis ország, nem ok még arra, hogy az automatizálástól várható előnyöket kétségbe vonjuk. Ezt különben a viszonylag nem nagy lakosságú Csehszlovákia példája is mutatja, amelynek 1961—65. évekre szóló ötéves tervének

irányelvei abból indulnak ki, hogy lényegesen meg kell gyorsítani a komplex gépesítés és automatizálás bevezetését.

Világos, hogy abban a kérdésben, hogy az automatizálás Magyarországon mikor és milyen mértékben valósítható meg, nem a lakosság száma a döntő, hanem az, hogy milyen fokot értek el gazdasági, beruházási adottságaink és ipari fejlettségünk.

Azonban az így helyesen feltett kérdésre is egyesek azt a feleletet adják, hogy az automatizálás Magyarországon éppen az ipari fejlettség viszonylag alacsony foka miatt állítólag még egyáltalán nincs napirenden. Mire alapítják ezen véleményüket? Arra, hogy Magyarországon a felszabadulás óta elért nagy eredmények ellenére a népgazdaság sok ágában még meglehetősen visszamaradtunk a gépesítéssel, azaz a munkafolyamatokat nemcsak hogy nem automatizálták, hanem azokat még gyakran gép közreműködése nélkül végzi az ember. Ezért úgy vélik, hogy az automatizálás előtt általános gépesítést kell elérni.

Ezzel az álláspontlal nem lehet egyetérteni. Iparunknak oly széles területen és oly nagy mélységben való automatizálása — mint a Szovjetunióban — valóban még nem időszerű, mivel a Szovjetunió és Magyarország lehetőségei az automatizálást illetően az erőforrások nagyságát, az alkalmazás méreteit, az ipar fejlettségét stb. tekintve erősen különböznek egymástól. Az is világos, hogy az automatizálás terén ma még nem lehetnek ugyanolyan célkitűzéseink, mint pl. a gazdaságilag erősebb, fejlettebb Csehszlovákiának. Ebből azonban egyáltalán nem következik az, hogy az automatizálás fejlesztését nem kell napirendre tűznünk, mert még a gépesítés problémája sincs hazánkban teljesen megoldva. Nem szabad ugyanis elfelejteni, hogy ugyanakkor, amikor egyes területeken ma még csak a gépesítésről lehet szó, van sok olyan terület is, amelyen már megvannak az adottságok a kongresszusi tézisekben előírt, a hazai automatizálással kapcsolatos feladatok megvalósításához.

Nem kételkedhetünk például abban, hogy a hazai műszer- és automatika ipar, amelynek termékei kevés nyersanyag fogyasztása mellett igen munkaigényesek, a jövőben sokkal nagyobb súllyal fognak szerepelni az ipari termelésben, mint eddig. A szocialista országok gyors automatizálásával kapcsolatosan ez az ipar óriási exportra számíthat, ha eléri — amire megvannak az összes adottságai — a világszínvonalat. Sürgős feladattá vált tehát az automatizáláshoz szükséges berendezéseket gyártó, tervező és kutató részlegek céltudatos, erőteljes fejlesztése, mint a tézisekben említett későbbi automatizálás előkészítése. Szükségesnek látszik, hogy saját jó teljesítőképességű ipari kutatási bázist és az utóbbinak irányt mutató alapkutatási bázist építsünk ki, és a kutatómunkában messzemenően hasznosítsuk a

külföldi eredményeket, illetve az elkerülhető párhuzamosságok kiküszöbölése végett összehangoljuk a hazai kutatást a szocialista országok hasonló irányú tevékenységével. A hazai automatika ipar és kutatás fejlesztése megkönnyíti majd a vegyipar, az élelmiszeripar, a gyógyszeripar és az energiaipar technológiai folyamatainak részleges és később komplex automatizálását is. Ezt iparáganként és munkafolyamatonként már most alaposan meg kell vizsgálni ahhoz, hogy az elkövetkező időszakban létesítendő beruházások megfelelő széles alapon automatizálhatók legyenek. Gondolnunk kell ugyanis arra, hogy a következő években olyan létesítményeket kell alkotnunk, amelyek 10—15 év múlva is korszerűek lesznek, vagyis az új létesítményeket már automatizálva, vagy legalább is arra előkészítve kell tervezni.

Ha tekintetbe vesszük a felsorolt tényeket, világosan látjuk, hogy helytelen a kérdést így felvetni: „automatizálni vagy gépesíteni". Gépesíteni kell ugyanis, és ezzel egyidőben tehát már most, minden erővel, a kongresszusi tézisek értelmében, felkészülni az ipar későbbi széleskörű atomatizálására.

Végül szükségesnek látszik egészen röviden rámutatni egy olyan kérdésre, amely égető fontosságú, és elhanyagolása a magyar ipar automatizálását erősen gátolná. A szakember nevelésről van szó. A káderhiány ezen a téren már ma is erősen érezhető, ezért több létesítményhez nem megfelelő automatikát terveztek, vagy a jó automatikai berendezések szakszerű üzemeltetés és karbantartás hiányában nem működnek. Az ipar sok területén lehet észlelni, hogy az automatikai szakemberek hiánya miatt gyakran még nem is ismerik azokat a munkafolyamatokat, amelyek már megértek az automatizálásra.

Szükséges tehát, hogy az eddiginél sokkal szélesebb keretekben automatizáló szakembereket neveljünk. Ezért az automatika kutatásra, az automatizálási rendszerek tervezésére, az alkalmazott automatikának legjobban megfelelő technológiai eljárások kidolgozására, az automatizálásnak népgazdasági szinten való tervezésére, és nem utolsó sorban az egyes automatikákat felhasználó gyárakban ezek üzemeltetésére és javítására káderekre kell kiképezni. A káderek kiképzése pedig — mint tudjuk — igen hosszú időt vesz igénybe.

Minél előbb, minél céltudatosabban és szervezettebben látunk hozzá ahhoz, hogy a felsorolt feladatok megoldásával előkészítsük iparunk széleskörű automatizálását, annál eredményesebben számolhatja fel hazánk e téren mutatkozó nagy lemaradását, és annál hamarabb zárkózhatik fel a szocialista tábor iparilag ma még fejlettebb országaihoz, hogy megfelelő módon kivegye részét a békés gazdasági versenyben, amelyet a szocialista világrendszer folytat a kapitalista világgal.

# A tanulóifjúság szocialista erkölcsi nevelése

Írta SZARKA JÓZSEF

Dolgozó népünk egyik legfőbb feladata ma az, hogy megteremtse a szocializmus anyagi-technikai bázisát, illetve az ennek megfelelő szocialista társadalmi viszonyokat. A másik, nem kevésbé fontos teendő: az emberek *tudatának és magatartásának* átalakítása, a szocialista ember kiformálása. Ennek fontosságát hangsúlyozta az MSZMP VII. kongresszusán Kállai Gyula elvtárs, aki megállapította: „A szocialista erkölcsöt, a munkához való szocialista viszonyt, a szocialista hazafiságot viszonylag rövidebb idő alatt kell beleplántálni a dolgozó tömegek tudatába, mert ez a tudatbeli feltétele annak, hogy — történelmileg viszonylag rövid idő múlva — áttérhessünk a kommunizmus építésére."

A szocializmus, a kommunizmus nem valósulhat meg anélkül, hogy az emberek gondolkodásmódjában, érzés- és ízlésvilágában, erkölcsi fogalmaik és magatartásuk rendjében mélyreható változások be ne következzenek. Nem lehet a szocializmus ügyéhez kispolgári gondolkozással és kistulajdonosi érzelmekkel közeledni. Nem nyugodhatunk bele abba, hogy ezek a maradványok tartósan zavarják a tisztánlátást, akadályozzák az új erkölcsi érzület és magatartás kialakítását, lazítsák a munkaerkölcsöt, fenntartsák az individualizmus, a társadalmi érdekekkel szemben tanúsított közömbösség szellemét, csökkentsék a közösségi aktivitás erejét. Az emberek új, szocialista erkölcsiségének kialakítása tehát *döntő, elengedhetetlen feltétele a szocializmus felépítésének.* Ennek megfelelően a szocialista erkölcs nevelése alapvető része nevelőmunkánknak.

A társadalom erkölcsi fejlődésén belül az ifjúság erkölcsi nevelésének különleges jelentősége van. Feladataink általában perspektivikus feladatok, távolabbi céljainkat pedig a jelenleg felnövő és az őt követő nemzedékek fogják megvalósítani. Érthető, hogy

létfontosságú kérdés: milyen lesz ennek a nemzedéknek a világnézete, a közös műveltsége, a munkaerkölcse.

Közismert dolog, hogy az ifjúság könnyebben alakítható, hajlékonyabban reagál a nevelő hatásokra, mint a kialakult szokásokkal, meghatározott egyéniséggel rendelkező felnőttek. A felnőtteket, a felnőtt nemzedéket ma még sok mindenről *le kellene szoktatni*, számos világnézeti, erkölcsi nehezéktől meg kellene szabadítani. Az ifjúságnál könnyebben remélhető, hogy nevelési feladatainkat egyértelműen pozitív oldalról közelíthetjük meg.

A továbbiakban az ifjúság, elsősorban a tanulóifjúság erkölcsi nevelésének néhány időszerű kérdéséről lesz szó. Ezzel a korlátozással azt kívánjuk jelezni, hogy mondanivalónkat több vonatkozásban is határok közé szorítjuk. Három kérdést kívánunk kiemelni: a munkára nevelés feladatát, a szocialista hazafiság kialakításának kérdését, valamint — ezekkel kapcsolatban — az ateista nevelés problémáit

### 1. A munkára nevelés kérdései

A szocialista erkölcsi nevelés tartalmához mindig is hozzátartozott — mint annak lényeges alkotó eleme — a munkára nevelés. Mi az oka annak, hogy napjainkban olyan kiemelkedő jelentőséget kap a nevelésnek ez a feladata? Azt látjuk ugyanis, hogy a szocialista országokban a nevelés területén ezt a *feladatok feladatának* tartják.

Ennek legalábbis két oka van. A munkára nevelés kettős vonatkozásban kerül előtérbe. Először: mint munkára nevelés *általában*, a szocialista munkaerkölcs kialakításának feladataként. Másodszor: mint a *fizikai, termelőmunkára*[1] való nevelés.

Kezdjük az utóbbival. Közismert dolog, hogy a tanulóifjúság egy része — különösen az, amely gimnáziumban tanult — egyoldalúan szellemi, hivatali munka felé törekedett. Maga ez az iskolatípus is, egész konstrukciójánál, oktatási és nevelési tartalmánál, egész szelleménél fogva a legutóbbi időkig egyoldalúan intellektualisztikus beállítottságú volt. A társadalmi fejlődés, elsősorban a termelés, de emellett az egész társadalmi életműködés szocialista mechanizmusa és szelleme is megköveteli azonban, hogy a Szovjetunióhoz és más szocialista országokhoz hasonlóan nálunk is megváltozzék az ifjúság oktatásának és nevelésének iránya, s ennek a változásnak a lényege: a termelőmunka felé fordulás legyen.

Sokat olvashattunk ennek a folyamatnak különböző jellemzőiről, s a velük kapcsolatos feladatokról. Ezúttal csak a leglényege-

1 Természetes, hogy a szellemi munka bizonyos kategóriái is termelő munkának tekintendők; e cikkben azonban a termelomunkát egynek vesszük a fizikai munkával, minthogy az iskolában a termelomunkára való nevelést annak egyszerűbb fajtájával, a fizikai munkával kell kezdeni.

sebb összefüggéseket kívánjuk kiemelni. A folyamat kettős arculata nyomban szembetűnik, ha arra gondolunk, hogy a munka, mégpedig a fizikai termelőmunka bevonult (és egyre inkább be kell, hogy vonuljon) az általánosan képző iskolák *pedagógiai eszközei* közé. Már a haladó pedagógia nagyjai is, különösen a marxizmus klasszikusai hirdették és követelték ezt; *tömegesen és általánosan* azonban csak most kezd megvalósulni. Másfelől azt látjuk, hogy az iskolák (nemcsak az iparitanuló-iskolák és a technikumok, hanem a műveltséget megalapozó általános iskolák és az általánosan képző középiskolák is) célirányosan és határozottan készítik elő növendékeiket fizikai termelőmunkára *is*. A műveltség korszerű értelmezésének, szerkezete szocialista felfogásának óriási horderejű vonása, hogy ahhoz szervesen hozzátartozik bizonyos *termelési ismeretek és munkakészségek* meghatározott köre. A teljes, sokoldalú ember erkölcsi arculatának pedig elengedhetetlen tartozéka a szocialista *munkaerkölcs* meghatározott színvonala.

A fizikai munka tehát lenézett, finnyásan utált *rosszból*, szükséges és nélkülözhetetlen *jóvá* válik a nevelésben is. Egyszerűen és automatikusan válik azzá? Szó sincs róla! Hosszú az az út, amely a munkának az „arcod verejtékével keresd meg a te kenyeredet" keserű bibliai átkától, mint elsőrendű életszükségletnek szocialista elvéig elvezet

A munka nem automatikusan idézi elő nevelő hatásait. A neveléstudomány dolga, hogy a munka nevelő hatásainak feltételeit kidolgozza, s ezt elméletileg javarészt meg is tette. Most ráléptünk a gyakorlati megvalósítás útjára.

A fizikai munka megszerettetésének vannak társadalmi, pszichológiai, erkölcsi feltételei. Le kell győzni bizonyos *előítéleteket*, amelyek az idősebb nemzedékben még élnek, s az ifjúságra is hatnak. Mert hiába hirdette képmutató módon a letűnt rendszer vallási és világi etikája, hogy „a munka nem szégyen". Valójában szégyen volt, mert a kizsákmányoltak kötelessége volt, s ezért az uralkodó osztályok lenézték és megvetették. Közismert és gyakran leírt dolgok ezek. Mégis, ma, népi demokratikus rendünk második évtizedében, amikor már napirendre tűzhettük, hogy befejezzük hazánkban a szocializmus alapjainak lerakását — még mindig tapasztaljuk, hogy a munkával kapcsolatos régi nézetek, felfogások, a régi erkölcs maradványai nem haltak ki. Különösen szembetűnik ez, ha a pályaválasztási adatokat vizsgáljuk, amelyek még ma is erőteljesen, ha nem is hivatali, de az értelmiségi pályák felé mutatnak. Sajnos, ma még nem egy munkásszülő azért taníttatja tovább gyermekét, hogy „különb legyen, mint az apja". Ebben a felfogásban egyrészt a társadalmi emelkedés *hamis*, s ma már *anakronisztikus* felfogásának maradványa tükröződik, másrészt az

az ugyancsak egyre inkább elavult, túlhaladott szemlélet, amely a fizikai termelőmunkában csak a „piszkos, fárasztó, lélektelen, egyoldalúan a testet foglalkoztató" tevékenységet látja. Nem kell bizonyítanunk, milyen nagy szerepe van e helytelen törekvések leküzdésében annak, hogy a szülők egészségesen és korszerűen fogják fel az életfontosságú fizikai termelőmunkát.

A munka megszerettetésének vannak anyagi, szakmai feltételei is. Ezzel kapcsolatban egy nagy erővel fellépő, nagyon egyszerű és kézenfekvő tényezőre: a fizikai munkával való *megismerkedés* puszta tényére utalunk. A fizikai munkában (termelő munkában) való részvétel élményeket ad a tanulónak, erőpróbára teszi őt, és a nehézségek legyőzésével önbizalmat önt belé. Észreveszi, hogy a munkában van szépség és romantika, megízleli a sikeres munkateljesítés örömét. A szervezett munkában való részvétel edzi a munkafegyelmet, és az állhatatosságot, kifejleszti és elmélyíti a szolidaritás, a kölcsönös segítés készségét, pontosságra szoktat. És nem utolsó sorban: a tanuló közvetlen kapcsolatba kerül a munkásokkal, érzi a munkásosztály erkölcsi, politikai nevelő hatását. Mindez hozzájárulhat a fizikai és a szellemi munka közötti lényeges különbségek eltüntetéséhez. Íme, mennyi értékes nevelőerő! Természetes azonban, hogy a tanulókat meg kell tanítani a munkára, annak értelmes elvégzésére. Ennek sok feltétele van: tantervek, tankönyvek, oktatási módszerek, a szó szoros értelmében vett anyagiak stb. A feladatnak ezzel a részével — jóllehet alapvető fontosságú — részletesebben nem foglalkozunk, mert gondolatmenetünkben mindenekelőtt a nevelési vonakozásokat kívánjuk előtérbe állítani.

A munkával való megismertetést és az arra való előkészítést szolgálja (az általánosan képző iskolákban) a politechnikai oktatás és a gimnáziumi 5+1-es rendszerben a szakmai előképzés. E nagy horderejű kezdeményezések jó eredményeket hoztak eddig is. Az út helyesnek bizonyult, az irány jó: ezen kell haladnunk továbbra is.

Térjünk most vissza ahhoz a gondolathoz, hogy a munkára való nevelésnek van egy szélesebb értelme is, mikor nemcsak fizikai, termelőmunkáról, hanem általában munkáról, illetve munkaerkölcsről beszélünk.

A szocializmus (majd a kommunizmus) felépítéséhez erkölcsi vonatkozásban arra van szükség, hogy az állam minden polgára a maga helyén tudásának, képességeinek legjavát adja, hogy valóban „képességei szerint" dolgozzék, hogy a munka *életszükségletévé* váljék, hogy a munka adja meg életének az értelmét. Feltettük már azt a kérdést is, miért van az, hogy a szocialista nevelés fel-

adatai közül a munkára nevelés kiemelkedő fontosságú, hogy ezt lehet a feladatok feladatának minősíteni.

A magyarázat egyszerű. A munka — a legalapvetőbb társadalmi tevékenység. A társadalmakat mindig is a munka tartotta fenn, de a kizsákmányolás körülményei között a munka gyümölcsét kevesen élvezték, éppen azok, akik a termelő tevékenységből nem vették ki a részüket. Szocialista tulajdonviszonyok között az *egész* dolgozó közösség részesedik a társadalmi termelés javaiból, s az egyén boldogulása szorosan összekapcsolódik a közösség, a társadalom boldogulásával. Ezért mondhatjuk, hogy a szocialista társadalom alapja — anyagi és erkölcsi alapja — a munka. Az alapvető társadalmi kötelezettségek végső soron ebbe a követelménybe futnak össze: ki hogyan, milyen eredménnyel dolgozik? S ha ez így van, akkor világos, hogy az iskola sem tekintheti mellékes feladatának az erre az alapvető társadalmi feladatra való felkészítést.

A munkaerkölcs tágabb értelemben magában foglalja azt a készséget, hogy minden ember képességeihez mérten a maximumot nyújtsa munkában, a társadalmi tulajdon kímélésében, gyarapításában, a társadalom anyagi és szellemi élete alapjainak megteremtésében.

Eddig azonban még nem tudtuk kellőképpen tudatosítani azt, hogy a munka nemcsak az egyén létfenntartásához szükséges elengedhetetlenül, de igen lényeges a munkára való kötelezettségnek a társadalmi vonatkozása is: annak a megértése és elfogadása, hogy a szocialista társadalom alapja a munka és a társadalom is végső soron csak azt adhatja vissza, amit az egyén neki ad.

Az iskolai nevelésben még nem kap a jelentőségének megfelelő szerepet a *társadalmi tulajdonhoz* való szocialista viszonyra nevelés. Pedig ennek nemcsak anyagi jelentősége nagy, hanem kitűnő pedagógiai lehetőségeket kínál a kistulajdonosi *önzés* és a kollektivista *felelősségérzés* minőségi különbségeinek az érzékeltetésére. Ezt azért tesszük szóvá, mert az iskolának a munkaerkölcs szempontjából nyilvánvalóan arra kell felkészíteni a tanulókat, hogy iskolai munkájuk során, s később a termelésben, hivatásuk gyakorlása közben is a szocialista munkaerkölcs szellemében és követelményeinek megfelelően dolgozzanak.

A társadalmi munkamorál területén ma még két fő fogyatékosság tapasztalható: egyes emberek nem teljes felelősséggel, nem képességeik szerint dolgoznak, s némelyek nem őrzik, nem becsülik kellőképpen azt, amit a társadalmi termelés létrehozott: a közvagyont, a társadalmi tulajdont. A munkára nevelésnek — hogy úgy mondjuk — aktív megközelítése már eléggé meghonosodott iskoláinkban. Annál kevésbé a feladat másik oldala, a *társadalmi tulajdon* védelmére való nevelés. Ez mintha csak szokásból, illen-

dőségből szerepelne a feladatok között. Így aztán nagyon is erőtlen, nem kellő tekintélyű követelmény.

A vizsgálódások azt mutatják, hogy jelenleg a munkával kapcsolatban többféle magatartás, illetve felfogás alakult ki a tanulók között. Egyértelműen pozitív hozzáállást tükröz az a felfogás, mely a munka szeretetében, tudatos vállalásában, társadalmi jelentőségének megértésében nyilvánul meg. Ez a munkaszeretet komoly és megalapozott. Az ilyen tanuló tisztában van azzal, hogy a munka nehéz dolog, nem játék, de ennek ellenére, helyesebben ezzel együtt — szeret dolgozni. Ebben a felfogásban érvényre jut az erkölcsi tudatosság bizonyos magas színvonala. Megjegyezzük, hogy a tudatosság foka összefüggésben van az életkorral is.

A tanulók másik, számszerint nagyobb csoportja is szereti a munkát, de lelkesedése nem tartós, nem megalapozott. A romantikus színezetű munkaakciók hagynak ugyan benne érzelmi nyomokat (ilyenkor ragadtatja magát a munkához még nem eléggé hozzászokott diáklány túlzó kitörésekre. „csodálatos volt!"), de itt nem elsősorban az erkölcsi tudatosság, hanem a futó élmények és — hozzátehetjük — a futó érzelmek dominálnak. Természetesen kedvező mozzanat, hogy legalább *ezek* fellépnek. Helytelen volna tehát, ha nem látnánk azt, hogy ebben a szám szerint legnépesebb csoportban vannak az első csoport „várományosai". Hiszen a munkához való alkalmi vonzódás, a munkaszeretet érzelmi megnyilatkozása megfelelő körülmények, többek között rendszeres nevelőmunka esetében, átalakul a munka *tudatos* erkölcsi megbecsülésévé, szilárd munkafegyelemmé. Különösen így van ez az ifjúságnál. Tehát semmi okunk sincs arra, hogy ezeket a kategóriákat — amelyek egyébként sincsenek szigorú válaszfallal elzárva egymástól — éppen az ifjúság esetében statikusan fogjuk fel.

A harmadik csoport hozzáállása — kimondva vagy kimondatlanul — negatív. Magyarán: nem szeret dolgozni. Terhes, kínos vagy éppen megvetett tevékenység számára a munka.

A tisztánlátás kedvéért ismételten hivatkoznunk kell arra, hogy iskolások esetében a munkának két szektoráról van szó. Az egyik a szorosabb értelemben vett tanulás, mint szellemi tevékenység. A másik a fizikai, termelőmunka, s ezen túl, a társadalmilag hasznos tevékenységnek az a csoportja, mely fizikai erőkifejtést is követel. Nem lehet teljesen azonosítani a kettőt, de egymástól elválasztani sem. A feladatokat differenciáltan kell megragadni és kitűzni. Abból kell kiindulnunk, hogy a diák alapvető feladata, alapvető munkája a *tanulás*. Ebbe korszerűen egyre inkább bele értendő a termelőmunkára való felkészülés is. A tapasztalatok azt mutatják, hogy diákjaink általában szeretik a termelési gyakorlatokat. E jelenség okainak és körülményeinek elemzésére ezúttal

nem térhetünk ki. A feladat az, hogy egyfelől a termelőmunka iránt tanúsított vonzalmukat átvigyük a tanulásra, a tanulói kötelezettségek hagyományos, megszokottabb, szürkének látszó területeire is, másfelől *tartósítsuk* a termelési gyakorlatok iránti vonzódást, lelkesedést, ügyszeretetet.

Hogyan tegyük ezt? Nem hisszük azt, hogy a munkára nevelésnek (vagy az erkölcsi nevelés egyéb feladatainak) speciális módszerei vannak. Sajátos tartalma, feladatai, körülményei természetesen vannak, de a módszereket az erkölcsi nevelés rendszerén *belül* kell keresni, és csak ott lehet megtalálni. Bármilyen fontosnak tartjuk is a nevelés módszertani kérdéseivel való foglalkozást, ennek a tanulmánynak a tárgya és keretei ezt nem teszik lehetővé. Ezért csak egyes tartalmi kérdéseket érintünk.

### 2. Szocialista hazafiságra nevelés

A szocialista hazafiság és proletár nemzetköziség lényege és tartalma eléggé tisztázva van, de az erre való nevelésnek a már rendelkezésünkre álló módszereit még nem alkalmazzuk eléggé *rendszeresen, tudatosan és tömegesen.* A teendő tehát az, hogy realizáljuk a régóta napirenden levő feladatokat. Emellett azonban újonnan jelentkező, vagy az újszerűen felmerülő feladatokat is ki kell jelölnünk, a szocialista hazafiságra és proletár nemzetköziségre nevelést *új oldaláról is* meg kell közelítenünk.

Többször és helyesen állapítottuk meg, hogy ifjúságunk többségének erkölcsi arculata pozitív, a hazafiság tekintetében is. A szocialista társadalom felépítése, a szocialista világrendszer megszilárdítása azonban még többet igényel: mindenekelőtt nagyobb *tudatosságot,* a szocialista társadalmi rend magasabbrendűségébe vetett szilárd *meggyőződést.* S ez csak úgy érhető el, ha magasabb színvonalra emeljük a szocialista hazafiságra nevelést, s — többek között — leküzdjük ifjúságunknak a történelem romantikus régmúltja iránti *egyoldalú* és meglehetősen erős vonzódását, még jobban serkentjük a munkásmozgalom hősi útja és szocialista jelenünk iránt megnyilvánuló, konkrét ismereteken alapuló érdeklődést, megbecsülést, szeretetet. Ez ma a szocialista hazafiságra nevelés kulcskérdése. A szocialista hazaszeretet a *múltból is táplálkozik* ugyan, de alapvető tartalma a szocialista társadalmi rend, a szocialista jelen és a kommunista jövő szeretete.

Még nagyobb minőségi javulást kell elérnünk *a proletár nemzetköziségre* nevelésben. E tekintetben magatartásunk eddig egy kissé védekező jellegű volt: küzdöttünk az ellenséges, burzsoá nézetek, a soviniizmus, a nacionalizmus, a Szovjetunió lebecsülése, a faji megkülönböztetés maradványai ellen. Erre a küzdelemre természetesen továbbra is feltétlenül szükség van, hiszen ezek a nehe-

zékek különösen fékezik a pozitív vonások kialakulását. A szocializmus eszméinek győzelmes előretörése, a szocialista világrendszer kialakulása, a proletár szolidaritás ragyogó és eleven példáinak időszakában azonban már más pozíciókból is szükséges és lehetséges megközelítenünk a hazafiságra és internacionalizmusra nevelés kérdéseit. Konkrétabban és szuggesztívebben kell beszélnünk arról, hogy mit jelent a szocialista országok gazdasági és politikai együttműködése, mennyire nélkülözhetetlen és milyen önzetlen a Szovjetunió segítsége nemcsak a népi demokráciák, de a függetlenségükért harcoló népek irányában is. Hogy a gyarmati elnyomás alól felszabadulni törekvő afrikai, ázsiai, délamerikai népek harca milyen elementáris erővel, és milyen feltartóztathatatlanul lángolt fel, arról a tanulók naponta olvashatnak, hallhatnak, tudomást szerezhetnek. De, hogy ennek a harcnak milyen nagy erőt és biztonságot nyújt a népek összefogása és a szocialista tábor, mindenekelőtt a Szovjeunió politikai, gazdasági és katonai tekintélye és ereje, ezt türelmesen és meggyőzően kell megmagyarázni és tanítani. Természetes, hogy ennek a pozitív alaphangnak nem szabad sematizmusra, elbizakodottságra, vagy az érvelés mellőzésére vezetnie.

Minél inkább megközelítjük hazánkban is a nagy történelmi feladatot: a szocializmus felépítését, objektíve annál inkább lehetővé válik, hogy a tanulók hazaszeretete a *szocialista* haza szeretetével, a szocialista társadalmi rend szeretetével azonosuljon. A társadalmi lét nemcsak a felnőttek tudatára hat, de az ifjúság tudatára is, s bizonyos speciális körülmények, illetve határok között a gyermekek tudatára is.

A nevelés bonyolult, finom és rugalmas megoldásokat követelő feladatok előtt áll ezen a területen is. Példaként csak egy problémát említünk. Nagyon határozottan és tudatosan kell törekednünk arra, hogy ifjúságunk béke idején — mi pedig hosszútávú békés építőmunkára készülünk — a *tevékeny hazaszeretet* elsőrendű megnyilvánulását a munkában, a „szürke" hétköznapi munkában lássa. A hazaszeretetet ne korlátozza tehát a különleges körülmények között véghezvitt, romantikus pátosszal körülvett hőstettekre. Egy kissé kiélezve azt mondanánk, hogy társadalmilag hasznosabb és fontosabb az egész éven át végzett szorgalmas munka, mint az év egy időszakában véghezvitt rendkívüli teljesítmény. Véleményünk szerint tehát inkább nevezhetnénk a munka ifjú hősének azt a fiatalt, aki az egész évben keményen dolgozik, s magatartása következetesen megfelel a szocialista erkölcs normáinak, mint azt, aki időszakosan derekasan, vagy éppen kiemelkedően veszi ki a részét valamely társadalmi munkából. (Ezzel természetesen nem akarjuk lebecsülni az ifjúság önzetlen vállalkozásainak nagy politikai, pedagógiai, s nem utolsósorban anyagi értékét. Itt azon-

ban a hangsúlyra, az arányokra szeretnénk felhívni a figyelmet, mert úgy tapasztaljuk, hogy ekörül vannak bizonyos problémák.)

A dolog azonban nem egyszerű, mert miközben az ifjúságot a „hétköznapi" hazaszeretetre akarjuk nevelni, nem mondhatunk le arról sem, hogy a hősi, a patetikus, a romantikus hazaszeretetnek az ifjúsághoz oly közelálló érzelmeit is tápláljuk és fejlesszük. A kettő arányának, sőt, mi több, egységének kidolgozása a pedagógia egyik feladata.

Hogy a tanulók *megértsék* a proletár internacionalizmus lényegét és nagyszerűségét, ahhoz mélyen és alaposan kell ismerniök a kizsákmányoláson alapuló társadalmak osztálytagozódását, az elnyomottak, a kizsákmányoltak életét. Így tudják ugyanis megérteni, átérezni, hogy mi ellen harcol a proletáriátus, s milyen ügyben segítik, támogatják egymást világszerte a dolgozók. A korszerű tantervek készítésénél arra kell törekednünk (és arra is törekedtünk), hogy a megfelelő tárgyak területén az osztályviszonyok megértése, a történelmi fejlődés alaptendenciája rajzolódjék ki. A tankönyveknek, a módszereknek és az összes módszertani segédleteknek szemléletesen, szuggesztíven, szenvedélyesen kell e törekvések megvalósításának szolgálatába állniok.

A szocialista hazafiság és proletár nemzetköziség nemcsak *politikai, ideológiai* kategória, hanem — mint erre már Engels is rámutatott — egyúttal *erkölcsi* is. Ezek ugyanis elválaszthatatlanok a kollektivizmustól, a dolgozók közti kölcsönös segítségtől, a szolidaritástól, e nagyszerű erkölcsi tulajdonságoktól — mint ahogy a *burzsoá nacionalizmus és kozmopolitizmus* is elválaszthatatlan a magántulajdon alapján kifejlődött önzéstől, s a belőle fakadó mindenféle visszataszító erkölcsi fogyatékosságoktól. Rendkívül nagy távlatokat nyitó gondolat ez a tudomány, az etika számára és nagyon ösztönző a gyakorlati nevelőmunka számára is. Egyben azt is mutatja, hogy a nevelés egyes feladatai szorosan összefüggnek. Nem erőszakolt az a tétel, hogy a hazafiságnak elsősorban a munkához való szocialista viszonyban kell megnyilatkoznia. Multunk haladó nagyjai (Kölcsey, Széchenyi, Vörösmarty) tanúsítják, hogy a *tevékeny hazaszeretet* követelménye nem volt idegen tőlük sem.

A hazafiságnak és a proletár nemzetköziségnek, mint erkölcsi kategóriának, erkölcsi tulajdonságnak a felfogása és hangsúlyozása természetesen nem szabad, hogy üres és érzelmes *moralizálásra* vezessen. De az a körülmény, hogy az emberek és népek közötti kapcsolatoknak ilyen bensőséges, érzelmileg is megragadható vonásaira utalunk, nagyon is kedvező lehetőségeket nyújt a nevelés számára, e lehetőségeket eddig még csak kismértékben használtuk ki.

### 3. A tanulók ateista nevelése

Ha visszagondolunk szocialista köznevelésünk történetére és programjára, megállapíthatjuk, hogy több mint egy évtizede — pontosabban 1950 óta — határozottan és tudatosan nevelési törekvéseink központjába állítottuk a tanulók *dialektikus materialista* szellemű nevelését, a dialektikus materialista *világnézet* megalapozását. Az eredményekkel mégsem lehetünk megelégedve. Az elmaradás oka mindenekelőtt az az alapvető ellentmondás, hogy *nem marxista; vagy nem következetesen marxista szemléletű* pedagógusoknak kell marxista szellemben oktatniok és nevelniök. Emellett okolni lehet a tantervek és tankönyvek fogyatékosságait, egyes családok kedvezőtlen befolyását, a kettős nevelés nem kívánatos tényét stb.

Olyan nevelési teendőről van tehát szó, amelyet több ponton kell megragadni és előrelendíteni. Tagadhatatlan, hogy komoly lépéseket tettünk, illetve tervezünk a pedagógusok képzése és továbbképzése, a tantervkészítés területén, a szülők befolyásolása tekintetében. Mindez azonban nem teszi feleslegessé, hogy a világnézeti nevelésen belül az ateista nevelés feladataival *külön és hangsúlyozottan* foglalkozzunk. Az ateista nevelés csak egyik *része* a világnézeti nevelésnek, nem teljesen azonos tehát vele. Ha azonban figyelembe vesszük, hogy a korszerű, tudományos dialektikus materialista világnézet befogadását és elsajátítását leginkább a vallásos nézetek konzervatívizmusa gátolja, érthetővé válik, hogy miért emeltük ki az egész átfogó kérdéscsoportnak egy meghatározott részét: az ateista nevelést.

A teendők megközelítéséhez csak részben ad kiindulási pontot a hittanra járók száma. Ez a szám az általános iskolákban nagyobb (bár csökkenő irányzatú), a középiskolákban kisebb, s magában véve nem is ad okot aggodalomra. A valóságban azonban a vallásos vagy idealista világnézetű tanulók száma nagyobb, mint a hittanra járóké, illetve a hittanra beiratkozottaké.

Az idealista, vallásos világszemlélet természetesen más formában, más színezettel jelentkezik az általános iskolai, mint a középiskolai tanulóknál. Sőt, ezen belül is, korcsoportok szerint differenciálódnak a nézetek.

Vizsgálatok, felmérések azt mutatják, hogy ma világnézeti vonatkozásban a középiskolai tanulók egy kisebb része — életkorának megfelelő érettségi színvonalon — eléggé határozott *materialista* jellegű, tehát ateista színezetű világnézetet vall; egy másik, ugyancsak kisebb részüknek a világnézete, ha nem is tisztán és rendszerezetten, de *idealistának* nevezhető. A tanulók zömére viszont az jellemző, hogy a különböző és ellentétes hatások alatt nem tud eligazodni világnézeti kérdésekben: középúton van, a

vallásos-idealista világnézettől a materializmus felé vezető átmeneti állapotban, s bizonytalan, ködös, zavaros világnézeti álláspontokat vall magáénak. A teendő világos: a tanulóknak ezt a zömét kell egyértelműbb materialista világnézettel felruházni, illetve ennek materialista világnézetét megbízhatóan kell megalapozni. Ez a csoport hálás nevelési terepet kínál.

Az említett világnézeti felemásság persze sok bajnak a forrása. Nem egy esetben ide vezethetők vissza a szocializmus elvei iránt való bizalmatlanság megnyilvánulásai, a cinizmus jelei, a világnézeti és erkölcsi közömbösség, a nagyképűség, az önhittség.

A vallásos világnézet leküzdésének és pozitív túlhaladásának feladata mindenekelőtt azért fontos, mert iskoláinkat az iskolareform, a korszerűsítés szellemében határozottan *nevelő iskolává* akarjuk formálni. A vallásos világnézet (illetve a vallásos nézetektől is átszőtt eklektikus, idealista világnézet) ma még igen nagy akadálya annak, hogy a tanulókat, mint leendő állampolgárokat társadalmi felelősségre és aktivitásra, a szocialista társadalmi rend magasabbrendűségébe vetett hitre neveljük. Gyakran megtörténik persze, hogy felnőttek, még inkább ifjak tudatában „békésen" megférnek egymás mellett a vallás és a tudomány tanításai, a vallás és a szocializmus eszméi. De csak addig férhetnek meg, míg az emberek világnézetileg tudatosan gondolkozni nem kezdenek, amíg nem töprengenek azon, hogy *mire* is alapozzák tulajdonképpen világnézetüket, s ilyenkor súlyos belső konfliktusok is keletkezhetnek. Márpedig mi *önálló* gondolkozásra akarjuk nevelni az ifjúságot, hogy ne hunyja be a szemét tudatának, világnézetének ellentmondásai előtt, hanem tudatosítsa ezeket az ellentmondásokat, s ezzel is tegyen meg egy lépést pozitív irányú fejlődése útján.

A vallásos világnézet egyenesen ellentmond annak, amit iskolai nevelésünkben meg akarunk valósítani. Nincs kibúvó és nem lehet kompromisszum: ha materialista nevelési céljainkat komolyan vesszük, ha valóban meg kívánjuk valósítani őket, akkor a vallásos nézeteknek nem lehet helyük az iskolában, a tanulók tudatában!

Különösen fontos a vallásos nézetek ellen való harc ezeknek a nézeteknek egy kényes, gyakran emlegetett vonatkozása, az erkölcs miatt. A vallás ugyanis éppen a valláserkölcshöz fűződő illúziók miatt kapja még ma is a legtöbb támogatást a szülők, a társadalom egyes (és sok esetben jószándékú) elemei részéről. Azzal érvelnek ugyanis — közismert ez a vélekedés —, hogy az egyetlen hatékony *erkölcsi fékező erő* a vallás. S a materializmust elsősorban azért támadják, azért ellenzik, azért tiltakoznak ellene, mert az állítólag nem neveli erkölcsre az ifjúságot. A marxisták tudják ennek a felfogásnak a tarthatatlanságát. A marxistáknak azonban

az is feladatuk, hogy *meggyőzzék* igazukról a jószándékú, de helytelen nézeteket valló embereket. Győzzék meg többek között arról, hogy a szocialista erkölcs a legmagasabb rendű erkölcs, amely megfelel a társadalmi fejlődésnek, kibontakoztatja a kizsákmányolástól megszabadult ember igazi erkölcsi értékeit, ezzel szemben a vallásosság a mi körülményeink között sokszor éppen passzivitásra, társadalmi közömbösségre vagy éppen cinizmusra, tehát végső soron *erkölcstelenségre* serkent. Nagyon határozottan kell tudatosítanunk, hogy a valláserkölcs ma az egyik nagy akadálya annak, hogy a *tevékeny erkölcs*, a szocialista erkölcs gyakorlása kiszélesedjék. Sokan nem látják tisztán, ezért magyarázni és indokolni kell, hogy az ateista nevelésben nem az a negatív elem a döntő, hogy bizonyos (ebben az esetben valláserkölcsi) eszméktől meg akarjuk fosztani, helyesebben: meg akarjuk szabadítani az ifjúság tudatát, hanem sokkal inkább azt a *pozitív* mozzanatot kell látni és megláttatni, hogy *mit* akarunk ehelyett nyújtani, hogy az emberiség legszebb eszményeinek, legnemesebb törekvéseinek megvalósítására akarunk ösztönözni.

Pedagógus körökben nézeteltérések és viták vannak akörül, hogy helyes-e a *direkt* ateista nevelés útjára lépni, a direkt vallásellenes nevelés módszereihez folyamodni. Egyesek ezt túl nyers, taktikátlan, tehát kockázatos, káros módszernek tartják. Úgy vélem, hogy az ateista nevelés alapvető formája az iskolában továbbra is *az indirekt módszer, vagyis a céltudatos materialista szellemben történő nevelés* marad. Ez egyben ateista nevelés is. Ugyanakkor *bátrabban és gyakrabban* kell hozzányúlni a direkt ateista nevelés módszereihez is. Vannak ilyen irányú kezdeményezések, s ahol hozzáértően, meggyőződéssel csinálják, ahol jól vezetik ezt a munkát, eredményt érnek el. Különösen hangsúlyozni kívánjuk a nevelők *meggyőződésének* fontosságát.

A direkt módszer kelléktárába tartozik: a vallástörténet elemeinek oktatása, az egyház reakciós szerepének meggyőző bemutatása, a vallás által kulcskérdésként kezelt tételek (a világ teremtése, az élet keletkezése, túlvilági élet, csodák stb.) nyílt cáfolása.

*

Sokszor elkedvetlenedik a nevelő, ha az önzés, a durvaság, a közömbösség, a cinizmus, a fegyelmezetlenség megnyilvánulásaival, más erkölcsi fogyatékosságokkal találkozik, vagy ezek maradványait felfedezi. Elgondolkozik azon, kicsit keserű szájízzel, milyen nehéz, milyen gigantikusan nagy feladat *tömegesen* kiformálni a szocialista gondolkozású, érzületű és magatartású embereket. Máskor meghatódik a szocialista emberiesség megindító példáin, s felbuzdul: mégis csak érik a szocializmus vetése!

Úgy gondolom, nem helyes kizárólag szubjektív benyomá-

sainkon, hangulatainkon, élményeinken mérni az objektív társadalmi folyamatot, tudniillik az embernek a termelési viszonyok szocialista alakulásával párhuzamosan folyó szocialista átalakulását. De a folyamat objektív tendenciája tagadhatatlan. Világos, hogy ezt a folyamatot elő kell segíteni, nem utolsósorban a nevelés eszközeivel. Ez nagy erőt kell, hogy jelentsen a nevelők számára. Ugyanakkor nagy felelősséget is ró rájuk az, hogy boldogulásunk kikovácsolásának nagyon fontos posztján dolgoznak.

Képzeletünk — bár tények és tudományos vívmányok által megalapozottan — gyakran előreszárnyal a jövő század rejtelmeibe. Megragadnak bennünket az ember anyagi életkörülményei rohamos javulásának lehetőségei. Az embereknek is meg kell változniok, az emberek meg is fognak változni. S ha sikerül egy-egy „ragadozó" tulajdonságot kiirtanunk, egy-egy kistulajdonosi beidegzettséget megszüntetnünk, egy-egy csatát megnyernünk a kispolgári önzés és individualizmus elleni harcban, s végül valamennyi „ős-barbársággal" leszámolnunk, akkor történelmi tettet hajtottunk végre a szocialista erkölcsi tulajdonságok kiteljesítésében.

# A beruházások irányításának egyes kérdései

Irta **BÁLINT JÓZSEF**

A beruházások a népgazdaság fejlesztésének döntő fontosságú tényezője. A beruházások irányításának és helyes megvalósításának kérdései pártunk gazdaságpolitikájában központi helyet foglalnak el. A helyes beruházási politikához, a beruházások irányításával kapcsolatos kérdések megoldásához nagy segítséget nyújtott a hároméves tervtörvény, pártunk Központi Bizottságának 1959 márciusi határozata, a kongresszusi határozatok és az azóta hozott több központi bizottsági és politikai bizottsági határozat. Az 1958—60. évi hároméves terv beruházásai jelentősen hozzájárultak az iparban, a mezőgazdaságban és a népgazdaság más területein elért sikerekhez. A hároméves terv időszakában a beruházások tervét jelentősen túlteljesítettük.

A hároméves terv kezdetén az ellenforradalom egyik súlyos gazdasági következményeként a nemzeti jövedelemnek a beruházásokra fordított része hallatlanul alacsony, mindössze 8,2 százalék volt. Ezért pártunk a hároméves terv fontos célkitűzéseként jelölte meg, hogy a terv túlteljesítéséből keletkező nemzeti jövedelem egy részének felhalmozásával növeljük a beruházások részesedését a nemzeti jövedelemben. Ezt az irányelvet a terv végrehajtása során érvényesítettük. A nemzeti jövedelem három év alatt 20 százalékkal, a beruházások volumene pedig mintegy 100 százalékkal emelkedett.

A hároméves terv beruházási politikáját pártunk abban jelölte meg, hogy a termelést elsősorban a meglevő vállalatok bővítése és korszerűsítése útján növeljük, nagyobb beruházásokat csak a népgazdaság további fejlődését alapvetően megszabó feladatok megvalósítására irányozzunk elő, gondoskodjunk a leállított beruházások ésszerű folytatásáról és a beruházásokon belül növeljük a gépi beruházások részesedését.

A hároméves terv végrehajtása során ez az elgondolás általá-

ban érvényesült, a tervtörvényben kiemelt beruházási feladatokat néhány kivételtől eltekintve megvalósítottuk. A három év alatt az ipar állóeszközeinek értéke mintegy 26 százalékkal növekedett. Ezen belül az egyes kiemelt iparágak állóeszközei gyarapodtak leggyorsabban. Általában a nem termelő jellegű beruházási előirányzatokat is túlteljesítettük: 16 százalékkal több állami és magánlakás, 53 százalékkal több középiskolai tanterem létesült.

A beruházások ágazati megoszlása ebben az időszakban módosult. A mezőgazdaság szocialista átalakításának gyors előrehaladása ugyanis szükségessé tette a mezőgazdasági és főleg a termelőszövetkezeti beruházások lényeges emelését. Az importgépekből a mezőgazdaság részesedése 1958-ban 18,5, 1960-ban 26—27 százalék volt. A terv három esztendejében a mezőgazdaság traktorokéből a tervezett mennyiségnek 241 százalékát, vetőgépekből 442 százalékát, traktoros fűkaszából 197 százalékát, silókombájnból 304 százalékát kapta.

A beruházások végrehajtásában változást jelentett az is, hogy végeredményben jóval több beruházást — köztük a hároméves terv utáni időszak fejlődését előkészítő beruházást — kezdtünk el az iparban is. 1960 első felében 622 beruházás volt folyamatban. Ebből 391-et a hároméves terv időszakában kezdtünk el. Megkezdődött a Váci Cementmű építése, meggyorsult a Dunai Vasmű hengerműveinek továbbépítése, megindult egy új műtrágyagyár és más létesítmények építése. A beruházási terv túlteljesítésében azonban hátrányos volt, hogy túl sok beruházást kezdtünk el.

Kedvezően változott a beruházások technikai összetétele. A hároméves terv a gépek részesedését az összes beruházásokban kb. 24 százalékban irányozta elő. Rendkívül örvendetes, hogy ténylegesen ez az arány 1958-ban 31,1, 1959-ben 38,3, 1960-ban 40,3 százalékot ért el. Ez a jobb műszaki fejlesztésnek és a hatékonyabb befektetésnek a jele, de nem jelenti azt, hogy a beruházások összetételét alakító valamennyi tényező egyaránt kedvezően alakult volna. A gépi beruházások abszolút összege és részesedése ugyanis nagyrészt a szovjet beruházási hitel keretében történő gépszállítások és a külkereskedelem más gépbeszerzései révén nőtt. A takarékosabb építésben rejlő lehetőségeket nem használtuk ki eléggé a beruházások építési költségeinek csökkentésére.

A hároméves terv időszakában a beruházások irányításában fejlődött a tervszerűség, a beruházási tevékenység irányításának rendszere. A népgazdasági tervezés és a finanszírozás módszereinek tökéletesítésével elértük, hogy hazánkban csak a terveknek megfelelő beruházást lehessen eszközölni és, hogy a megvalósuló beruházások megalapozzák a terv termelési előirányzatait. Ezt szolgálja a beruházások központi tervezése, engedélyezése, mely sze-

rint a beruházásoknak mintegy 70—80 százalékát a kormány által jóváhagyott népgazdasági terv tételesen vagy csoportosan meghatározza. Ezeket a beruházási javaslatokat szükségesség, gazdaságosság szempontjából az Országos Tervhivatal és a Pénzügyminisztérium tételesen felülvizsgálja és műszaki tervezésük kivitelezésük csak az Országos Tervhivatal engedélyével történhet.

Nincs ebben túlzott centralizmus? — teszik fel néha a kérdést. A népgazdaság tervszerű, arányos fejlődése megköveteli a fejlődés helyes irányának és arányainak megjelölését. A megjelölt arányok kialakításához, biztosításához azonban konkrét termelési kapacitásokat kell létrehozni. A termelési kapacitások bővítése a terv arányainak, a népgazdaság arányainak alapvető kérdése. A népgazdaság arányainak kialakításában, változtatásában a beruházások játsszák a fő szerepet. A tervszerű, arányos fejlődés megköveteli tehát, hogy a beruházásokat a népgazdasági terv *konkrétan* állapítsa meg. Ezért szükséges és helyes a beruházások elosztásának központosított rendszere, helyes, hogy bizonyos nagyságrenden felüli beruházások csak az Országos Tervhivatal és más központi szervek előzetes vizsgálata és engedélye alapján kezdhetők meg.

A hároméves terv megvalósításában szerzett tapasztalatokat elemeznünk és messzemenően hasznosítanunk kell, hogy tovább javíthassuk a beruházások irányítását. A párt határozatai rámutatnak a beruházások irányításának és megvalósításának néhány komoly és esetenként tartós fogyatékosságára. Melyek ezek?

Mindenekelőtt a gazdaságosságról, a takarékosságról, a műszaki színvonalról, a kapacitás kihasználásról, továbbá a beruházások megvalósítási időtartamának, vagyis koncentrálásának, illetve, szétforgácsoltságának kérdéseiről van szó. Pártunk VII. kongresszusa felhívta a figyelmet a gazdasági vezetés színvonalának emelésére. A beruházások terén tapasztalható fogyatékosságok leküzdése megköveteli, hogy pártunk VII. kongresszusának útmutatása alapján vizsgáljuk, elemezzük beruházási rendszerünket, a beruházások megvalósításának alakulását és megfelelő intézkedésekkel, lépésekkel érjük el a beruházások hatékonyságának növelését.

### I. A meglévő termelési kapacitások, állóeszközök jobb kihasználása

A beruházások tervezését mindenekelőtt a már meglévő termelési kapacitások vizsgálatával kell kezdeni. A meglévő kapacitások jobb kihasználása ugyanis lehetővé teszi, hogy adott beruházással több, nagyobb feladatot oldjunk meg, illetve, hogy a népgazdaság kitűzött fejlesztését kisebb beruházással, nagyobb fogyasztási alap mellett is megvalósíthassuk. Vagyis a meglévő ka-

pacitások kihasználásának javítása beruházási eszközöket szabadít fel. Az, amit tegnap beruháztunk, ma vagy holnap meglevő és működő termelési kapacitás. Ezért nem helyes a beruházások gazdasági hatékonyságának vizsgálatát és a beruházási rendszer megjavításának kérdését kizárólag és elszigetelten az új állóalapok létesítésének kérdéseire korlátozni. A már üzembe helyezett beruházást mindenekelőtt jobb kapacitáskihasználással tehetjük gazdaságosabbá. Gazdasági vezetésünknek egyik hiányossága, hogy a meglevő termelési kapacitások kihasználásának és javításának vizsgálata a népgazdasági tervezésben, az anyagi ösztönzésben és az állami ellenőrzésben nem foglalja el az azt megillető helyet.

Az elmúlt évben mindenekelőtt a Magyar Beruházási Bank végzett vizsgálatokat a gépipar kapacitáskihasználásának megállapítására. A vizsgálat nagy tartalékokra hívta fel a figyelmet. Kiderült az is, hogy nincs kidolgozva olyan egységes, országos metodika, amelynek alapján a meglévő kapacitások megállapítására, illetve kihasználásuk színvonalára számításokat lehetne végezni. A Gazdasági Bizottság határozatára az Országos Tervhivatal és a Központi Statisztikai Hivatal kidolgozta a megfelelő metodikát. A termelési kapacitások és kihasználásuk megállapításának módszereit és rendszerét más ágazatokra nézve is ki kell dolgoznunk és meg kell szerveznünk. Egyidejűleg végrehajtott általános termelési kapacitás felmérés — vállalatok sokaságának bevonásával — jelentős tartalékokat tárhat fel második ötéves tervünk végrehajtásához. Egyes vállalatok kezdeményezése is széles területen mutatkozó nagy tartalékokra utal.

Meg kell jegyezni, hogy a gazdálkodás jelenlegi módszerei mellett a termelési kapacitások és általában az állóeszközök kihasználásának színvonala nincs is megfelelő hatással a vállalatok gazdasági eredményeire, nyereségére. Ennek komoly szerepe van abban, hogy a kapacitások kihasználásának vizsgálatát elhanyagolják.

Ha megvizsgáljuk, hogyan alakult a termelés állóeszközigényessége az elmúlt 10 esztendőben, azt látjuk, hogy az utóbbi három évet kivéve, az ipar *állóeszközeinek volumene általában gyorsabban növekedett, mint az ipari termelés.* Ez nem örvendetes jelenség. Hogy a problémát mélyebben megértsük, ki kell térni arra a kérdésre, hogyan kell helyesen értelmezni a technika fejlődésével járó azon tendenciát, hogy a termelési költségekben az amortizáció hányada egyre nagyobb lesz. Az amortizáció hányadának növekedése következik a technikai fejlődésből, a gépesítésből, a termelés automatizálásából. A társadalmi munka termelékenysége növekedésének törvénye azt jelenti, hogy az egy termékegységre, egy bizonyos használati értékre fordított összes munka, holtmunka és élő-

munka együttes összege csökken. A gyakorlati munkának és az oktatásnak, a kutatásnak az egyoldalúságára és gyengeségére is mutat azonban az, hogy a holtmunkán belül az amortizáció alakulásának tendenciáját nem vizsgálja. Az amortizáció átvitt érték, holtmunka. Ezért meg kell vizsgálnunk azt is, hogy az egy termékegységre eső amortizáció abszolút összege mennyi. Erről Marx a következőket tanítja: „A kézmű, vagy manufaktúraszerűen termelt áruk árának és ugyanezen áruk mint gépi termékek árának összehasonlító elemzése általában azt az eredményt adja, hogy a gépi terméknél a *munkaeszköz* számlájára írható értékalkatrész *relative nő, abszolute* azonban csökken. Azaz, abszolut nagysága csökken, de a termék — például 1 font fonál — összértékéhez viszonyított nagysága növekszik."[1]

Ha a termelés lassabban növekszik, mint ahogy a termelési állóalapok bővülnek, akkor az egy termékegységre jutó amortizációnak nemcsak az értéken belüli részaránya, hanem abszolut összege is növekedni fog. Következésképpen nem érvényesül a Marx által kimutatott nagyüzemi fölény. Ha viszont a termelési kapacitások és általában az állóeszközök kihasználását megjavítjuk, és elérjük, hogy a termelés az állóalapoknál gyorsabban növekedjék, akkor az egy termékegységre jutó amortizáció abszolut összege csökkenni fog. Az amortizáció *hányada* azonban ebben az esetben is növekedhet, mert az egy termékegység előállítására fordított élőmunka gyorsabban csökken, mint a holtmunka. Ez a tendencia érvényesül a Szovjetunió iparában is, ahol az állóeszközök volumene 1940—1956-ban 2,9-szeresére, a teljes termelés 3,5-szeresére nőtt. Ebből kiszámítható, hogy az egy termékegységre jutó amortizáció abszolut összege megközelítőleg $(100 - \frac{2{,}9 \times 100}{3{,}5})$ 17,1 százalékkal csökkent, miközben az amortizáció százalékos aránya a műszaki fejlesztés következtében az önköltségen belül növekedett.

Mi a termelés állóeszközigényességét, az egy termékegységre jutó amortizáció nagyságát a statisztikai adatok valamilyen helyesbítése nélkül nem tudjuk megállapítani, mert az állóeszközöket nem összehasonlítható árakon tartják nyilván. Ezért valamely beruházás gazdaságosságát a régi berendezéssel szemben sokszor csak kombinatív számításokkal lehet érzékelni. Szükségesnek látszik tehát, hogy állóeszközeink értékelésére nagyobb gondot fordítsunk.

A szocialista termelési viszonyok, a tervgazdálkodás a termelési kapacitásoknak sokkal hatékonyabb kihasználását biztosítják, mint az anarchikus kapitalista termelési mód. Pl. 1956-ban Belgiumban a meglévő 26 martinkemencéből 21 üzemelt, Olaszország-

[1] Marx: A tőke. Első kötet, 363. old. Szikra. III. kiad. 1955.

ban 74-ből 54, Franciaországban 125-ből 89, a Német Szövetségi Köztársaságban 205-ből 170, Japánban 163-ból 121.

A szocialista termelési viszonyok győzelme hazánk iparában a termelési kapacitások és általában az állóeszközök kihasználásának lényeges javítását eredményezte. A kapitalizmustól örökölt és a háborús pusztításból helyreállított és továbbfejlesztett iparban a szocialista termelési viszonyok, a tervgazdálkodás fölénye alapján lehetővé vált a munka termelékenységének növelésével egyidejűleg a foglalkoztatottság növelése, a munkanélküliség felszámolása.

A termelési kapacitások kihasználásában azonban még nagy tartalékaink vannak.

A kapacitások kihasználását két úton javíthatjuk: extenzív és intenzív módon. Intenzívebb kihasználásról akkor beszélünk, amikor adott berendezésen egy időegység alatt növeljük a termelést, a teljesítményt. Extenzív módon javítjuk a kapacitások kihasználását, ha a berendezéseknek a termelésben eltöltött idejét növeljük. Ennek legtipikusabb útja a többműszakos termelés növelése. Az egyes iparágakban a technológia sajátosságaitól, a szervezettség színvonalától függően a kapacitáskihasználás javításának más-más módszerei kerülnek előtérbe. A kohászatban, építőanyagiparban, vegyi folyamatok esetén főként az intenzív út járható. A gépiparban általában a műszakon belüli idő jobb kihasználása, a több műszak kiterjesztése vagyis az extenzív kihasználás nyújt nagy lehetőségeket, nagy tartalékokat.

A műszakon belüli időveszteségek nem jelentéktelenek. A gépipar és az építőipar egyes vállalatainál például a műszakon belüli időveszteség 10—18 százalékot is elér. A műszakon belüli időveszteségek csökkentéséhez elsősorban az üzemen belüli és az üzemek közötti termelésszervezés megjavítása szükséges.

Egyes iparágakban a többműszakos munkarend kiterjesztése a legfőbb tartalék. A második ötéves terv célkitűzései pl. feltételezik a gépiparban az átlagos műszakszám lényeges javítását. A műszakszám növelése természetesen sokoldalú előkészítő-szervező munkát és a szükséges munkaerő, anyag, villamosenergia stb. biztosítását kívánja meg. Azonban értetlenség, szociális demagógia, és több helytelen nézet is fékezi az előrehaladást.

Vannak helyi vezetők, dolgozók, akik pl. úgy vélik, hogy itt az ideje a többműszakos munka korlátozásának és mindinkább a nappali műszakra kell áttérnünk. Ez a szemlélet jelentkezett némely gyárbővítési terv kidolgozása során is. Így pl. az egyik vidéki gyár (Bonyhádi Zománcgyár) rekonstrukciójának megtervezésénél a tervezők azzal számoltak, hogy a bővítés után a fő létesítmények — amelyek jelenleg három műszakban működnek —

csak két műszakban fognak üzemelni. Mi sem tévesebb annál a felfogásnál, hogy olyan gazdagok vagyunk és olyan jól állunk, hogy itt az ideje az egy műszakban való munkának, hogy itt az ideje az éjjeli munka likvidálásának. Ellenkezőleg: szélesítenünk kell a többműszakos munkát.

Az állóeszközök jobb kihasználása szorosan összefügg a társadalmi munkamegosztás színvonalával. Sokkal hatékonyabban használhatók ki az állóeszközök ott, ahol tömegszerű vagy szériában folyó termelés folyik, mint ott, ahol a termelés egyedi jellegű. Ez persze nem jelenti azt, hogy az egyedi jellegű termelés nem lehet kifizetődő, de mindenesetre iparunkban, különösen a gépiparban a termelési kapacitások kihasználásának egyik fékezője a munkamegosztás alacsony színvonala, amely egyúttal a munkaerő és más tényezők jobb kihasználását is akadályozza.

Az állóeszközök jobb kihasználását megnehezítik a vállalatok és iparágak részéről tapasztalható autarchikus törekvések. Sok vállalat arra törekszik, hogy a végtermék előállításához szükséges alkatrészeket és félkésztermékeket maga állítsa elő, maga készletezze, hogy megszabaduljon a kooperációval járó, a vállalat termelésének folyamatosságát érintő esetleges kockázatoktól. Ez azután természetesen az egész ipar viszonylatában a termelés állóeszközigényességének növekedése irányában hat. Holott a népgazdaság érdekét a specializáció szolgálja, amely előmozdítja a társadalmi munka termelékenységének növelését. A specializáció magasabb foka azonban színvonalasabb vezetést igényel (többek között a kooperáció megjavítását, összehangolását is).

Mindebből következik, hogy a meglevő termelési kapacitások kihasználásának javítása az állóalapok gazdasági hatékonysága növelésének fontos útja. Szükséges a meglevő kapacitások nyilvántartását, kihasználásának rendszeres ellenőrzését, mindennek egységes rendszerét és szervezetét megteremtenünk mind a minisztériumok, mind az Országos Tervhivatal apparátusában. Rá kell térnünk a termelés állóeszközigényességének, az állóeszközök kihasználási fokának mérésére és tervezésére is.

### II. A beruházások műszaki színvonala és gazdaságossága

A párt VII. kongresszusa a népgazdaság fejlesztésének irányelveiben első helyre teszi a munkatermelékenységgel kapcsolatos feladatot: A munka termelékenysége, a műszaki színvonal emelkedése gyorsuljon meg a népgazdaságban, hogy jobban megközelítsük az élenjáró országok színvonalát. E rendkívül fontos irányelvet a beruházások megválasztásában és megtervezésében még nem érvényesítjük kellően. Pedig a beruházásoknak döntő szerepe van abban, hogy a munkatermelékenység mennyire halad előre,

milyen mértékben közelítjük meg a nemzetközi színvonalat, és ezáltal mennyire segítjük a szocializmust a két rendszer közötti békés versenyben.

A beruházások gazdaságosságának vizsgálatánál nem fordítunk megfelelő figyelmet a beruházás műszaki, különösképpen technológiai kérdéseire. A beruházások felülvizsgálása és elbírálása során meglehetősen az építési, építészeti kérdések kerülnek előtérbe. Ez nem helyes, hiszen az új termelő vállalat nem építési létesítmény. Az új beruházás értelme, lényege nem az épület, hanem a termelő berendezés, és ennélfogva a beruházás gazdaságossága mindenekelőtt a kiválasztott technika és technológia tökéletességén, korszerűségén múlik. Ezért fordítsunk a jövőben a beruházások előkészítése, engedélyezése, felülvizsgálata során sokkal nagyobb figyelmet az új létesítmény helyes technológiájának megválasztására. Ez az esetek legnagyobb részében alapvetően eldönti az állóalapok korszerűségét és a beruházás gazdaságosságát.

Éppen ezért nagy horderejű annak helyes eldöntése, hogy a beruházások gazdaságossági és műszaki színvonalát jellemző mutatók kialakítását milyen módszerekkel, milyen mértékben, hogyan befolyásoljuk. A ma érvényesülő hatás lényegében annyi, hogy ha a felülvizsgálat felfedi a hibát, akkor azt módosítják.

Az irányító és ellenőrző szervek erőfeszítéseiket döntően a benyújtott beruházási javaslatok helyességének ellenőrzésére és az azokban található fogyatékosságok feltárására fordítják. Így például az elmúlt évben az O. T. több mint egymilliárd forintot kitevő, a minisztériumok által benyújtott beruházási javaslatot utasított vissza. De ha azt akarjuk, hogy a leghelyesebb, a leggazdaságosabb beruházások valósuljanak meg, akkor nem elégedhetünk meg a javaslatok átszűrésével és a nem megfelelők elvetésével. A jelenlegi jóváhagyási eljárásra pedig ez a bürokratikus megközelítés a jellemző.

Az utólagos vizsgálódások és megállapítások igen hasznosak, de sokkal célravezetőbb, eredményesebb lesz a munka, ha a beruházások gazdaságosságának fokozását nem egyszerűen ellenőrzéssel, hanem *megelőző, előzetes tájékoztató és előzetesen kötelezővé tett minőségi mutatókkal tereljük.* Ebben az esetben kisebb lesz a valószínűsége annak, hogy felülvizsgálatra, jóváhagyásra nem megfelelő javaslatokat nyújtanak be. Emellett könnyebbé és szakszerűbbé válik az ellenőrzés is. Beruházási rendszerünknek ilyen irányú tökéletesítése annál fontosabb, mivel ismétlődő beruházások nálunk az iparnak csak egyik-másik ágazatában vannak. Vegyük például a cementipart. Magyarországon új cementgyár 10 évenként épül. Így egy cementgyár terveinek kidolgozása, minőségi mutatóinak a megállapítása olyan ritka feladat, hogy ebben a tervező irodák és a vezető szervek egyaránt kevés tapasztalattal

rendelkeznek. Ez egyben arra is rámutat, hogy minél fejletlenebb a nemzetközi munkamegosztás, minél szélesebb a fejlődő ágazatok skálája hazánkban, annál nagyobb és sokoldalúbb műszaki tervezési apparátust kell fenntartanunk és annak kisebb tapasztalata következtében nő a tévedések veszélye.

Felismerve a beruházások irányításának ezen hiányosságait, olyan határozat született, hogy az Országos Tervhivatal mellett egy beruházási irodát kell létrehozni, amelynek egyik feladata az lesz, hogy kidolgozza azokat a módszereket, amelyek elősegítik a beruházások magas műszaki színvonalú és gazdaságos megoldású terveinek kialakítását. Ehhez a munkához helyes felhasználnunk a szocialista országok, elsősorban a Szovjetunió tapasztalatait is.

A Szovjetunió gyakorlatában ezt az elvet 1952 óta az egyes ágazatokra kidolgozott technológiai tervezési normák és a gazdasági műszaki mutatók rendszerével biztosítják. Hazai és külföldi tapasztalatok figyelembevételével ágazatonként rögzítik, hogy bizonyos termékek előállításánál milyen beruházási költségekkel, milyen termelési költségekkel, milyen munkatermelékenységgel, milyen gépesítettséggel, milyen egyéb tényezőkkel kell számolni. Ezeket a mutatókat rendszerbe foglalják és az illetékes főhatóságok, illetve területi gazdasági szervek a Goszplánnal és a Goszsztrojjal egyetértésben kiadják. Az így kiadott dokumentum adatai segédeszközül szolgálnak a beruházó vállalatoknak és a tervező irodáknak a beruházási javaslatok, a beruházások műszaki terveinek kidolgozásához. Ezzel a rendszerrel biztosítani lehet az élenjáró hazai és külföldi tapasztalatok általános és gyors elterjesztését, az ország minden területén való alkalmazását.

A gazdasági-műszaki mutatók előre kidolgozott és jóváhagyott rendszere azzal, hogy tartalmazza a beruházásokkal szemben támasztott főbb gazdaságossági és műszaki követelményeket, komoly segítséget nyújt a minisztériumoknak, vállalatoknak, tervező irodáknak ahhoz, hogy eleve olyan beruházási javaslatokat és beruházási terveket készítsenek, amelyek a szükséges követelményeket kielégítik.

A beruházások műszaki színvonala sokszor nemcsak attól függ, hogy a tervező szervek mennyire képesek a leghaladottabb elgondolások szerint kialakítani a beruházás körvonalait. Előfordul, hogy a jobb megoldáshoz nincs pénzfedezet, megfelelő minőségű nyersanyag, de jórészt hazai gépgyártásunk és gépbehozatalunk az akadály.

A belföldi gyártású gépek tekintetében a fogyasztók, a beruházók befolyása a gépgyártásra, a gépipar termékeinek *színvonalára* korántsem kielégítő. Ez egyben műszaki fejlesztésünk tervszerű irányításának gyengeségét is mutatja. A műszaki fejlesztés tervezésénél a jövőben nagyobb figyelmet kell fordítanunk arra,

hogy a perspektivikus tervekben körvonalazott beruházásokhoz szükséges korszerű gépek előállításához a gépipar megfelelő időben megfelelő utasításokat kapjon.

Nagyobb figyelmet kell fordítanunk a külföldről vásárolt gépek korszerűségére is. Előfordul ugyanis, hogy korszerűtlen gépeket importálunk. A hazai gépipar — tekintettel a nemzetközi munkamegosztás előnyeire — a technológiai berendezések, szállítóeszközök egész sorát egyáltalán nem gyártja, ezért behozatalra szorulunk. A nemzetközi munkamegosztás fejlődésével pedig a beruházások gépellátásában az import hányada még tovább növekszik. De a külföldi gépek vásárlásánál nagyobb körültekintés szükséges mind a korszerűség, mind a devizatakarékosság követelményeinek érvényesítése érdekében.

A beruházás gazdaságossága, a takarékosság elvének érvényesülése nagymértékben függ a beruházások költségétől. Ezért fontos, hogy az állam a beruházások költségeinek kialakítását szabályozza, a beruházókra és a műszaki tervezőkre kötelező normatívákat állapítson meg és ezzel bizonyos keretek közé szorítsa az épületek, építmények méretezését, kiképzését, azok költségeit. Ezt a munkát eddig a műszaki tervezési normák alkalmazásával az Építésügyi Minisztérium látta el. Ezek a normák pozitív szerepet játszanak a költségek kialakításában, biztosítják az egyöntetűséget valamennyi szerv munkájában. Ugyanakkor magukban rejtik azt a veszélyt is, hogy amennyiben túlzást, pazarlást tartalmaznak, azt is általánosan alkalmazzák. Az MSZMP Politikai Bizottságának 1958-ban hozott határozata alapján az Országos Tervhivatal és az Építésügyi Minisztérium több, főleg nemtermelő célú építmény (iskola, öltöző stb.) tervezési normáit és típusterveit felülvizsgálta és takarékosabb megoldásokra találtak lehetőségeket. A meglevő tervezési normatívák és típustervek azonban az építkezéseknek csak kis hányadát ölelik fel. Nem alkalmazzák még a tervezési normákat az ipari építkezésekre. Szükségesnek látszik további normatívák kidolgozása és a meglevők folyamatos felülvizsgálata a takarékosság szempontjából.

A beruházások tervezett gazdaságosságát rontja a beruházási költségek drágulása. Ezek a jelenségek nagyban a beruházás megvalósításában közreműködő szervek anyagi érdekeltségi rendszerének hiányosságaival függnek össze. Az építési költségek menetközbeni emelkedésének megakadályozására a fix-ár bevezetése tekinthető jelentős lépésnek. Ebben az évben a kormány határozata értelmében a típustervek szerint épülő építmények, a szövetkezeti és öröklakások kivitelezésére fix-áras szerződést kell kötni. Ezt a rendszert a Szovjetunióban és az NDK-ban különösen a lakásépítkezéseknél sikeresen alkalmazzák.

A beruházások kialakításánál meglehetősen elhanyagolják a beruházások földrajzi területenkénti összefüggésének, a közlekedési, a vízellátási és egyéb összefüggéseknek a vizsgálatát. Sokszor nem veszik kellően figyelembe az adott városban már meglevő telepítési adottságokat, a kommunális kapcsolódásokat. A vállalatok bővítése, vagy új vállalatok létesítése során a vállalatok saját magukat igyekeznek ellátni kulturális és más létesítményekkel. Mindez a beruházási eszközök pazarlására vezet.

Ezzel kapcsolatban felvetődik a kérdés, hogy milyen termelő jellegű létesítmények (garázs, kazánház) készíthetők el több vállalat számára, vagy a vállalat és az adott város, adott település számára közösen. Megfontolandó például a beruházási rendszer olyan irányú megváltoztatása, hogy nemtermelő jellegű beruházást a munkavédelmi és üzemegészségügyi beruházások kivételével a vállalatok maguk ne eszközöljenek, hanem ezeket az illetékes tanácsi szervekkel egyeztetve valósítsák meg, vagy az ilyen létesítményekre szolgáló eszközöket a tanácsoknál központosítsuk és ezeket az adott település, az adott megye általános politikai, gazdasági, szociális és kulturális igényeinek mérlegelése alapján használjuk fel.

A beruházások gazdaságosságának felülvizsgálatában általában nem érvényesül kielégítően a demokratizmus. A beruházások műszaki tervének kidolgozását az esetek többségében természetesen valamely, azzal megbízott speciális szerv végzi. Pályázatokat főleg csak lakó- és középületek terveinek kidolgozására írnak ki, termelő jellegű beruházások műszaki problémáinak megoldásába nem vonják be a szakemberek szélesebb körét. Ezáltal csökken annak a lehetősége, hogy a kollektív bölcsességet, a sok ember tudását, véleményét összegezve megalapozottabban döntsünk és a kínálkozó megoldások közül a legmegfelelőbbet válasszuk ki, a műszaki tervekben található építészeti és más túlzásokat idejében feltárjuk és kiküszöböljük. Előfordul, hogy valamilyen beruházás műszaki tervét kidolgozzák, az építkezés megindul, a kiválasztott és jóváhagyott megoldásokat szakmai körökben megismerik és akkor a bírálók nagy késedelemmel teszik meg módosító, javító javaslataikat, amelyek alkalmazására az idő előrehaladottsága miatt sokszor már nincs is mód. Ezért célszerűnek látszik, hogy a beruházások műszaki megoldásainak kidolgozásába a szakemberek szélesebb körét bevonják. Ennek különböző módjai lehetnek. Mindenekelőtt az érdekelt vállalat kollektívájával kellene a beruházási javaslatokat alaposan megvitatni. A Német Demokratikus Köztársaságban ez jogszabályban előírt követelmény; meglevő vállalat beruházását nem lehet megkezdeni, illetve nem lehet finanszírozni, ha azt az érdekelt vállalat kollektívájával nem vitatták meg. Helyes az egyes beruházások átfogó problémáit vagy

egyes részkérdéseit különféle műszaki-tudományos egyesületek fórumain is megvitatni.

### III. A beruházások koncentrálása

A beruházások koncentrálásának az a lényege, hogy annyi beruházást határozzunk el, kezdjünk meg és folytassunk, amennyihez megfelelő erőforrással rendelkezünk, illetve amennyit gazdaságosan, normális időtartam alatt meg tudunk valósítani. A beruházások koncentráltságának mértékét legjobban megvalósításuk időtartama mutatja. A rendelkezésünkre álló nem teljesen pontos kimutatások szerint az egyes beruházások megvalósításának időtartama nálunk nagyon hosszú, a normálisnak 2—2,5-szerese. A Mohácsi Farostlemezgyár építése például öt évig tartott, a Hidasi Brikettgyáré a tervezett tíz hónappal szemben 45 hónapig, az Ajkai, a Szolnoki és a Gyöngyösi Kenyérgyár kivitelezése a tervezett 12 hónap helyett 36 hónapig stb. Az elmúlt években üzembehelyezett nagyobb beruházások megvalósítási időtartamát a beruházások ellenforradalom előtti és utáni leállítása is növelte. A hároméves tervben megkezdett beruházások megvalósításának időtartamát ilyen tényezők már nem befolyásolták. Az Országos Tervhivatal kimutatja, hogy a hároméves tervben megkezdett és be is fejezett beruházások megvalósítási időtartama már csökkenő irányzatú, de még így is 1,7-szerese a normálisnak. A jelenleg folyamatban levő beruházások időtartama előreláthatólag tovább csökken.

Mi az oka annak, hogy a beruházások koncentrálásában sokszoros elhatározás ellenére sem értünk el kielégítő eredményeket? Ez elsősorban azért volt így, mert maguk a népgazdasági tervek nem biztosították a folyamatban levő és a megindítandó beruházások koncentrált ütemű megvalósításának lehetőségét, mert több beruházást tartalmaztak, mint amennyit a nemzeti jövedelem adott felhalmozási alapjából normális építési ütem mellett megvalósíthattunk. Vagyis a tervezésben nem számoltunk a már megindított beruházásokhoz szükséges fedezettel, a folyamatban levők rovására 1959-ben és 1960-ban új objektumok építését indítottuk meg.

A beruházások koncentrálására kedvezőtlenül hatott, hogy 1959-ben és részben 1960-ban, amikor a mezőgazdaság beruházásai emelkedtek, egyidejűleg nem történt meg az eszközök megfelelő átcsoportosítása, illetve az iparfejlesztési feladatok felülvizsgálata, ami oda vezetett, hogy az iparban és a népgazdaság más ágaiban szélesebb fronton folytak a munkák, mint amennyinek koncentrált megvalósítására az eszközökből futotta.

A népgazdasági tervezés másik hibája az volt, hogy a tervekben előírt beruházásokon felül a vállalati önállóság, a községfej-

lesztési alap rendszerében összegyűlt úgynevezett decentralizált forrásokat nem mértük fel kellően és azok anyagi fedezetét a népgazdasági terv csak részben biztosította. Például a községfejlesztési alapból megvalósítható beruházásokra 1960-ban a népgazdasági terv csak mintegy 40 százalékban biztosította az építőanyagot. 1960-ban a terven felüli beruházások összege a népgazdaság összes beruházásainak csaknem 10 százalékát érte el. Ezek megvalósításánál részben a tervberuházásoktól vontak el anyagokat.

1961-ben az eszközök koncentrálásának előmozdítására a decentralizált források maradványának és a képződő eszközök felhasználásának korlátozására, valamint a felhasználásra szánt eszközök jobb anvagi-műszaki megalapozására már történt intézkedés. A községfejlesztési alap anyagszükségletét központi keretekből mintegy 70—75 százalékban biztosítja a terv.

A decentralizált források a vállalati és helyi gazdálkodás alapvetően pozitív elemei, de felhasználásuknál a népgazdaság érdekeire nagyobb tekintettel kell lenni és fokozni kell a tervszerűséget. A koncentrálás elvének érvényesülését végeredményben a beruházások megvalósításának tervszerűsége dönti el.

A másik tényező, ami a beruházások koncentrált megvalósítását megnehezítette, illetve a pénzügyileg lehetségesnél is kisebb fokú koncentráltságot eredményezett, az, hogy a kivitelező szervek, az építőipar és részben a gépipar, nem végezte el a feladatokat abban az összetételben, az építőipar az utóbbi évben olyan volumenben sem, amelyben el kellett volna végeznie ahhoz, hogy a beruházások a tervben előírt módon valósuljanak meg. Ez részben a tervezés hiányossága miatt, részben azért volt így, mert a fogyasztó és a szállító érdekei nincsenek kellően összehangolva, továbbá, mert az építőipar és a gépipar az elvégzendő munkálatokhoz, azoknak a beruházási terv szerinti ütemben való elvégzéséhez nem rendelkezett mindenkor a szükséges anyagokkal, munkaerővel és a szükséges berendezésekkel.

A beruházás gyakorlati megvalósítása a tervdirektívákat kiegészítő és sajnos, azoktól sokszor eltérő szerződéskötések, szállítási szerződések alapján történik. A beruházási terv tehát tartalmazza a beruházások megvalósítási ütemezését, az üzembehelyezés időpontját, gyakorlatilag azonban a kivitelező vállalatok és a beruházó vállalat közötti egyezkedés alapján dől el, hogy milyen időpontra kötnek szerződést. Ebben a folyamatban a kivitelező vállalatok anyagi érdekeltsége a beruházások megvalósításának tervszerűsége ellen hat. A kivitelezőket — az esetenként alkalmazott célprémiumoktól eltekintve — nem fűzi anyagi érdek ahhoz, hogy a beruházás, mint üzembehelyezhető komplexum, időben elkészüljön. A kivitelezőket az egyes részmunkák elvégzéséért pre-

mizálják, a végső népgazdasági célban, *az üzembehelyezésben anyagilag nem érdekeltek.*

A beruházások koncentrálásának fontos problémája az építési munkálatok, a gépszállítások és a gépszerelések koordinálása. A beruházási terv létesítményeinek megvalósításához szükséges építőipari kapacitást a minisztériumok közötti megállapodásokban forint összegben tételesen biztosítják. E tekintetben az építőipar termelési terve és a beruházási terv között van bizonyos összhang. Ebben a kérdésben a népgazdasági tervezés az utóbbi években fejlődött, az Országos Tervhivatal ennek az összhangnak a biztosítására több gondot fordít. Más a helyzet az építőiparon belüli összehangolással. Ez már lényegében belső építőipari termelésszervezési kérdés, amely alapjában véve ugyancsak a szállítási szerződések révén valósul meg. Minthogy a szerződéskötések és a tervdirektívák elszakadhatnak egymástól, ez problémákat okoz a beruházások megvalósításában.

A nehézségek jórészt arra vezethetők vissza, hogy a szervező munka, a szerződéskötés az éves naptári tervekre épül, azokhoz igazodik. A több évig tartó építkezések szervezését ez zavarja, mert a kivitelező szervek nem ismerve biztosan a következő években esedékes munkálatokat, azokra nem tudnak felkészülni. Ezeket a nehézségeket a beruházás megvalósítási ütemének előzetes rögzítésével és a szerződések több éves rendszerével küszöbölhetjük ki. A szerződéskötés rendszerének ilyen irányú változtatására már készülnek a javaslatok. Eszerint ahelyett, hogy a szerződéseket a naptári éves tervekhez igazítanák, ami a termelési folyamatok bonyolultsága miatt nem mindig célszerű, a munkát több éves szerződésekkel alapozzák meg.

Nem elég tervszerű a beruházásokhoz szükséges gépek szállítása. Az Országos Tervhivatal az utóbbi évben tett bizonyos lépéseket a helyzet megjavítására. A korábbi években ugyanis a gépeket kevés kivételtől eltekintve, lényegében a termelő minisztériumok, illetve vállalatok osztották el. Az 1961-es terv már sokkal több termék, gépberendezés elosztására tartalmaz tervdirektivákat. Annak idején a népgazdasági tervezés egyszerűsítése címén a gépmérlegeket, a gépelosztást a népgazdasági tervből úgyszólván teljesen elhagyták. Ennek az intézkedésnek a helyességét a gyakorlati tapasztalatok nem igazolták. Az építési munkálatok és a gépszállítások megfelelő összehangolása a beruházások koncentrálásának egyik legfontosabb kérdése. 1961-ben a gépek elosztásában már több tervszerűség érvényesül. E módszereket tovább kell fejleszteni és el kell érni, hogy a gépek szállítását jobban összehangolják a beruházási tervvel.

1961-ben az Országos Tervhivatal javaslatára a kormány jó-

váhagyott egy jegyzéket, több mint száz beruházásra azzal, hogy mindenekelőtt e legfontosabb beruházások anyagi-műszaki ellátását kell kielégíteni. Ez kétségtelenül elő fogja mozdítani a legfontosabb beruházások zökkenőmentesebb, gyorsabb megvalósítását.

A vállalatok közötti gazdasági kapcsolatok természetesen a jövőben is főként a szállítási szerződések révén valósulnak meg. Arra kell azonban törekednünk, hogy a szállítási szerződésekben és a vállalt kötelezettségek teljesítése során a népgazdasági érdekek a jelenleginél fokozottabban érvényesüljenek. Ennek egyik feltétele az, hogy a minisztériumok és az Országos Tervhivatal erre több gondot fordítsanak. A beruházók, mint fogyasztók, ma igen gyakran fordulnak panasszal, illetve kéréssel felsőbb szerveikhez, ha a szállító fél nem vállalja azokat a feltételeket, amelyek a beruházási terv teljesítéséhez szükségesek, azonban a felsőbb szervek által nyújtott segítség többnyire igen hézagos és késedelmes. Ezért a vállalatok gyakran saját összeköttetéseik, személyes kapcsolatok révén próbálnak segíteni magukon. A szállító vállalatok sok esetben indokolatlan célprémiummal vagy más anyagi előnyökkel próbálják a beruházó vállalatot zsarolni.

A beruházások tervszerű megvalósításának további feltétele az, hogy a megrendelők biztosítsák az építési és szerelési munkálatokhoz szükséges tervdokumentációt. Ezeket a feltételeket a megrendelők nem mindig teremtik meg. A szállító gyakran azért nem tudja a munkálatokat határidőre elvállalni és a kívánalmak szerint elvégezni, mert a beruházó az ehhez szükséges feltételeket, például a tervdokumentációt nem bocsátja időben rendelkezésre. A tervdokumentáció késedelme a rossz előkészítés, a hanyagság és felelőtlenség következménye.

Pártunk gazdaságpolitikája, népgazdasági terveink a beruházások időben való előkészítéséhez általában megfelelő feltételeket teremtettek. A VII. kongresszus jóváhagyta a népgazdaság fejlesztésének irányelveit az 1961—1965-ös időszakra. Senki nem állíthatja, hogy a beruházások műszaki előkészítése azért késik, mert a népgazdasági tervezés színvonala túlságosan alacsony, vagy hogy gazdaságpolitikánk következetlenül, cikk-cakkosan változna és ezért nem lehet jóelőre látni az egyes beruházások szükségességét, illetve szükségtelenségét. Éppen ezért véget kell vetni az e téren tapasztalható tűrhetetlen mulasztásoknak és késedelemnek, el kell érnünk, hogy a beruházásokat csak alapos előkészítés után, a szükséges tervdokumentáció birtokában kezdjék el.

# NEMZETKÖZI SZEMLE

## A Kínai Népköztársaság képviseletének problémája az Egyesült Nemzetek Szervezetében

A Kínai Népköztársaság alig több, mint egy évtizedes fennállása alatt világszerte nagy tekintélyt szerzett. A „kínai példa" az ázsiai-afrikai országok körében mindennél ékesebben bizonyítja, hogy milyen hatalmas távlatok nyílnak meg a gyarmati igától megszabaduló és a szocialista fejlődés útjára lépő népek előtt.

Ez a kínai példa nyugtalanítja az imperialista hatalmakat, főleg az Egyesült Államokat. Nem alaptalan az Egyesült Államoknak és szövetségeseinek az a félelme, hogy a Kínai Népköztársaság jelenléte az ENSZ-ben, olyképpen befolyásolná az erőviszonyok ottani alakulását, hogy a Világszervezet egyre jobban tükrözné a valóságos viszonyokat. Így az Egyesült Nemzetek Szervezete egyre kevésbé tudná betölteni az Egyesült Államok vezette imperialista blokk eszközének a szerepét és mindinkább az Alapokmányban lefektetett elveknek megfelelően tevékenykedne.

A szocialista országok, lényegüknél fogva a béke és a népek szabadságának legaktívabb harcosai. Ismeretes, hogy a Szovjetunió kérte, hogy az ENSZ vitassa meg az általános és teljes leszerelés problémáját és számolják fel véglegesen a gyarmati rendszert, minden maradványával együtt. Minthogy pedig a békéért és a népek szabadságáért vívott harc szempontjából igen nagy jelentősége van annak, hogy a Kínai Népköztársaság tagja legyen az ENSZ-nek, a szocialista országok következetes harcot folytatnak azért, hogy Kínát az ENSZ-ben egyedül a Kínai Népköztársaság törvényes kormányának a küldötte képviselhesse. Ebben a harcukban a szocialista országok nincsenek egyedül. A vezető ázsiai-afrikai országok, sőt néhány európai és latin-amerikai állam is úgy véli, hogy a Kínai Népköztársaságnak az ENSZ-ben a helye, és kirekesztése ellentétben áll az Alapokmány rendelkezéseivel. Korunk égető kérdéseinek megoldása egyenesen elképzelhetetlen az emberiség egynegyedét képviselő Kínai Népköztársaság aktív közreműködése nélkül. Világos tehát, hogy aki komolyan törekszik ezeknek a nagy nemzetközi kérdéseknek a megoldására, annak törekednie kell arra is, hogy a Kínai Nép-

köztársaság elnyerje az őt megillető jogos helyet az ENSZ-ben.

Az Egyesült Államok és nyugati szövetségesei, az agresszív NATO és SEATO tagállamai, ezzel szemben, nem a nemzetközi feszültség enyhítésére törekszenek, nem akarják megoldani a leszerelés problémáját, sem tényleges függetlenséget adni a gyarmati népeknek. Így ezek az országok, következetesen megakadályozzák azt is, hogy a Kínai Népköztársaság elnyerje jogos helyét az ENSZ-ben.

Kína ENSZ-képviselete kérdésének napirendre tűzése 1950 óta állandóan visszatérő, nagyon fontos probléma az ENSZ közgyűlésein. 1950 óta — közvetve, vagy közvetlen formában — minden évben az Egyesült Államok volt az, amely szavazógépezete segítségével megakadályozta e kérdés megvitatását. Már ez a tény is mutatja, hogy itt nem egyszerű eljárási kérdésről van szó, nem csupán arról, hogy eggyel több, vagy kevesebb téma kerüljön a közgyűlés elé.

A nyugati hatalmak, mindenekelőtt az Egyesült Államok kormánya úgy látja, hogy a Kínai Népköztársaság jelenléte az ENSZ-ben, súlyos csapást jelentene a Világszervezetben eddig elfoglalt pozícióikra, és *jelentősen megerősítené a béke erőinek oltani helyzetét*. Ugyanakkor azt is tudják, hogy amennyiben nem sikerül Kína ENSZ-képviseletének napirendre tűzését megakadályozniok, olyan határozat születhetik, amely a nyugati érdekeket fenntartás nélkül kiszolgáló csangkaisekista képviselőt kizárja az ENSZ-ből, és az általa bitorolt helyet Kína egyedül jogos és törvényes képviselőjének, a Kínai Népköztársaságnak juttatja.

Ennek a problémának különös jelentőséget ad, hogy Kína állandó tagja a Biztonsági Tanácsnak, amelynek az Alapokmány értelmében feladata őrködni a nemzetközi béke és biztonság felett.

Kína ENSZ-képviselete kérdésének eddigi fejleményei azt mutatják, hogy a vezető imperialista államok mind a Biztonsági Tanácsban, mind pedig a közgyűlésen el tudták érni, hogy a Kínai Népköztársaság ENSZ-képviselete kérdésének napirendre tűzését halasszák el, és így megakadályozták egyrészt azt, hogy a Biztonsági Tanács összetétele a szocialista tábor javára alakuljon, másrészt, hogy a Kínai Népköztársaság az ENSZ egyes szerveiben kifejtett tevékenysége folytán elősegítse a nagy nemzetközi kérdések demokratikus és békés rendezését, és ezzel is példát mutasson és segítséget nyújtson a függetlenségükért harcoló ázsiai-afrikai népeknek.

Másfél évtizedes története során az Egyesült Nemzetek Szervezetét az Egyesült Államok vezette nyugati hatalmak számos esetben, így a Kínai Népköztársaság ENSZ-képviselete kérdésében is, imperialista törekvéseik érdekében használták fel. Ezen a téren az Alapokmány előírásaival ellentétes lépésektől sem riadtak vissza. Az V. közgyűlés folyamán például a nyugati hatalmak álláspontját képviselő néhány állam javaslatára a Különleges Politikai Bizottságban olyan határozati javaslatot fogadtak el, amely szerint a tagállamok ENSZ-képviselőinek elismerését feltételekhez kötik, arra számítva, hogy esetleg ezzel akadályozhatják meg

azt, hogy Kínát a Kínai Népköztársaság küldötte képviselje az ENSZ-ben. Amikor pedig a Szovjetunió kérte, hogy e kérdést tűzzék a VI. közgyűlés napirendjére, a Közgyűlés Ügyrendi Bizottsága — melyben az Egyesült Államokat kiszolgáló tagok voltak többségben — úgy határozott, hogy a VI. közgyűlés folyamán ne tárgyaljanak olyan javaslatot, amely a csangkaisekista küldött képviseleti jogának megszüntetésére, vagy a Kínai Népköztársaság képviseleti jogának a biztosítására vonatkozna. Ennek a határozati javaslatnak az elfogadásával az Ügyrendi Bizottság tulajdonképpen érdemi döntést hozott ebben a kérdésben, és ezzel megsértette a közgyűlés eljárási szabályzatát, túllépte hatáskörét.[1]

Az Alapokmány és a nemzetközi jog előírásainak megfelelően Kína egyedüli és törvényes képviselőjének csakis a Kínai Népköztársaság Központi Népi Kormányát lehet tekinteni. A Központi Népi Kormány fennhatósága kiterjed a Kínai Népköztársaság több mint nyolcmillió négyzetkilométernyi területére, amelyen körülbelül 650 millió ember él. Az ENSZ Alapokmányának értelmében Kínára háruló kötelezettségeknek is egyedül csak ez a kormány képes eleget tenni. Az Egyesült Államok katonai és pénzügyi segítségével Taivan szigetén és a partmenti szigeteken fenntartott csangkaisekista rendszer uralma alatt csak mintegy negyvenezer négyzetkilométernyi területen, körülbelül 10 millió ember él. Már ebből az összehasonlításból is látható, hogy Kína nevében egyedül a 650 milliós népet képviselő Központi Népi Kormánynak van szava és lehetősége nemzetközi kötelességeket vállalni és teljesíteni.

Az ENSZ Alapokmány 4. cikkelyének 1. bekezdése egy állam ENSZ-tagságával kapcsolatban az alábbi előírást tartalmazza: „Az ENSZ tagja lehet minden... békeszerető állam, amely a jelen Alapokmányban foglalt kötelezettségek teljesítésére képes és hajlandó."

A Kínai Népköztársaság fennállása óta bebizonyította, hogy békés külpolitikát folytat, és a világ minden országával békés kapcsolatok kialakítására és fejlesztésére törekszik. 1955-ben jelen volt a bandungi konferencián, ahol az ázsiai-afrikai országokkal együtt részt vett a békés egymás mellett élés öt alapelvének kidolgozásában. Külpolitikája ezeken az alapelveken nyugszik és ennek köszönhető, hogy nemzetközi tekintélye évről évre növekszik. Ezt bizonyítja, hogy a Kínai Népköztársaság jelenleg mintegy 40 országgal — köztük Angliával — tart fenn diplomáciai, és körülbelül 100 országgal, illetve területtel kereskedelmi kapcsolatot. A Kínai Népköztársaság rendezni kívánja kapcsolatait olyan államokkal is, mint az Egyesült Államok. A vitás kérdések megoldása céljából a két állam képviselői nagykövetei szinten 1955 augusztus óta először Genfben, jelenleg pedig Varsóban tárgyalásokat folytatnak, és 1961 március közepéig 103 esetben találkoztak.

A Kínai Népköztársaság békeszerető politikáját bizonyítja az a legutóbbi javaslata, hogy a Dél-

[1] A Közgyűlés Eljárási Szabályzatának 40. cikkelye többek között kimondja: „Az Ügyrendi Bizottság érdemben nem tárgyalhat semmilyen napirendre tűzendő kérdést."

kelet-ázsiai és a Csendes-óceán térségének országai kössenek egymással megnemtámadási szerződést. A Kínai Népköztársaság kormánya messzemenően támogatja a Szovjetuniónak az általános és teljes leszerelésre, valamint a gyarmati rendszer teljes és végleges felszámolása érdekében beterjesztett javaslatait, és az erre irányuló erőfeszítéseit.

A nyugati országok, az Egyesült Államokkal az élen, azt állítják, hogy a Kínai Népköztársaság nem békeszerető, hanem agresszív külpolitikát folytat. Egyrészt azzal vádolják, hogy agressziót követett el az ENSZ ellen Koreában, másrészt hangoztatják, hogy a Kínai Népköztársaság Taivannak és a partmenti szigeteknek az erőszakos elfoglalására törekszik. Az ENSZ-nek a koreai kérdés vitájában, az Egyesült Államok nyomására hozott, a Kínai Népköztársaságot agresszornak minősítő határozata nem téveszti meg a világ békeszerető millióit. Számunkra nyilvánvaló, hogy éppen az Egyesült Államok követett el agressziót Koreában, és ebben aktívan közreműködött az Egyesült Nemzetek Szervezete. A kínai önkéntesek a koreai nép függetlenségének a megvédésében nyújtottak segítséget. Ennél is kézzelfoghatóbb azonban az a tény, hogy míg napjainkban egyetlen kínai önkéntes sem található a Koreai Népi Demokratikus Köztársaságban, addig az Egyesült Államok fegyveres erői még mindig Dél-Koreában tartózkodnak, és a délkoreai nép által gyűlölt, az amerikai érdekeket kiszolgáló rendszer fő támaszául szolgálnak.

Ami pedig Taivannal és a partmenti szigetekkel kapcsolatos, a Kínai Népköztársaságot érintő amerikai rágalmakat illeti, az igazság az, hogy ezek a szigetek mindig Kína elidegeníthetetlen részét képezték. 1950-ben nyilatkozatában maga az Egyesült Államok elnöke erősítette meg ezt. Ennélfogva teljesen Kína belügye, hogy a Kínai Népköztársaság kormánya Taivannal és a partmenti szigetekkel kapcsolatban milyen lépéseket kíván tenni. Békepolitikájának hű kifejezője az is, hogy bár Taivan és a partmenti szigetek Kína szerves részét képezik, a Kínai Népköztársaság — elvi álláspontjának feladása nélkül — többször kísérletet tett a kérdés békés úton történő rendezésére és nem rajta múlott, hogy ezek a kísérletek mindeddig nem vezettek eredményhez.

Erőszakot és más népek belügyeibe való beavatkozást éppen az Egyesült Államok részéről tapasztalhatunk. Az ENSZ Alapokmánya 2. cikkelyének 4. bekezdése előírja: „Nemzetközi érintkezések során a Szervezet összes tagjainak tartózkodniok kell más állam területi épsége, vagy politikai függetlensége ellen irányuló, vagy az Egyesült Nemzetek céljaival össze nem férő, bármely más módon megnyilvánuló erőszakkal való fenyegetéstől, vagy erőszak alkalmazásától."

Mint ismeretes, 1950-ben Truman, az Egyesült Államok akkori elnöke a taivani tengerszorosba vezényelte az Egyesült Államok 7. flottáját, amely azóta is ott tartózkodik; támogatja és védelme alatt tartja a kínai szárazföldről Taivan szigetére szorult bukott rendszer maradványait. Az Egyesült Államok tehát törvényellenes

módon megszállta azokat a szigeteket, amelyek Kínához tartoznak. Az Egyesült Államok e területekről rendszeresen katonai provokációkat szervez a Kínai Népköztársaság ellen, légierői és hadihajói állandóan behatolnak annak légiterébe és felségvizeire, sőt a kínai kontinensre is kiterjedő provokációkat követnek el. Az elmúlt két év alatt az Egyesült Államok fegyveres erői 150 esetben sértették meg Kína szuverenitását. A Kínai Népköztársaság kormánya emiatt 1960 november 3-ig bezárólag 125 esetben tiltakozott, és részesítette komoly figyelmeztetésben az Egyesült Államok kormányát.

Ebből a néhány példából is világosan látható, hogy az Egyesült Államok állandóan fenyegeti a Kínai Népköztársaság szuverenitását, beavatkozik annak belügyeibe, és ezzel megsérti az Egyesült Nemzetek Alapokmányát.

1960-ban, az ENSZ közgyűlés XV. ülésszakának általános vitájában sok szó esett a Világszervezet egyetemességéről, mivel 17 új. állam felvételével a tagállamok száma 99-re növekedett. Kádár János elvtárs, a magyar delegáció vezetője, az általános vitában elhangzott felszólalásában a következőket mondotta: „Képtelenség... akár az ENSZ egyetemességéről, akár az egész emberiség képviseletéről beszélni, addig, amíg a 650 milliós népet magába foglaló Kínai Népköztársaság képviselői el nem foglalhatják az egyedül őket megillető helyet az ENSZ-ben." Dr. Sík Endre külügyminiszter kifejtette: „Földünk lakossága, mint ismeretes, 2905 millió, ebből a jelen ülésszak megnyitásakor képviselt 81 tagállam lakosságának a száma 1900 millió, vagyis annak körülbelül 68 százalékát teszi ki. A Szervezetünkbe újonnan felvett 14 ország (3 további országot később vettek fel) lakosainak a száma 40 millió, vagyis a föld lakosságának nem egészen 1,5 százaléka. Ez azt jelenti, hogy a föld lakosságának 30 százaléka Szervezetünkben még nincs képviselve. Ebből a 30 százalékból körülbelül 23 százalék jut a Kínai Népköztársaságra. Másszóval: világos, hogy Szervezetünkben az egyetemesség fennállásának, vagy hiányának kérdése egyenlő azzal a kérdéssel, vajon megadják-e, vagy sem a Kínai Népköztársaságnak azt a jogát, hogy részt vegyen Szervezetünk munkájában."

A XV. közgyűlés első szakaszában a Kínai Népköztársaság ENSZ-képviselete kérdésében lezajlott ügyrendi vitát, mely messze túlnőtt a szokásos ügyrendi viták keretein, a fordulat előjelének lehet tekinteni. A XV. közgyűlés általános vitájában 34 ország küldötte foglalt állást a Kínai Népköztársaság ENSZ-képviseleti jogának biztosítása mellett. Ezek között több semleges ország, néhány NATO állam is szerepel, így Norvégia és Dánia, az újonnan felvett országok közül pedig Mali és Nigéria. Összehasonlítva a korábbi két év szavazási arányaival, még szembetűnőbb, hogy 1960-ban mennyivel több ország foglalt állást a törvényes kínai kormány ENSZ-képviselete elismerésének a szükségessége mellett. Míg 1958-ban csak 28-an szavaztak Kína ENSZ-képviseletének napirendre tűzése mellett, addig 1959-ben 29-en és 1960-ban

már 34-en. Azoknak a száma is lényegesen megnövekedett, akik nem akarnak nyíltan állást foglalni. 1959-ben még csak 9 delegáció tartózkodott a szavazástól, 1960-ban már 22. Az eredmény nem csupán az ENSZ megnövekedett taglétszáma folytán alakult így; egyre csökken azoknak a száma is, akik az amerikai javaslatot támogatják: 1959-ben 44-en szavaztak az amerikai javaslat mellett. 1960-ban, a lényegesen megnövekedett taglétszám ellenére, csupán 42-en.

A közgyűlés XV. ülésszakának 1961 március 7-én megnyílt második részében az ENSZ-delegátusok között — nemhivatalos formában — igen gyakran felvetődik Kína ENSZ-képviseletének kérdése, és általános az a vélemény, hogy a közgyűlés XVI. ülésszakán sikerül ezt a kérdést napirendre tűzni. Jelentősen nő ugyanis azoknak az országoknak a száma, amelyek határozottan követelik ezt. Ilyen véleménnyel találkozhattunk a legutóbb függetlenné vált afrikai országok körében is, sőt néhány latin-amerikai állam, így a közelmúltban Brazília is síkraszállt a Kínai Népköztársaság ENSZ-képviseleti jogának biztosítása mellett. A Kínai Népköztársaság megnövekedett nemzetközi tekintélyét bizonyítja a Brit Nemzetközösség vezetőinek londoni értekezlete. A március 17-én végetért tanácskozást viharos viták és nézeteltérések jellemezték. Egy kérdésben, a Kínai Népköztársaságnak a leszerelési tárgyalásokon való részvétele kérdésében azonban a küldöttek teljesen egységes álláspontot képviseltek.

Az Egyesült Államoknak — mindenképpen — számolnia kell a megváltozott helyzettel. Stevenson, az Egyesült Államok ENSZ-küldöttségének a vezetője a szenátusi bizottság egyik ülésén kijelentette: most már nem az Egyesült Államoktól függ, hogy Kínát állandóan ki lehet-e rekeszteni az Egyesült Nemzetek Szervezetéből. Az Egyesult Államok ezért úgy próbálja menteni, ami még menthető, hogy ismét erősen propagálja a „két Kína"-ra és „Taivan nemzetközi ellenőrzés alá helyezésére" vonatkozó elveket. Ha már nem sikerul megakadályozni, hogy a Kínai Népköztársaság képviselője bevonuljon az ENSZ-be, legalább azt akarják elérni hogy Csang Kaisek küldötte a Világszervezetben maradhasson.

A Kínai Népköztársaság álláspontja az Egyesült Államoknak ezzel az újabb taktikázásával kapcsolatban teljesen világos. A népi Kína küldötte mindaddig nem foglalhatja el helyét az ENSZ-ben, amíg ott ül a csangkaisekista klikk képviselője. De az Egyesult Államoknak a Kínai Népköztársaság ellen irányuló újabb akciója kudarcra van ítélve. Nincs messze az az idő, amikor a Kínai Népköztársaság képviselője elfoglalva helyét az ENSZ-ben és a többi nemzetközi szervezetben, ott is hathatós segítséget nyújthat a nemzetkozi béke és biztonság, a világ békeszerető emberisége érdekében munkálkodó erőknek.

**Hajnal Sándor—Szilágyi Zoltán**

# Iskolareform Lengyelországban

A Lengyel Egyesült Munkáspárt Központi Bizottságának 1961 januárjában megtartott VII. teljes ülése foglalkozott az alsó- és középfokú iskolák reformjának kérdéseivel. A tanácskozás a Politikai Bizottság beszámolója alapján folyt le. A Központi Bizottság határozatot fogadott el, amely leszögezi az iskolareform alapelveit, és rámutat a közoktatás terén megoldandó fő feladatokra. Az ülésen felszólalt *W. Gomulka* elvtárs, a LEMP első titkára is.[1]

Gomulka elvtárs felszólalásában egyebek között utalt az iskolaügy terén eddig elért eredményekre. Megállapította, hogy a nagy jelentőségű eredmények ellenére is egyre fokozódik a közoktatás megreformálásának szükségessége. A közoktatás elmaradt az ország gyors gazdasági-társadalmi fejlődése, valamint a tudományok és a technika rohamos előrehaladása mögött. Most már megérett az idő arra, hogy ezt a lemaradást felszámolják. Néhány éve vita folyik az országban az iskolareformról. A pártvezetés komoly figyelemmel kísérte a vita menetét. A vitában felmerült elképzelések közül azokat választották ki, amelyek a legreálisabbak, legjobban megfelelnek a társadalmi szükségleteknek és ugyanakkor figyelembe veszik a káderlehetőségeket és a rendelkezésre álló anyagi erőket is.

A Központi Bizottság elfogadta a Politikai Bizottságnak azt a javaslatát, hogy az iskolareformot az 1963—68-as években hajtsák végre. Nyomatékosan hangsúlyozták a Központi Bizottság ülésén, hogy a legfontosabb határozat a jelenleg *hétosztályos alsófokú iskola* (megfelel a mi általános iskolánknak) *képzési idejének nyolc évre való felemelése.* Ennek a határozatnak messzemenő következményei lesznek. Általánosan kötelező jellege miatt az alapfokú iskola a közoktatás legfontosabb láncszeme. Nemcsak az alapfokú iskola oktató nevelő munkája színvonalának emelése válik ezután lehetővé, de ezen túl az egész közép- és felsőfokú oktatásban, az általános és a szakoktatás minden területén folyó munka korszerűsítése is.

A jelenlegi hétosztályos iskola sem a továbbtanulásra, sem pedig a munkára nem készíti elő kellőképpen a tanulókat. Főként a matematika és a természettudományos tárgyak óraszáma igen alacsony. De tavaly a gyakorlati foglalkozásokra is csak hét óra jutott hetenként az összes osztályokban. Ebben az évben 14-re emelték a gyakorlati képzés óraszámát, de ez még mindig kevés a Szovjetunió heti 32, Csehszlovákia 23 és a Német Demokratikus Köztársaság 18 órájához képest. A hétosztályos iskolában nem tanítanak technikai rajzot. Nem elegendő az anyanyelvi oktatásra szánt idő sem. A hétosztályos iskola hiányosságait

[1] A Lengyel Sajtóügynökség (PAP) időszaki információs kiadványában közli Gomulka elvtárs felszólalásának, a referátumnak és a határozatnak a teljes szövegét. (Materialien und Dokumente, Varsó, 1961.) E dokumentumok nyomán foglaljuk össze röviden az értekezlet gazdag anyagából kiemelve, a leglényegesebb gondolatokat.

azok a tanulók érzik meg legjobban, akik nem tanulnak tovább, és hiányos ismereteik folytán a munkaterületükön csak nagyon nehezen tudnak elérni magasabb kvalifikációt. A szakiskolákban pedig túl sok időt kell fordítani az általános műveltség hiányainak pótlására, ami a szakképzés rovására megy.

Az alapfokú iskola nyolcosztályossá való kiépítése emeli a tömegek kultúrális színvonalát, jobb alapot nyújt a továbbtanulás és a szakmai téren való fejlődés számára, lehetővé teszi a tanulók túlterhelésének csökkentését, és enyhíti azt a problémát is, amelyet eddig a 14—16 évesek okoztak, akik nem tanultak tovább, de még munkába sem léphettek. A nyolcosztályos iskolában az összóraszám 46 százalékát fordítják majd a matematika, a természettudományos tárgyak oktatására, és a gyakorlati foglalkozásra, 38 százalékát a humán tárgyakra, és 16 százalékát a fizikai és esztétikai nevelésre.

Hasonló irányban halad majd az *általános képzettséget nyújtó középiskolák* reformja is. Ezekben az iskolákban is főként a természettudományos tárgyak oktatását és a politechnikai képzést kell kiszélesíteni. Az általánosan képző középiskolák tantervében jelenleg túlsúlyban vannak a humán tantárgyak, holott az egyetemen és főiskolán továbbtanulók 66 százalékának is főként a matematikai és természettudományos ismeretek szilárd megalapozására és legalábbis elemi technikai ismeretekre van szüksége. A nyolcosztályos alsófokú oktatás bevezetése — a középfokú oktatás eddigi négyéves kereteinek meghagyása mellett — lehetővé teszi a középiskolai tantervek átalakítását is. Az oktatás tartalmát közelebb viszik az élethez. A politechnikai képzés elemei nagyobb helyet kapnak a tantervben, egyrészt a természettudományos tárgyak oktatásában, másrészt olyan új tantárgyak bevezetése útján, amelyek megismertetik a tanulókat a technikával, a termelőmunkával. (Eddig technikai oktatás nem volt az általánosan képző középiskolákban.) A középiskolai tantervek reformja jobb előkészítést biztosít az egyetemi és a főiskolai tanulmányokra, de azok számára is előnyös, akik nem tanulnak tovább, hanem megfelelő szakképzés után munkába lépnek olyan munkaterületeken, amelyek középiskolai végzettséget kívánnak.

A most folyó tanévben a lengyel közoktatásban megtették az első lépéseket a gyakorlati-technikai képzésnek az általános műveltséget nyújtó középiskolába való bevezetése felé. Ezt a kezdeményezést ki kell szélesíteni és általánossá kell tenni. Ehhez az szükséges, hogy műhelyeket és gyakorlókerteket szervezzenek és azokat kellőképpen felszereljék. További feladat a gyakorlati-technikai oktatás tantervének kidolgozása; foglalkozni kell a gyakorlati képzés és az iskola egész tanterve — különösen a matematikai és a természettudományos tárgyak tanterve — közti összefüggésekkel, kölcsönhatásokkal. A műhelyek létrehozását és felszerelését, az iskolavezetés, a pedagógiai tanácsok és a szülői munkaközösségek egyik legfőbb feladatává kell tenni.

Mind az alsófokú, mind pedig a középfokú oktatásra vonatkozik a párthatározatnak az a

pontja, amely szerint a gyakorlati foglalkozások és a gyakorlati-technikai oktatás, valamint a tanulók társadalmilag hasznos munkájának megszervezése útján az ifjúságnak meg kell tanulnia az alapvető munkaeszközök használatát, és elemi technikai ismereteket kell szereznie; az ifjúságot a termelő munka iránti megbecsülés és szeretet szellemében kell nevelni.

Már a reform bevezetése előtt szükséges a matematika és a természettudományi tárgyak tantervének bizonyos mértékű korszerűsítése, a gyakorlattal, a technikával való kapcsolatok megteremtése a tananyagban és az oktatás szemléletességének fokozása. A lehetőségek szerint a humán tárgyakban is korszerűsíteni kell a tananyagot már a reform bevezetése előtt is. Tovább kell dolgozni annak a tantárgynak a tantervén és tankönyvein, amely a középiskolai ifjúságot a marxista filozófia és etika alapkérdéseibe vezeti be.

A reform bevezetéséig a legfontosabb feladat az általánosan képző iskolák teljesítőképességének növelése, a harc a bukások és az osztályismétlések, az iskolai tanulmányok idő előtti abbahagyása ellen. Mindez elsősorban az oktató-nevelő munka színvonalának emelésével oldható meg. Elengedhetetlenül szükséges azoknak a helytelen, elavult oktatási módszereknek a kirekesztése, amelyek a tanulókat a tananyag passzív befogadására kárhoztatják, és nem támaszkodnak a tanulók, és főként a tanulóközösség aktivitására.

A LEMP Központi Bizottsága az alsófokú oktatás időtartamának nyolc évre való felemelése mellett a másik kiemelkedően fontos feladatnak az *ipari szakoktatás* kiszélesítését és színvonalának emelését tartja. A Lengyel Népköztársaság iskolaügyének eddigi fejlődésében is a legnagyobb vívmányok közé sorolják az alsó-, közép- és felsőfokú szakoktatás nagyarányú fejlődését. Az e téren elért eredményeket azzal a ténnyel jellemzik, hogy a mai lengyel értelmiségnek, mérnököknek, pedagógusoknak, orvosoknak a négyötöde és a szakmunkások többsége már a népi Lengyelországban szerezte meg képesítését.

A párthatározat hangsúlyozza, hogy az alsó- és középfokú ipari szakiskolákban, de különösen a technikumokban és a szakközépiskolákban több időt kell fordítani azoknak az elméleti tárgyaknak a tanítására, amelyek az illető szakma szempontjából alapvetőek. Jelenleg túl sok időt fordítanak közismereti tárgyak oktatására: az össz-óraszám 33 százalékát. A gyakorlati képzés méreteit is növelni kell, ez ma pl. a technikumokban az össz-óraszámnak csupán 15 százaléka. A nyolcosztályos alsófokú oktatás megvalósítása lehetővé teszi majd ezeknek a problémáknak a megoldását, mert a közismereti tárgyak tanítására fordított időt jelentősen csökkenteni lehet. Arra is számítanak, hogy az alsó- és középfokú szakoktatás jó néhány területén a képzési idő egy évvel való megrövidítése is lehetségessé válik.

Az alsófokú ipari szakoktatás jelenlegi rendszerében a gyakorlati képzés túlnyomórészt tanműhelyekben folyik, hetenként három alkalommal. Viszonylag kicsi azoknak az alapfokú szakiskoláknak a száma, amelyekben a gyakorlati képzés termelő üze-

mekben történik. A szakoktatásnak a nagyüzemi termelő munkától való elszakítottságát komoly hiányosságként emlegetik a dokumentumok. Leszögezik, hogy az ipari szakképzés természetes bázisa a nagyipari termelő üzemekben van, nemcsak azért, mert ezek rendelkeznek megfelelően képzett szakemberekkel, és a legmodernebb technikai berendezésekkel, hanem azért is, mert a nagyipari üzemekben lehet legjobban látni azokat a feladatokat, amelyeknek a megoldására az ifjúságot fel kell készíteni — nemcsak a mai feladatokat, hanem a jövőbenieket is, hiszen a technika állandóan gyors ütemben fejlődik. A párthatározat ezért kimondja, hogy a szakoktatási hálózatot szorosabban össze kell kapcsolni a nagyiparral, elsősorban üzemi iskolák létrehozása, továbbá a már működő szakiskolák üzemeknek való átadása útján. Ez természetesen komoly beruházásokat tesz szükségessé (az oktatáshoz szükséges anyagi és technikai bázis megteremtése, tantermek építése üzemekben stb.).

A lengyel iskolareform során a szakoktatási hálózatnak hatalmas méretű kiterjesztésére készülnek. Ennek következtében megváltozik az általános képzés és a szakképzés egymáshoz való aránya. 1965-re el akarják érni, hogy az általánosan képző középiskolák egy tanulójára 3,5—4 szakiskolai tanuló jusson. (A jelenlegi arány 1,2:2.)

Külön részletesen foglalkoznak a dokumentumok az alkalmazásban álló munkások továbbképzésével. Ennek rendszerében részben az alsófokú általános műveltség megszerzése, részben pedig az üzemekben történő szakmunkásképzés, szakmai átképzés ill. továbbképzés foglal helyet.

Az általánosan képző középiskolák és a különböző szintű szakiskolák számát egyaránt nagymértékben akarják emelni. Ennek oka egyrészt a társadalmi szükséglet növekedése, másrészt a népszaporulat gyors emelkedése. Hogy a népgazdaság fejlődésének szükségleteit fedezni lehessen, elkerülhetetlen lesz a következő tíz évben a fő- és a középiskolai képzettséggel rendelkező dolgozók számának megkétszerezése. Az általánosan képző alsófokú iskolát elvégző tanulók száma a következő öt év alatt évi 388 ezerről 600 ezerre emelkedik. Hogy ilyen körülmények között az általánosan képző középiskolák és a szakiskolák felvevő képességét a jelenlegi szinten lehessen tartani, ezen iskolák számának megkétszerezése (926 ezerről egymillió nyolcszázötvenezerre) válik szükségessé.

Részletesen foglalkoznak a szóbanforgó dokumentumok a *mezőgazdasági szakképzés* (előképzés) kérdéseivel. A közoktatás fejlesztése falun különösen nagy nehézségekbe ütközik. A falusi ifjúság 28 százaléka nem végzi el az alapfokú iskolát, és a hét osztályt elvégzettek 40 százaléka nem tanul tovább. Ezért falun a munkára való előkészítés a legfőbb feladat. A mezőgazdaság fejlesztésének érdekei a legnagyobb mértékben sürgetik ennek a kérdésnek a megoldását. Nem a mezőgazdasági technikumok számát akarják szaporítani, hanem egyrészt a különféle speciális mezőgazdasági szakképzést nyújtó iskolákét (ezek specialistákat képeznek az állattenyésztés, a növénytermesztés, a kertészet, a mezőgazdasági könyvelés stb terü-

letén) főként pedig az ún. mezőgazdasági előképző iskolák számát. Az utóbbi iskolatípus 1958. óta létezik. Kétéves képzési ideje alatt általános mezőgazdasági műveltséget ad (növénytermesztés, állattenyésztés, mezőgazdasági üzemek szervezése és vezetése stb). és gazdasági-társadalmi ismereteket (gazdasági földrajz, a falu társadalmi problémái, a mezőgazdaságot érintő jogszabályok stb.). Gyakorlati képzést is nyújt, de ez jelenleg még nem kielégítő.

E hiányosság megszüntetése után ezt az iskolatípust széles körben el akarják terjeszteni. Meg akarják valósítani a következő ötéves terv végrehajtása folyamán, hogy minden olyan falusi fiatal, aki nem tanul tovább, és még nem végez termelő munkát, mezőgazdasági előkészítő iskolába kerüljön, és végső soron minden fiatal, aki bármilyen mezőgazdasági munkaterületre kerül, megfelelő szakmai előkészítésben részesüljön. Ennek az iskolatípusnak az elterjesztése — az alapfokú iskola nyolc évre való felemelése mellett — gyökeres fordulatot teremt majd a mezőgazdasági népesség szakképzésében, jelentős tényezője lesz a mezőgazdasági termelés növekedésének, a falu kulturális színvonala emelkedésének, és a társadalmi fejlődés meggyorsításának a falun.

A termelőmunkát végző parasztifjak és felnőttek továbbképzését az ún. „mezőgazdasági körökben" folyó képzés kiszélesítése útján akarják biztosítani.

A párthatározat rámutat arra, hogy az általánosan képző alsófokú oktatás nyolc évre való felemelése, továbbá az ipari szakiskolák és a mezőgazdasági előkészítő iskolák hálózatának kiépítése mind a városi, mind a falusi ifjúság iskolai oktatását legalább tíz évre terjeszti ki.

A LEMP Központi Bizottsága valamennyi iskolatípusban alapvető feladatnak tekinti a *nevelőmunka* hatékonyságának jelentős fokozását. „Az iskola nevelési és képzési feladatai — mondja a Politikai Bizottság referátuma — a pedagógiai munka két egymástól elválaszthatatlan oldalát alkotják. Az oktatás és a nevelés folyamatának ez a kölcsönös kapcsolata teljességében először csak a szocialista iskolában érvényesül, mert a szocialista társadalmi rend teremti meg elsőként a személyiség teljes kifejlődésének feltételeit." A lengyel iskolákban becsületes, felvilágosult, dolgos, hazájukat forrón szerető, és ugyanakkor becsületesen internacionalista, a szocializmus és a béke ügyét odaadóan szolgáló állampolgárokat kell nevelni a társadalom számára. Az oktatás folyamatát az eddiginél jobban át kell itatni nevelő tartalommal. Ez vonatkozik a természettudományi tárgyakra, amelyek nemcsak a természeti törvények ismertetésével fejlesztik a tudományos világnézetet, hanem a természet- és a társadalom egymással való összefüggésének, kölcsönhatásainak feltárásával is. Vonatkozik továbbá a humán tárgyakra, amelyeknek a nevelő hatása eddig szintén nem volt kielégítő. Ezen a tantervek átdolgozásával kell segíteni és főleg azzal, hogy megszüntetik az oktatásnak a formális, szenvédélytelen módját, amely nagy nevelő értékű tananyagokat is megfoszt nevelő hatásuktól. A párthatározat kimondja: „A humán tárgyak, különösen a történelem, az anyanyelv és az irodalom anyagát közelebb kell hozni

korunkhoz, és ezeket a tantárgyakat, valamint a mai Lengyelország ismertetésére szolgáló tantárgyat olyan tartalommal kell gazdagítani, amely lehetővé teszi az ifjúság ideológiai-politikai felfogását és világnézetét alakító társadalmi fejlődési folyamatok jobb megértését."

A lengyel ifjúság sokoldalú fejlődése érdekében a Központi Bizottság szükségesnek tartja az esztétikai nevelés színvonalának emelését is, valamint a testi kultúra növelését, a sportmozgalom és a turisztika fejlesztését.

Részletesen foglalkoznak a LEMP dokumentumai a *pedagógusokkal*, mint az iskolareform megvalósításának fő tényezőivel. „Pártunk és egész népünk — mondotta Gomulka elvtárs — nagyra értékeli a pedagógusok fáradozásait, áldozatkészségüket és odaadó munkájukat." A dokumentumok megállapítják, hogy a pedagógusok általában megbízható hívei a szocializmusnak, magukévá teszik a párt eszményeit és programját, de sokan közülük nem rendelkeznek kellő szaktárgyi, pedagógiai képzettséggel. Már pedig az iskola arculata, oktatási és nevelési eredményei döntő mértékben attól függenek, hogy milyen — a morális és politikai beállítottság mellett — a pedagógusok szaktudása, pedagógiai képzettsége.

1961-től 70-ig összesen kb. 190 ezer alsó- és középfokú iskolai pedagógust kell kiképzeni. Ennek megfelelően jelentős mértékben növelni kell a pedagógusképző intézmények hallgatóinak számát. A pedagógusképzésben a hallgatókat alaposabban fel kell készíteni, főként a világnézeti, a politikai nevelés és a politechnikai képzés feladatainak megoldására.

A LEMP Központi Bizottságának ülésén meghatározták az iskolareformmal kapcsolatos feladatok ütemtervét is. Az ütemezés annak függvénye, hogy mikorra készülhetnek el az új tantervek és tankönyvek, mikorra lehet megfelelő számú új pedagógust munkába állítani, és az összes pedagógusok képzettségének színvonalát felemelni, s végül: hogy mikorra lesznek meg a szükséges anyagi feltételek. Az új terveket és óraterveket a párthatározat szerint 1961—62-ben kell elkészíteni. A tankönyveknek a bevezetés előtt egy évvel készen kell lenniök. Az általánosan képző alsó- és középfokú iskolában a reformmunkálatokat legkorábban 1963—64-ben lehet elkezdeni és 1967—68-ban befejezni. A szakiskolákban az új terveket 1966—67-től kezdve vezetik be.

Az iskolareformról szóló határozat meghozatalával egyidejűleg gondoskodnak a szükséges anyagi eszközök megteremtéséről is. Az állami költségvetésben biztosított összegeken felül azonban nagyfokú társadalmi aktivitásra is szükség lesz az iskolaépítés és az iskolák kellő felszerelése érdekében. Az 1961—65-ös években több mint húszmilliárd zlotyt fordítanak iskolaépítésre, száz százalékkal többet, mint az előző ötéves tervben. Az iskolareform előkészítésével kapcsolatos egyéb költségek a jelenleg folyó ötéves tervben 2—2,5 milliárd zlotyt tesznek ki. Ebből fedezik a pedagógusok továbbképzése terén felmerülő költségeket, az iskolai műhelyek felszerelését, a pedagógusképzés kereteinek a kiszélesítésével, az üzemi iskolák létrehozásával kapcsolatos költségeket stb.

A párthatározat befejezésül szól

azokról a feladatokról, amelyeket az iskolareform előkészítésével és végrehajtásával kapcsolatosan az iskola és a család együttműködése terén, az ifjúsági szervezetek és a pedagógus-szakszervezet munkájában kell megoldani. A pártszervek és pártszervezetek fő feladatául azt jelöli meg, hogy irányítsák az offenzív ideológiai harcot a szocializmustól idegen nézetek, a polgári tudat és a polgári morál befolyása ellen, harcoljanak azért, hogy az iskolai képzés és nevelés folyamatának valóban szocialista tartalma legyen.

A LEMP Központi Bizottságának határozata alapján a Lengyel Népköztársaságban széleskörű vita indul meg arról, hogy milyen módon lehet a határozatban foglalt irányelveket a legeredményesebben megvalósítani, milyen eszközökkel lehet az iskola oktató és nevelő munkáját megjavítani.

**Szokolszky István**

## A munkásegység kérdése az Olasz Szocialista Párt kongresszusán

A március 15. és 19.-ike közötti napokban a milánói Theatro Liricot sok vitázó beszéd s annak éljenző és lehurrogó visszhangja töltötte be: az Olasz Szocialista Párt 34. kongresszusa ülésezett ott, 550 küldött mellett 1300 meghívott vendég és többszáz újságíró jelenlétében. A színház falain túl, egész Olaszországban feszült figyelem kísérte e tanácskozásokat. Az olasz reakciós körök — a jobboldali szociáldemokratákkal együtt — azt várták, hogy az OSzP-ben az 1959-es kongresszus óta egymással szembenálló csoportok összecsapása ezúttal pártszakadásra vezet és a Szocialista Párt többsége igazi reformista, opportunista párttá alakul át. Az olasz burzsoáziát és partnereit a NATO-ban csalódás érte, mert az OSzP — Nenni felemás politikája ellenére — nem lett hűtlen a munkásosztályhoz.

A tárgyalások vihara országos ellentéteket tükrözött, amelyek a teremben személyileg is képviselve voltak a polgári pártok és a Kommunista Párt küldöttségeiben.

Az OSzP kongresszusa iránti érdeklődés magyarázata egyrészt az, hogy ez a párt jelentős tényező Olaszország politikai-társadalmi életében, és határozataitól bizonyos fokig függ a belpolitikai helyzet alakulása; másrészt az, hogy az OSzP különleges jellegű párt, amely — ellentétben a legtöbb szocialista párttal — mindmáig vallja a marxizmust, a kommunista—szocialista akcióegységet illetően pedig hosszú éveken át a legpozitivabb szerepet játszotta egész Európában.

Nem utolsó sorban vonzotta a közvélemény érdeklődését az a körülmény, hogy az OSzP belső ellentétei előre bizonyos változásokat jeleztek. Már a kongresszust előkészítő küldöttválasztó értekezleteken is élénk vita folyt a párton belüli három irányzat elvi-politikai ellentéteiről. Valóban, egyrészt a Nenni vezette

jobboldali, „autonómista" irányzat, másrészt a Vecchietti, illetőleg Basso mellett felsorakozó baloldali ellenzéki csoportok harca az utóbbi két évben kiéleződött és már a küldöttválasztás számbeli eredményei is jelezték, hogy a reakciónak Nenni elsöprő győzelmébe vetett reménye nem reális. S jóllehet Nenni rendelkezik a pártapparátussal és a pártsajtóval, a főtitkár szavazatokat vesztett: a kongresszusi mandátumok 55,2 százalékát kapta a két év előtti 58,5 százalékkal szemben: a különbözetet a baloldal nyerte el. Ebből látszott, hogy a párton belüli erőviszonyok két év alatt az ellenzék javára változtak meg. Még inkább mutatta ezt a kongresszus hangulata: a tetszésnyilvánítások és az ellenszenv megnyilatkozásai nyilvánvalóvá tették, hogy a Nenni-hivek és a baloldaliak aránya valójában kedvezőbb az utóbbiak számára, mint azt számarányuk jelzi. Míg például a Sarragat-párt küldöttségének szónokát kifütyülték, a kommunista párt delegációja vezetőjének, Ingrao elvtársnak a felszólalását lelkes tetszés fogadta. Vagyis Nenni tulajdonképp kisebbségben van pártjában, s ez fontos körülmény az egységfront fejlődésének perspektívája szempontjából.

Mi a lényege a Szocialista Párton belüli három irányzat ellentéteinek? Nenni „autonomista" irányzata állítólag azt akarja, hogy a párt maradjon független minden más párttól és minden hatalmi csoportosulástól, a világot megosztó katonai tömböktől és azok ideológiai befolyásától. Ez a függetlenség, amennyire kívánatos és helyes lehet a polgári pártok viszonylatában, annyira káros akkor, ha a kétmilliós Kommunista Párttal való együttműködésre is kiterjesztik. Hiszen ezzel a munkásosztály legnagyobb pártjától, Olaszország legerősebb pártjától szigetelné el magát a Szocialista Párt. A baloldal viszont éppen a munkásegység érdekeinek tulajdonítja a legnagyobb jelentőséget. Vecchietti szervezett és folyamatos együttműködést követel a Kommunista Párttal. Basso, a „demokratikus alternatíva" irányzatának vezetője, ha nem is paktumban rögzített, de következetes, őszinte akcióegységet akar.

Nennit és az ellenzéket továbbá elválasztja egymástól az a kérdés: hogyan viszonyuljon az OSzP a Kereszténydemokrata Párthoz, milyen legyen a taktikája vele szemben a parlamentben és a parlamenten kívüli harcokban.

Külpolitikai vonatkozásban az ellentétek lényege az, hogy míg az autonómisták a semlegességet harmadikutas módra fogják fel, addig a baloldaliak felismerik a világ erőviszonyaiban végbement változásokat, s a Szovjetunióban és a szocialista országokban a demokrácia támaszait és a béke védőit látják. Egyet lehet tehát érteni a sarragatista párt képviselőjével, amikor felszólalásában azt mondta, hogy „minden különbség a kommunizmus értékelésében rejlik". A Neue Zürcher Zeitung szerint is „a Szovjetunióhoz való viszonyulás általában és a Togliatti pártjához való hozzáállás különösen — az olasz baloldali szocializmus sorskérdése". Mind az olasz, mind a nyugateurópai burzsoáziának hő óhaja, hogy az OSzP forduljon szembe a Kommunista Párttal és

a szocialista táborral, s így váljék kormányképessé egy NATO-országban. Az olasz és a nemzetközi munkásmozgalom érdeke ennek homlokegyenest az ellenkezője.

*

Az OSzP irányzatainak nézeteltérései tehát elvi jelentőségűek. Ezért nem sok alapja volt Nenni azon reményének, hogy az „autonómia" és az „alternatíva" jelszavának tisztázásával és pontosabb meghatározásával az ellentmondások „a módszerek és az eszközök kérdésére redukálódhatnak". Sem Basso, sem Vecchietti nem állt át erre az ingoványos talajra; mindkettő elveti a „társadalmi humanizmusról" szóló általános szólamokat és a szocializmusért vívott, a kommunistákkal közös osztályharcot teszi programjává. Nem hajlandók Nenni formulázások közt produkált tojástáncában részt venni.

Nenni beszámolója a defenzíva vonalán mozgott. Mindenekelőtt ki akarta védeni azt a vádat, hogy Sarragat álláspontjára tért át, hogy „szociáldemokratizálni" akarja a pártot. Ezért nyomatékkal hangsúlyozta, hogy a marxizmushoz híven különbséget tesz polgári demokrácia és szocialista demokrácia között. Részletesen magyarázta a Kereszténydemokrata Párt irányában kifejtett politikáját és arról akarta meggyőzni a kongresszust, hogy taktikája, amely a kereszténydemokrácián belüli ellentmondások kihasználására irányul, alkalmas arra, hogy az országban gyökeres politikai változást, balratolódást idézzen elő.

Ezt a taktikát, amely a kereszténydemokratákra orientálódik és a Kommunista Pártnak hátat fordít, a baloldal határozottan elveti. Nem mintha el akarna zárkózni a katolikus dolgozó tömegektől, hanem azért, mert gyerekes gondolatnak tartja az „autonomisták"-nak azt az elképzelését, hogy „segítségükkel" a kereszténydemokraták belső ellentétei a demokrácia ügye számára hasznos megoldást nyerhetnek. Az efféle illúziók abból fakadnak, hogy Nenni koncepciójában elmosódik az osztályszemlélet. A valóságban a Kereszténydemokrata Párt belső ellentétei az uralkodó osztályok csoportérdekeinek összeütközései: kapitalista, monopolista, földbirtokos érdekek ellentétei. Ezek egyike sem lehet a demokratikus megoldás hordozója. Igaz ugyan, hogy a Kereszténydemokrata Párt osztályközi párt abban az értelemben, hogy tömegei csaknem minden társadalmi rétegből származnak: de a párt politikájának irányítására a tömegeknek nincs befolyásuk. A vezetés a a földbirtokosok, monopolisták és az egyházi hierarchia csúcsának a kezében van.

Nenni formulázásai rendkívül lazák, többféleképp értelmezhetők, éppen azért, mert fél az osztályszemlelet éles körvonalaitól. Így például nem a monopoltőkét, hanem „a reakciós tőkéseket" ítéli el. És amikor a klerikális fasizmus veszélyét felvázolja, ezt sem hozza kapcsolatba a monopolistákkal, ebben sem a monopolisták uralmi törekvéseit, hanem holmi rossz emberek üzelmeit látja. Helyesen állapította meg Lelio Basso, hogy Nenni „ideológiailag lefegyverzi" a Szocialista Párt tömegeit. A fogalmak zavarossága az „autonomisták" kongresszusi téziseiben is fellelhető. „A civilizáció jövője — mondják

pl. a tézisek — kettős feltételtől függ: előre kell vinni a szocializmust a kapitalista országokban és a demokráciát a kommunista vezetés alatt álló országokban."

A nemzetközi helyzetről szólva az OSzP főtitkára ugyancsak bizonytalan, harmadikutas álláspontot képvisel. Elítéli ugyan a Szocialista Internacionálét, amely „teljesen integrálódott az Atlanti Szövetségben", de nem ismeri el a kommunista pártok következetes harcát ez ellen az árulás ellen, és nem ért egyet a 81 kommunista és munkáspárt decemberi moszkvai nyilatkozatával. Úgy véli, eljött az ideje annak, hogy a szocialisták kezdeményezőleg lépjenek fel a nemzetközi politikában, de az a semlegesség, amelyre pártját kárhoztatja, lehetetlenné teszi a hatékony akciót. Nenni a kommunistákkal való egységtől való féltében elhallgatja, hogy *minden eddigi sikerét* pártja csakis a Kommunista Párttal együtt, *a szocialista és a kommunista munkások akcióegységével vívhatta ki.* Joggal mondotta Vecchietti, hogy rideg ellentmondás van Nenni stratégiája és taktikája között: a szocializmus a célja, de napi politikája gyakran az osztályellenségnek kedvez.

Ingrao elvtárs a Kommunista Párt nevében azt hangsúlyozta, hogy mi minden kapcsolja össze a kommunistákat a szocialistákkal: a közös antifasiszta harc hosszú évei, a szakszervezetekben (CGIL) közösen vállalt felelősség, több ezer városi tanácsban sikerrel kifejtett szocialista—kommunista vezetés és a marxizmus nagy eszmei szilárd alapját alkotják a két nagy munkáspárt együttműködésének. Tagadhatatlan, hogy együtt hajtották végre júliusban azt az akciót, amely megbuktatta Tambroni kormányát és ezzel megakadályozta a fasizmus előretörését. A kommunista szónok rámutatott arra a fejlődésre, amely az 1960-as év folyamán Olaszországban végbement és, amelynek jellemzői: az antikapitalista és antiimperialista erők növekedése, a demokratikus törekvések és a baloldali irányzatok felfejlődése. A jelenlegi uralkodó csoportnak a politikája abból áll, hogy kisebb engedményekkel igyekszik leszerelni a tömegek harcos hangulatát és harckészségét. De ezt a politikát is ingadozásokkal alkalmazza, mivel a kormány egyrészt a legreakciósabb körök és a NATO nyomása alatt áll, másrészt időnként kénytelen a tömegeknek engedni.[1]

A Kommunista Párt úgy látja, hogy a munkásosztály ma képes kivívni a szükséges politikai változást, és hogy célkitűzései alkalmasak új, szoros együttműködés létrehozására. A szocialisták és kommunisták együttműködéséhez természetesen konkrét programra van szükség, amelynek a helyzet alapos, éles kritikai szellemben kimunkált elemzésén kell alapulnia. Csak így lesznek képesek a kommunisták és a szocialisták mennyiségileg és minőségileg is emelni az olasz munkásmozgalmat. A két párt felfogásában fennálló különbségeket, nézeteltéte-

[1] A kormány megpróbálja becsapni a dolgozókat: rendelkezései a bérek összetételében növelik azt a részt, amely a munkáltató „jóindulatától" függ, míg csökkentik a bérnek azt a részét, amelyet a kollektív szerződés pontosan meghatároz. A munkáltató például a „beosztástól" függően határozhatja meg a bér egy bizonyos hányadát. Így a munkás ki van szolgáltatva kizsákmányolójának, hisz a „beosztást" is a vállalkozó határozza meg.

réseket őszinte, nyílt vitában megtárgyalhatják; ne legyen ez az álláspontoknak merev, statikus szembeállítása, hanem a közeledés őszinte szándékával folytatott vita, amely a munkásosztály egységét építi egyre magasabb színten.

Éppen a két munkáspárt akcióegységének köszönhető — mutatott rá a nagy történelmi tényre Ingrao —, hogy a munkásosztály Olaszországban „megőrizhette a demokratikus fejlődés útját és hogy az olaszországi helyzet annyira más — és jóval kevésbé nehéz — mint a kapitalista Európa más országaiban."

*

Ki kell emelni azt a pozitívumot, hogy a két baloldali irányzat közös határozati javaslattal lépett fel. Ez a határozati javaslat 205,148 szavazatot kapott; Nenniék határozati javaslatát 269,576 szavazattal fogadták el. A párizsi „Le Monde" úgy értékelte a kongresszust, hogy azon Nenni „éppen csak hogy győzött", hiszen a szavazatoknak alig több mint felét kapta meg; az előző kongresszushoz képest befolyása csökkent.

Ez így is van. A 34. kongresszuson megválasztott központi bizottságban az „autonomisták" 45 helyet, a baloldali irányzatok 36-ot kaptak.

A francia nagyburzsoázia lapja nem jósol sikert Nenni próbálkozásainak a Kereszténydemokrata Pártnál, amely „csalogatja ugyan a Szocialista Párt főtitkárát, de csak azért, hogy elszigetelje a kommunistáktól".

Az OSzP azonban nem szakíthat radikálisan a kommunistákkal, több mélyenható okból. Ehhez először is szakítania kellene egész történelmi múltjával, amelynek az akcióegység volt a harci vonala és a dicsősége. Másodszor: ez lehetetlenné tenné több mint 2000 községtanács és 17 tartományi kormányzat működését, amelyek közös kommunista és szocialista vezetés alatt állnak. Harmadszor: ez szakadást okozna a CGIL-ben. Végül pedig: ezzel a Szocialista Párt felszámolná önálló létalapját és jellegében azonosulna Sarragat jobboldali szociáldemokrata pártjával.

Nem érdektelen és nem is lehet véletlen, hogy a Kommunista Párthoz való viszony kérdése a francia baloldali szocialista párt (PSU) kongresszusának is egyik központi problémája volt. A nyugateurópai munkásmozgalom *általános és erősödő tendenciája az* egység felé nyomul és mindinkább kényszerítő hatással van azokra a szocialistákra, akik már elfordultak a Guy Mollet és Sarragat-féle reformizmustól, de még valamilyen középállásban szeretnék megvetni a lábukat.

A kongresszus politikai eredménye tehát abban van, hogy a párton belül minden eddiginél jobban tisztázódott és a Nenni-vezette hivatalos vonallal szemben nagyobb befolyást nyert a baloldal harcos, egységhű vonala. Ennek alapján a párt tömegei a jövőben könnyebben alakítják majd ki nézetüket a bel- és külpolitikai kérdésekben. Szakadást a baloldal nem akart: *a párt egészét* akarja megnyerni az országos méretű, következetes egységpolitikának. Az OSzP 34. kongresszusa kitartott a CGIL-ben folytatott egységpolitika mellett, s a külpolitikában fenntartja azt az álláspontot, hogy Olaszország lépjen ki a NATO-ból, legyen

semleges. Ebben teljes az egyetértés.

Nenni felajánlotta az ellenzéknek, hogy vegyen részt a pártvezetésben, és a tárgyalások erre vonatkozólag folyamatban vannak. Mint Vecchietti beszédében hangsúlyozta, „nem lehet a párt felének véleménye és meggyőződése ellen politizálni, nem lehet olyan politikát folytatni, amely megzavarja a szocialisták hagyományos szavazó tömegeit". Vecchietti, Basso és nagyszámú híveik szilárd baloldali osztályharcos csoportot alkotnak, amely kétségtelenül tovább fog küzdeni a Kommunista Párttal való akcióegység megvalósításáért.

Ebben számíthatnak a Kommunista Pártra. A Kommunista Párt számára — mondja Togliatti — „a népi tömegek és a demokratikus erők egysége nem taktikai sakkhúzás, hanem mindazon társadalmi rétegek érdekeinek és törekvéseinek objektív találkozása, amelyek ki akarják szakítani magukat és az olasz társadalmat a monopoltőke uralma alól..."

Az OSzP 34. kongresszusa is kimutatta az *egységnek ezt az objektív alapját* és egyben azt, hogy az az út, amely a kommunistákat elkerüli — nem vezethet a szocializmusba.

**Komját Irén**

# KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS

## Rudolf Hilferding:

## „A finánctőke" című művének magyar nyelvű kiadásához

A Közgazdasági és Jogi Kiadó hasznos szolgálatot tett mind a jelenkori kapitalizmus kérdései iránt megnyilvánuló széleskörű érdeklődésnek, mind pedig az e kérdésekkel foglalkozó szakemberek szűkebb körének is, amikor magyar nyelven hozzáférhetővé tette Rudolf Hilferding: „A finánctőke" című művét. Nem könnyű feladat egy olyan munkát néhány oldalon tárgyalni, amely a monopolkapitalizmus viszonyait széleskörűen elemzi. Ezért itt csak a legfontosabbakra szorítkozhatunk.

Hilferding volt az első — akkor még marxista — közgazdász, aki a monopolkapitalizmus kialakulását, és a tőkés fejlődés ezzel kapcsolatos új tendenciáit megkísérelte a marxista közgazdasági elmélet és módszer alapján átfogó elemzés tárgyává tenni. Ez Hilferdingnek elvitathatatlan érdeme. Ugyanakkor azonban egyrészt nem sikerült ezt a feladatot teljesen megoldania, másrészt pedig több kérdésben eltért a marxista elmélettől és módszertől, s ezért hibás következtetésekre is jutott. Lenin sok más forrásmunka mellett, főként Hilferding: „A finánctőke" című és Hobson: „Az imperializmus" című műveinek kritikai átértékelésével alakította ki az imperializmus új, marxista elméletét. Éppen ezért Hilferding munkájának igazi érdemeit és fogyatékosságait csak az imperializmus lenini elméletének ismeretében lehet jól megérteni.

A könyv általános értékeléséhez hozzásegít Lenin értékelése, amelyet Hilferding gondolatainak beható tanulmányozása alapján adott. Lenin a következőket írta: „1910-ben Bécsben megjelent Rudolf Hilferding osztrák marxista műve: „A finánctőke". Bár a szerző a pénzelmélet kérdésében hibát követett el, és bár bizonyos hajlandóságot mutat arra, hogy a marxizmust kibékítse az opportunizmussal, ez a mű „a kapitalizmus legújabb fejlődési szakaszá"-nak — ez Hilferding könyvének alcíme — rendkívül értékes elméleti elemzése."[1]

Hilferding könyvének első érdemét már maga a könyv címe is mutatja „A finánctőke. — A kapitalizmus legújabb fejlődési

1 Lenin Művei: 22. k. Szikra, 1951. 201. old.

szakaszának vizsgálata". Ez a cím ugyanis alapvető elméleti kiindulópontot takart. Hilferding a XIX. század végi és a XX. század eleji kapitalizmus jelenségeinek elméleti elemzése alapján jutott arra a rendkívül fontos következtetésre, hogy az imperializmus a kapitalizmus fejlődésének *külön szakasza*. Ennek különös jelentősége volt a II. internacionálé opportunistáival, kivált Kautskyval szemben, aki az imperializmust pusztán az iparilag fejlett tőkésországok nagytőkéjének agresszív politikájaként fogta fel.

Az a következtetés, hogy az imperializmus a kapitalizmus fejlődésének szakasza, magában hordta a kérdésfeltevést is; hogyan foglaljon állást a munkásmozgalom a kapitalizmusnak ezzel az új szakaszával szemben? Hilferding annak ellenére, hogy későbbi élete során elárulta azt az ügyet, amely művét ihlette, „A finánctőké"-ben pozitív választ ad erre a kérdésre, amikor azt írja, hogy „A teljesen kifejlett finánctőke a tőkeoligarchia gazdasági és politikai hatalmának a csúcspontja. Teljessé teszi a tőkemágnások diktatúráját. Ugyanakkor az egyik ország nemzeti tőkemágnásainak a diktatúrája egyre elviselhetetlenebb ellentmondásba kerül a másik ország tőkés érdekeivel, s a tőkének az országon belüli uralma a finánctőke által kizsákmányolt, de harcra is késztetett néptömegek érdekeivel. A kibékíthetetlen érdekellentétek hatalmas összeütközésében a tőkemágnások diktatúrája végül is átcsap a proletariátus diktatúrájába."[2]

[2] R. Hilferding: A finánctőke 490. old.

„A finánctőke" valamennyi értékes és maradandó tétele abból ered, hogy Hilferding a marxi közgazdaságtan módszerével és alapján vizsgálta a kapitalizmus fejlődésének új sajátosságait. Viszont ugyanakkor az elemzés marxi módszereinek helyenkénti feladása és a liberális polgári felfogásnak tett opportunista engedmények miatt, az értékes és maradandó tételek mellett hibás következtetések is minduntalan előbukkannak.

„A finánctőke" egyik leggazdagabb és legértékesebb része a tőke mozgósításának folyamataival foglalkozik. Hilferding vizsgálat tárgyává teszi a részvénytársaságok elterjedésének okait, és megmutatja, hogy a részvénytársaság az ipari vállalkozás formájának megváltozását jelenti. Ezeknek után a részvénytársaságot mint a termelőerők tőkés fejlődésének eredményét elemezve rámutat, hogy: 1. a részvénytársaságban a tőketulajdon és a tőkefunkció különválása válik általánossá; 2. a részvénytársasági forma uralkodóvá válásával az ipari befektetés a pénztőke befektetés jellegét ölti, 3. a részvénypiac kifejlődésével az osztalék, amely korábban a vállalkozói nyereséget is magában foglalta, tendenciájában a kamatláb színvonalára redukálódik, 4. a tőke megkettőződése valóságos és fiktív tőkére, valamint az utóbbi mozgásának az előbbitől való elkülönülése, új részvénytársaságok alapításakor vagy az egyéni vállalkozásnak részvénytársasággá történő átalakításakor lehetővé teszi az alapítóknak (rendszerint a nagybankoknak), hogy *alapítói nyereségre* (a részvények névértéke és árfolyam-

értéke közötti különbség) tegyenek szert. Ezzel Hilferding egy új közgazdasági kategóriát fedezett fel, és vezetett be a marxista közgazdaságtanba, amely a modern, monopolisztikus kapitalizmusra jellemző.

A részvényügyletek, a tőzsde, az alapítói nyereség vizsgálata felvetette a bankok megváltozott szerepének vizsgálatát. Ezzel kapcsolatban Hilferding a modern tőkés fejlődésnek egy sor új vonását mutatja ki.

Mindenekelőtt azt, hogy az állótőkeberuházások finanszírozása folytán a kereskedelmi hitellel szemben a bankhitel kerül előtérbe. A bankok hármas funkciót töltenek be, közvetítik a fizetési forgalmat, az ideiglenesen szabad, parlagon heverő tőkét bevonják, és működő tőkévé változtatják, és végül a társadalom valamennyi osztályának jövedelméből egy részt; a megtakarításokat összpontosítják abból a célból, hogy ezt is a felhalmozás szolgálatába állítsák. Miközben a bankok e funkciókat betöltik, egyre szorosabb kapcsolat jön létre az ipari és a banktőke között. Ezeknek a kapcsolatoknak a fejlődéséből jut arra a következtetésre, hogy az ipari tőkének egyre nagyobb része olyan tőke, amely nem az ipari tőkések tulajdonában van, akik ugyanakkor ezt a tőkét használják. A bankok képviselik egyre inkább az ipari vállalatokkal szemben a tőke tulajdonosait, miközben a bankok maguk is saját tőkéjük egyre nagyobb részét ipari befektetésekre fordítják. Ebből Hilferding arra a következtetésre jut, hogy az imperializmus időszakában megvalósul a banktőke uralma az ipari tőke felett. Hilferding gondolatmenetében pozitív, hogy megállapítja a bankok szerepének megnövekedését, utal az ipari és banktőke összefonódására, s végül eljut ahhoz a megállapításhoz, hogy *a modern kapitalizmusra a finánctőke uralma a jellemző*. Ezzel kimutatja a modern kapitalizmus egyik legfontosabb gazdasági ismérvét. Ugyanakkor azonban ebben a fejtegetésben hibás, egyoldalú álláspontok is előbukkannak. Ez utóbbiak kapcsolatosak Hilferding egyik nagy módszertani hibájával éspedig azzal, hogy a kapitalizmus új jelenségeinek vizsgálatát a *forgalomból, és nem a termelésből* kiindulva kezdi el. Ez a hibás kiindulópont tükröződik a bankoknak az ipar fölötti uralmáról szóló tételének egyoldalúságában, illetve a finánctőkének általa adott definíciójában. Hilferding a finánctőkét olyan tőkeként határozza meg, *amellyel a bankok rendelkeznek, és amelyet az ipar használ*. Ha a finánctőkének ezt a meghatározását a Lenin adta definícióval hasonlítjuk össze, láthatjuk, hogy Lenin kijavította Hilferding egyoldalúságát, és sokkal mélyebb meghatározást adott. Lenin meghatározásában: „A termelés koncentrációja; az ebből eredő monopóliumok; a bankoknak az iparral való *egybeolvadása, illetve összenövése* — ez a finánctőke keletkezésének története, és a finánctőke fogalmának tartalma."[3] (Kiemelések CS. L.) Noha Hilferding eltúlozza a bankok szerepét, mert a forgalomból indul ki, felhívja a figyelmet arra, hogy a bankok nélkül az ipa-

[3] Lenin Művei 22. k. Szikra 1951. 234. old.

ri monopóliumok csak lassabban alakultak volna ki, hogy a banktőke új szerepe *meggyorsította* a szabadversenyes viszonyoknak monopolista viszonyokká történő átalakulását. Hilferdingnek a bankoknak az ipari tőke feletti uralmáról szóló egyoldalú tételét a történelmi fejlődés menete sem igazolta. A lényeges az, hogy *a finánctőke az ipari monopóliumok és bankmonopóliumok összefonódott tőkéje.* De a bankmonopóliumok létrejötte végső soron az ipari tőke, a termelőtőke koncentrációjának és centralizációjának következménye, s miután már a bankmonopóliumok létrejöttek, *visszahatnak,* meggyorsítják a monopóliumos viszonyok kifejlődését az egész társadalomban. Történelmileg természetesen a két folyamat együtt halad. Ez azonban nem változtat azon az ok-okozati összefüggésen, hogy a banktőke koncentrációjának a termelőtőke koncentrációja az oka. Mindemellett Hilferding egész munkáján végigvonul az a gondolat, hogy a modern kapitalizmus gazdasági lényegét tekintve monopolkapitalizmus, a kapitalizmus fejlődésének új szakasza, amelynek sajátosságait csak a monopóliumok vizsgálata alapján lehet megérteni. Néhol még arra is utal, hogy a banktőke koncentrációjának végső oka az ipari tőke koncentrációja.

Hilferding nagy érdemei közé tartozik a tőke mozgósításának az átlagprofitráta kialakulására gyakorolt hatásáról szóló vizsgálata. Itt tulajdonképpen megkísérli annak kimutatását, hogy hogyan érvényesül az értéktörvény a monopolkapitalizmus viszonyai között. Ezzel kapcsolatban kiválóan elemzi a monopóliumok kialakulásának történelmi menetét. Rendkívül érdekes a kombináció tárgyalása, valamint a kombinációnak a profitrátákra gyakorolt hatásáról szóló fejtegetése. Ugyancsak Hilferding érdemei közé tartozik, hogy ő volt az első, aki a monopóliumok és a verseny kapcsolatát marxista módon elemezte. Kimutatta, hogy a monopóliumok nem szüntetik meg a versenyt, hanem csak a formáját és eszközeit változtatják meg. Ezzel Hilferding eleve érvet adott a „szervezett kapitalizmus" lehetőségének cáfolatához, noha később több más tételével együtt ezt is feladta. Ugyancsak ő mutat rá először, hogy a monopolkapitalizmusban a tőkekivitel válik uralkodóvá az árukivitellel szemben. Végül, de nem utolsósorban Hilferding érdeme, hogy nem csak azt mutatta meg, milyen változásokat hoz a monopolkapitalizmus a gazdaságban, hanem azt is, hogy a gazdaságban bekövetkezett változások alapján megváltozik a felépítmény is. Az állam szerepe megnő, megváltozik a tőke ideológiája és politikája. Arra a végkövetkeztetésre jutott, hogy a finánctőkének nem szabadság, hanem uralom kell. Lenin, Hilferding elemzéséből vonta le azt a nagy horderejű következtetést, hogy a monopolkapitalizmus politikailag a polgári demokráciától a reakció felé való elfordulást jelenti. Hilferding ezen álláspontjának helyességén mit sem változtat az a körülmény, hogy 1914. után Kautskyval együtt ezt a tételét is megtagadta. Hilferding mintha előre megérezte volna a fasizmust; a finánctőke ideológiájának és politikájának olyan leírását adta, amely tökéletesen ráillett a fasizmusra. Természe-

lesen egészen röviden utalhatunk csak itt Hilferding legfontosabb eredményeire. Ezeket az eredményeket Lenin „Az imperializmus, mint a kapitalizmus legfelsőbb foka" című művében elismerte, és fel is használta.

Felmerül azonban a kérdés; milyen viszony van Hilferding következtetései és Lenin imperializmus elmélete között? Hilferding kimutatta a monopolkapitalizmus számos jellemző vonását, és ezzel segítséget adott a modern kapitalizmus marxista elméletének kidolgozásához, de az *imperializmus egységes tudományos marxista elméletének megalkotása Lenin nevéhez fűződik.* A lenini imperializmus-elmélet a Hilferdingéhez képest az imperializmus *új elmélete* volt. Ezt azonban csak akkor lehet megérteni — ha kétségtelen nagy vívmányai mellett — meglátjuk „A finánctőke" nagy fogyatékosságait is.

Az egyik különbségre már utaltunk; míg Lenin abból indult ki, hogy a *termelés koncentrációja* monopóliumok kialakulásához vezet a termelésben, és ennek nyomán az újratermelés más szféráiban, addig Hilferding a forgalomból, különösen a pénzforgalomból kiindulva kezdi meg az elemzést, ami a banktőke szerepének egyoldalú eltúlzásához és a finánctőke nem pontos definíciójához vezet.

Ezzel a kiindulóponttal függ össze Hilferdingnek az érték és pénzelmélettel kapcsolatban elkövetett hibája is. Ismeretes, hogy Marx az aranynak, mint pénzárunak az értékét — ugyanúgy mint bármely más áru értékét — azzal a munkamennyiséggel határozta meg, amely benne megtestesül, illetve amelyre újratermeléséhez átlagosan szükség van. A pénz értékmérő funkciójának tárgyalásánál kifejtette, hogy ezt a funkciót csak olyan áru töltheti be, amelynek magának is értéke van. A papírpénz viszont — amely a forgalomban csak helyettesíti, képviseli az aranyat — nem lehet értékmérő, mivel nincs saját értéke. A papírpénz arany, illetve pénzjel. S mint ilyen, csak annyiban lehet az érték jele, amennyiben az aranyat képviseli. Azért képviselheti az aranyat, mert az érme-tartalom és az érme-funkció már korábban végbement különválása lehetővé tette az aranynak jelekkel való helyettesítését. Marx azt is kifejtette, hogy a papír csak annyiban képvisel aranyat, amennyiben az aranyérmék maguk is bekerülhetnének a forgalomba. Ha viszont az áruk értéke és az árumetamorfózisok forgási sebessége adott, akkor annak az aranymennyiségnek a nagyságát, amely a forgalom lebonyolításához szükséges (és amelyet a papír helyettesíthet) az arany értéke határozza meg. Hilferding feladja a marxi pénzelméletet és engedményt tesz a mennyiségi pénzelméletnek, amikor azt mondja, hogy a papírpénz értékét „a társadalmilag szükséges forgalmi érték" határozza meg, illetve ebből vezethető le. „A társadalmilag szükséges forgalmi értéken" pedig érti a következőket; az áruk értékösszege osztva a pénz forgási sebességével, plusz az esedékes fizetések összege, mínusz az egymást kiegyenlítő fizetések összege, és azoknak a forgásoknak száma, amelyekben ugyanaz a pénzdarab váltakozva hol fizetési, hol pedig forgalmi eszközként működik.

Hilferding szerint a papírpénz „értékét", „árfolyamát" nem ahhoz az aranymennyiséghez való viszonya határozza meg, amelyet képvisel hanem *közvetlenül* az áruknak az az értékösszege, amelyet a papírpénz megmozgat. Vagyis, szerinte az áruk érték volta kölcsönöz értéket a papírpénznek. Hilferding abból indul ki, hogy a papírpénznek látszólag értékmérő funkciója van. Az áruk értékét papírpénzben mérik, de a papírpénz értéknagyságát mint értékmérőnek az értéknagyságát nem a valóságos pénz, az arany értéke határozza meg, hanem az áruk összértéke. A következőket írja: „Az érték tisztán társadalmi jellege jelentkezik abban a tényben, hogy a papírpénz értékét a forgalomban levő áruk összértéke határozza meg. Ez úgy jelentkezik, hogy egy önmagában annyira értéktelen dolog, mint a papír, azáltal, hogy egy tisztára társadalmi funkciót — forgalmi funkciót — tölt be, értékre tesz szert, éspedig olyan értékre, amelyet nem a saját, elenyészően kis értéke határoz meg, hanem az az árutömeg, amely saját értékét vetíti a papírcédulára. Ahogy a hold, amely maga már réges-régen kihűlt, csak azért világíthat, mert az izzó naptól fényt kap, éppúgy a papírpénznek is csak azért van értéke, mert a munka társadalmi jellege az áruknak értéket kölcsönöz. A visszavert munkaérték teszi pénzzé a papírt, mint ahogy a visszavert napfény teszi világítóvá a holdat."[4]

Miben van Hilferding hibája? Abban, hogy úgy ábrázolja a folyamatot, *mintha az áruk: értékük pénzbeni kifejezése nélkül kerülnének a forgalomba.* Gondolatmenete a következő; az áruk értékösszege határozza meg a papírpénz árfolyamát „vagy értékét". Ahhoz azonban, hogy az áruk értékösszegét megkapjuk — amely állítólag a papírt „értékessé" teszi — először meg kell határozni ezt az értékösszeget. Ez azonban csak úgy lehetséges, ha előzőleg minden áru értékének nagyságát megmérték. De az értéknagyság csak az árukban megtestesülő munkának az aranyban megtestesülő munkával való összehasonlításában fejezhető ki, minthogy értékmérő csak olyan dolog lehet, amelynek magának is értéke van. Az áruk értékösszegének meghatározása már feltételezi valamilyen értékmérő jelenlétét. Viszont Hilferding a papírpénzt mint értékmérőt éppen az áruk értékösszegéből kiindulva határozza meg. Óriási ellentmondás, hogy miközben Hilferding Marxot éppen a mennyiségi pénzelmélet oldaláról bírálja, ugyanakkor több helyen hadakozik a mennyiségi pénzelmélet ellen. Hilferding álláspontja csak annyiban tér el például Humetól, hogy az árutömeggel nem fémtömeget, hanem papírpénzt állít szembe. Mindez azonban elfordulás a marxista munkaérték és pénzelmélettől.

Hilferding másik nagy hibája, hogy nem veszi észre a világ gazdasági felosztását a monopóliumok nemzetközi szövetségei által, és főként a világ területi felosztásának befejezését az imperialista nagyhatalmak által. Noha az előbbire Hilferding „a gazdasági területért folytatott harc" tézisével utal, Lenin éppen arra mutat

[4] Hilferding: „A finánctőke" 65. old.

rá, hogy ez nem pontos, mert „gazdasági területért folytatott harc" már régebben is volt, de csak a monopolkapitalizmusban alakulhatott ki olyan helyzet, hogy a legfejlettebb tőkésországok teljesen felosztották maguk között a világot, hogy éppen ezért *megkezdődik* a világ újrafelosztásáért folyó harc. Hilferding azt sem értette meg — fel sem veti ezt —, hogy az imperializmusban éppen a monopóliumok alapján, a világ felosztása alapján rendkívül kiéleződik a gazdasági és politikai fejlődés egyenlőtlensége, ami világháborúkhoz a szocialista forradalom győzelme feltételeinek megváltozásához, gyors érlelődéséhez vezet.

Lenin arra is rámutatott, hogy Hilferding igen nagy hibát követ el, amikor nem veszi észre, hogy a monopolkapitalizmus élősdi, rothadó, halódó kapitalizmus. Többek között ebből ered az a hibája is, hogy az imperializmus politikájának tárgyalásánál teljesen figyelmen kívül hagyja a finánctőke, az élősdiség, és a munkásmozgalomban megjelenő opportunizmus összefüggéseit.

Az imperializmus egyenlőtlen fejlődése törvényének, valamint az élősdiség, a rothadás tendenciáinak ismerete nélkül Hilferding nem tudta meghatározni az imperializmus történelmi helyét sem. Nem értette meg, hogy a világháborúk szükségszerűen az imperializmus viszonyaiból erednek, és nem ismerte fel, hogyan lehetséges a szocialista forradalom győzelme eleinte egy, vagy egynéhány országban, amelyeknek nem kell okvetlenül az iparilag legfejlettebb országoknak lenniök.

Lenin éppen Hilferding értékes gondolatainak felhasználásával, és hibáinak kíméletlen, éles bírálatával alakította ki az imperializmus *új, következetesen marxista elméletét.* Lenin az imperializmust mint élősdi, rothadó, halódó kapitalizmust, mint a kapitalizmus fejlődésének külön, legfelsőbb és utolsó szakaszát, mint a szocialista forradalom előestéjét határozta meg. Az imperializmus *új*, lenini elmélete mozgósította a proletariátust történelmi küldetésének teljesítésére.

Hilferding műve minden fogyatékossága ellenére sok értékes gondolattal járult hozzá az imperializmus marxista elemzéséhez, és ebben van fő érdeme. Éppen ezért tarthat számot a jelenkor olvasóinak érdeklődésére is. L. Leontyevnek „A finánctőké"-hez írott tartalmas előszava megkönnyíti az olvasó számára a mű tanulmányozását. **Dr. Csapó László**

**Dr. Jávorka Edit—Dr. Berényi József:**

## Jövedelmek a munkabéren felül

A társadalom által termelt anyagi és szellemi javak elosztásának kérdése különösen időszerűvé vált most, amikor a Szovjetunió a kommunizmus általánosan kibontakozó építésének időszakába lépett, s ezzel megindult az elosztás új, kommunis-

ta elvének fokozatos érvényesítése útján. De nem kevésbé aktuális e kérdés hazánkban, ahol a legközelebbi években befejezzük a szocializmus alapjainak lerakását és meggyorsítjuk a szocialista társadalom építését, ami azt is jelenti, hogy a szocialista elosztás elvei válnak uralkodóvá az egész népgazdaságban. Dr. Jávorka Edit és dr. Berényi József könyve a szocialista elosztási viszonyok egyik jelentős elemét, a közvetett juttatások kérdését tárgyalja.

Az elosztás módjának igen nagy visszahatása van a termelés fejlődésére. Az egyén részesedésének mértéke és módja a társadalmi termelés eredményéből a termelőerők adott színvonalától és a termelési viszonyoktól függ. A termelőerők fejlettsége és ezek kihasználása határozza meg a termelés nagyságát, s ez a társadalmi szükségletek kielégítésének alapvető anyagi feltétele. A termelési viszonyok szerves részét képezik az elosztási formák és módok, amelyek közvetítésével kielégítik az össztársadalom, illetve a társadalmi osztályok és csoportok, valamint a társadalom egyes tagjainak szükségleteit. Ebből következik, hogy az egyén részesedése a társadalmi termelés eredményéből osztályjellegű, a tulajdonviszonyoktól függ. Ehhez annyit kell hozzátennünk, hogy a termelési viszonyok nemcsak egyszerűen meghatározzák a termelőerők adott fejlettségének megfelelő termékmennyiség elosztását, hanem visszahatnak arra is, hogy adott fejlettségű termelőerők milyen nagyságú termelést hoznak létre, azaz a termelőerők kihasználási fokára is. Ezért a tőkés termelési viszonyok nemcsak a dolgozók részesedésének lehetőségeit csökkentik, hanem — a belőlük következő kapacitáskihasználatlanság és munkanélküliség révén — a termelés fokozásának lehetőségeit is.

A szocialista társadalomban, minthogy a munkához való kommunista viszony elemei még nem elégségesek a munka önkéntes vállalásához és alkotójellegű elvégzéséhez, a társadalom minden tagját a munkaszerinti elosztással teszik anyagilag érdekeltté abban, hogy az össztársadalmi érdekeknek megfelelően dolgozzék, amely végső soron a dolgozók egyéni érdeke is.

A szocialista elosztási elv: „mindenki képességei szerint, mindenkinek munkája szerint" — azt jelenti, hogy a társadalom tagjai között a társadalmi termelésben való részvételük arányában osztják el az anyagi és kulturális javak *túlnyomó részét*. Ez biztosítja az emberek anyagi érdekeltségét a termelés eredményeiben, ösztönzően hat a munkatermelékenység emelésére, a dolgozók szakképzettségének növelésére. A munka szerinti elosztásnak nagy nevelő szerepe is van: hozzászoktatja az embereket a szocialista fegyelemhez, általánossá és kötelezővé teszi a munkát.

A munka szerinti elosztás azonban nem egyedüli és kizárólagos a szocialista társadalomban. Az anyagi és kulturális javak jelentős részét osztják el a társadalom tagjai között munkájuk mennyiségétől és minőségétől függetlenül. A társadalom a kommunizmushoz való közeledés arányában egyre fokozottabb mértékben gondoskodik majd ilyen formá-

ban minden egyes emberről, születésétől késő öregségéig.

A nem munka szerinti elosztás szükségességét a szerzők több tényezővel magyarázzák. Elsőként azt említik, hogy a termelésben dolgozók tényleges egyéni fogyasztásának mértékét nem egyedül a munka szerinti elosztás határozza meg, hanem a családjukon belül a dolgozó és nem dolgozó családtagok aránya is, amely családonként eltérő. A szocialista társadalomban szükségszerű, hogy az önhibájukon kívül nem dolgozó családtagok szükségleteit, vagy annak egy részét társadalmi szükségletnek ismerjék el, és azok kielégítéséről társadalmi úton gondoskodjanak. A második tényező az a körülmény, hogy egyes szükségletek kizárólag össztársadalmi méretekben jelentkeznek (például rend- és jogbiztonság, stb.), s ezek kielégítése eleve csökkenti a munka szerint elosztható alapokat. Harmadszor pedig a viszonylagos termékszűke, illetve viszonylagos termékbőség a társadalmi termelés egyes területein ugyancsak a munka szerinti részesedéstől eltérő elosztási formát kíván.

A szocialista társadalomban az egyének elemi szükségleteiket a munka szerinti részesedésből fedezhetik. Minthogy a szellemi és egészségügyi szükségletek e forrásból a fejlődés adott fokán nem teljesen elégíthetők ki (ezek viszont a munkaerő újratermelése szempontjából elengedhetetlenek), ezért az egyének kulturális fejlődésének és egészségvédelmének elősegítése érdekében e szükségletek, illetve azok egy részének kielégítéséről, össztársadalmi úton kell gondoskodni, az egyének munkaszerinti részesedésén alapuló anyagi helyzetétől függetlenül.

Találkozhatunk továbbá olyan elosztási formákkal is, amelyekben mind a munkaszerinti, mind a szükségletek szerinti elosztás elemei megtalálhatók. Ezek annyiban kapcsolódnak a munkához, hogy a dolgozók munkavállalásával kapcsolatos, azonos mennyiségű és minőségű munkát végző dolgozóknál is igen eltérő szükségleteket elégítik ki.

A szerzők okfejtését azzal tartjuk még szükségesnek kiegészíteni, hogy a kétféle elosztási forma mélyebben fekvő okára Marx rámutatott. Kifejtette, hogy a szocializmusban a szükséges munka keretei kitágulnak a kapitalizmushoz képest: a keretbe tartoznak a bővített újratermelés szükségletei, a társadalmi igazgatás fenntartása, valamint a társadalom tagjainak közös, közületi úton kielégíthető szükségletei. Ami pedig a két elosztási elv összefonódását illeti egy-egy konkrét területen, az nemcsak abból áll, hogy az adott elosztás a dolgozók munkábalépéséhez kapcsolódik. A szerzők a későbbiekben, a munkával kapcsolatos juttatások tárgyalásakor kifejtik, minthogy a szocializmusban a munka szerinti elosztás az uralkodó, annak követelményei bizonyos mértékig kihatnak a nem munka szerinti elosztás körére is. Így például a nyugdíj, a táppénz nagyságára hatással van a munkabér nagysága és a munkában eltöltött idő. Tehát sok területen a szükségletek és a munka szerinti elosztás tudatos, összehangolt párosításáról van szó. Ezenkívül azokon a területeken, ahol

a munka mennyiségétől és minőségétől függetlenül ingyenes juttatásokról van szó (oktatás, gyógykezelés), mivel a szükségleteket ezek a juttatások nem elégítik ki teljesen, részben a munka szerinti elosztás során keletkezett jövedelmeket is felhasználják. A társadalmi juttatásoknak van egy formája, a társadalmilag megszervezett közös fogyasztás (bölcsődék, óvodák, internátusok, szanatóriumok, stb.), amelyeket már Lenin „a kommunizmus csíráinak" nevezett mert ezekben halmozódtak fel eddig legnagyobb mértékben a szükségletek szerinti elosztás elemei.

A szocialista társadalomban a szocialista szektorban dolgozók jelentős mértékben és sokféle formában részesülnek béren felüli, közvetett juttatásokban ingyenesen, vagy igen kedvezményes áron. Hazánkban a közvetett juttatások egy dolgozóra jutó összege 1958-ban 11 530 forint volt. *Ez annyit jelent, hogy egy dolgozónak a teljesített munkájáért járó bérjövedelme havonta közel ezer forinttal egészült ki a béren felüli juttatásokkal.* A közvetett juttatásokra állami költségvetésünk, vállalataink és társadalmi szerveink 24,2 milliárd forintot fordítottak, ugyanakkor a bérek összege 31,1 milliárd forint volt. Tehát a közvetett juttatások a bérösszegnek csaknem 78 százalékával egyenértékűek.

A könyv alaposan és részletesen tárgyalja a közvetett juttatások egyes fajtáit hazánkban. Itt csak néhányat emelünk ki ezekből.

A szerzők megvizsgálják a gyermekek eltartásához való társadalmi hozzájárulás formáit, részletesen elemezve a különböző korcsoportokba tartozó gyermekeknek nyújtott sajátos juttatásokat.

Az állam hozzájárulása a gyermekek eltartásához, neveléséhez, oktatásához 1955-ben a középiskolát elvégző fiataloknál 22 500 forinttól 106 000 forintig terjedt, a főiskolásoknál pedig 67 600 forinttól 178 500 forintig.

Vizsgálják a munkából kiöregedettekről való társadalmi gondoskodást. A rendelkezésre álló anyagi javak egyelőre csak azt teszik lehetővé, hogy a munkából kiöregedettek számára a munkával szerzett jövedelmüknél alacsonyabb szinten, de fokozatosan növekvő arányban biztosítsák a társadalmi javakból történő részesedést. Az állam a munkából kiöregedettek részesedése mértékének kialakításakor aszerint differenciál, hogy korábban milyen mértékben vették ki részüket a társadalmi termelésből (bér), és hogy mennyi időt töltöttek munkában. Ez a rendszer elősegíti az anyagi ösztönzés fokozottabb érvényesülését. Ugyanakkor e területen is fokozatosan megjelentek a szükségletek szerinti elosztás elemei (szociális otthonok).

A szerzők fejlődésében elemzik a nyugdíjrendszert. Felhívják a figyelmet arra, hogy időközönként szükséges a korábbi nyugdíjak emelése, hogy a munkából kiöregedettek a nyugdíjazásuk óta elért társadalmi fejlődés gyümölcseit is élvezhessék. (Hiszen azok, akik később mentek nyugdíjba, magasabb bérszínvonal alapján kapják a nyugdíjat.) Az utóbbi évtizedben hazánkban háromszor történt nyugdíjemelés.

A szerzők megállapítják, hogy a nyugdíjkorhatár meghatározásában messzemenően figyelembe

kell venni, hogy a dolgozó milyenfajta munkát végzett. Hazánkban a dolgozók átlagosan 5—14 havi munkabérnek megfelelő összeget fizetnek be az államnak nyugdíjjárulék formájában, az állam pedig átlagosan 11—13 évi munkabérnek megfelelő összeget juttat nyugdíjként nekik.

Részletesen tárgyalják az egészségügyi, a kulturális, a sport és a népművelési juttatásokat. Szólnak a munkával kapcsolatos pénzbeni (nyereségrészesedés, jutalmak) és természetbeni juttatásokról. Ezekről szólva a szerzők megállapítják, hogy szerepük az anyagi ösztönzés rendszerében mindaddig nem jelentős, amíg nem állapítják meg előre meghatározott objektív feltételeiket.

A bérjellegű pénzbeni juttatásokat vizsgálva (a szabadságidőre, a pihenőidőre, a munkaidőkedvezményekre kifizetett bérek stb.) kifejtik, hogy a dolgozók e juttatásokat lényegében munkabérnek tekintik, holott lényegüket tekintve a társadalmi gondoskodás keretébe tartoznak. Hazánkban az ilyen juttatások 1958-ban a végzett munkáért járó bér 17,7 százalékát tették ki.

Szeretnénk felhívni a figyelmet arra, hogy a teljességre törekvő felsorolásból hiányzik az alacsony lakbérmegállapítással kapcsolatos kedvezmény. A szerzők csak a különleges lakbérkedvezményeket (szolgálati lakás, stb.) sorolták fel. Márpedig a lakásépítés főformája a szocialista országokban az állami lakásépítés, és a lakásalap fenntartásának költségei az államot terhelik. Ugyanakkor az állam igen kedvezményesen állapítja meg a lakbérköltségeket. A lakásellátás területén tehát erőteljesen érvényesülnek a szükségletek szerinti ellátásra való törekvés elemei (szociális szempontok a lakáskiutalásnál, stb.). Természetesen a lakások elosztásánál is érvényesül a munka szerinti elosztás elve, amennyiben a szocialista állam módot ad öröklakások vásárlására, szövetkezeti lakásépítésre, családi házépítésre, stb. a dolgozók saját megtakarításai alapján. De ekkor is jelentős, differenciált kedvezményeket nyújt a dolgozók különböző rétegeinek.

A béren felüli juttatások e jelentős mértéke a szocialista államnak a dolgozókról való gondoskodását tükrözi. Az a rendeltetése, hogy megkönnyítse a társadalom minden tagjának sorsát, enyhítse, majd megszüntesse a még, vagy már nem dolgozó családtagok eltartásának terhét; magasabb kulturális színvonalra emelje, védje egészségét és elősegítse valamennyi képességének kibontakozását. *Egyetlen tőkés országban sem találunk ilyen mértékű közvetett juttatásokat.* Az észak-európai országokban — Dániában, Finnországban, Norvégiában, Svédországban — ahol e juttatások a tőkés világon a legjelentősebbek, ott is lényegesen elmaradnak a szocialista országok mögött. Ha a közvetett juttatásoknak a dolgozók térítéseivel csökkentett volumenét munkaórákban fejezzük ki (vagyis a közvetett juttatások nettó összegét, nemzeti valutában kifejezve, elosztjuk az ugyancsak nemzeti pénzegységben kifejezett átlagos órabérrel), megállapíthatjuk, hogy a közvetett juttatások volumene nálunk 5—7-szer akkora, mint az észak-európai országokban.

A tőkés társadalomban a szociális-kultúrális juttatások csak arra szolgálnak, hogy a tőke működtetéséhez, a profit biztosításához okvetlenül szükséges munkaerő munkaképes állapotban legyen. E juttatások nélkül nem, vagy nem a szükséges mértékben állna rendelkezésre olyan munkaerő, amely a korszerű technika megkívánta szakképzettség birtokában van, és a nagy munkaintenzitásnak valamennyire megfelelő fizikai és szellemi erőnléttel rendelkezik. Ezen felül akkor, és annyiban adnak juttatásokat, amikor és amennyiben azt az országon belül a dolgozók szervezett harca kikényszeríti.

De vajon az a körülmény, hogy a fejlett tőkésországokban magasabb az egy főre eső reálbér, mint a szocialista országokban, nem jelenti-e azt, hogy ott nincs is szükség nagyobb közvetett juttatásokra, hogy magából a bérből fedezhetők a nálunk közvetett juttatások formáját öltő egészségügyi és kultúrális stb. kiadások?

Nem, nem jelenti azt. Az Egyesült Államokban, a leggazdagabb tőkésországban, az átlagos heti kereset 80 dollár, s egy vakbélműtét költsége 1000 dollár, tehát 3 havi bér. Ugyanitt az évi főiskolai tandíj 1500 és 2500 dollár, vagyis négy és fél, valamint hét és fél havi bér között mozog. Így a megfelelő egészségvédelem és a továbbtanulás igen nehezen hozzáférhető a munkás- és a farmercsaládok többsége számára. Vagy vizsgáljuk meg a gyermekek eltartásának kérdését. A statisztikai adatok szerint a munkás- és a parasztcsaládokban viszonylag magas a gyermekek száma. A szocialista társadalom különböző formákban jelentős mértékben hozzájárul a gyermekek eltartásához; a dolgozó család egy gyermekénél átlagosan havonta 170 forint értékű juttatással (nem számítva a gyermekek oktatási és egészségvédelmi juttatásait). Ezzel szemben az Egyesült Államokban, és számos más tőkésországban nincs családi pótlék; másutt kedvezőtlenebb rendszerű, mint nálunk. A tőkésországokban ismeretlen a gyermekholmik kedvezményes ármegállapítása, kivételesen fordul elő a bölcsődék, óvodák fenntartásához való állami hozzájárulás, stb.

*

A szerzők behatóan vizsgálják a közvetett juttatások kialakulására és fejlődésére ható tényezőket hazánkban. A második világháború alatti és utáni inflációs időben kialakult természetbeni juttatások csak formájukat tekintve vélhetők a szükséglet szerinti elosztás elemeinek, lényegüket illetően azonban nem. Feladatuk az volt, hogy lehetővé tegyenek bizonyos minimális szükségletkielégítést. *Lényegében más jellegű* volt a közvetett juttatások bővítése az első hároméves és ötéves terv időszakában. A szocialista termelési viszonyok bővülésével párhuzamosan előtérbe kerültek a kultúrális, egészségvédelmi, gyermekvédelmi, stb. szükségletekről való állami gondoskodás elemei. Szerepet játszott azonban az is, hogy a háború alatt és után, részben a háború következményeként, részben pedig a felhalmozási alap arányának túlzott emelése folytán, csökkent a fogyasztásra kerülő társadalmi termékrész, és ezért az egyébként ki nem elé-

gíthető egyéni szükségleteket, legalábbis részben, természetbeni juttatásokkal fedezték. Így tehát a munka szerint elosztott rész viszonylag csökkent a közvetett juttatások formájában elosztott rész javára.

Ezt a tendenciát számos más tényező is alátámasztotta: a munkaerőhiány leküzdése a vállalati közvetett juttatások fokozásával, mivel a vállalati béralapot szigorúan ellenőrizték; a közvetett juttatások ellenőrzésének és központi tervezésének hiánya; a vállalati tiszta jövedelem alárendelt szerepe, s ezzel kapcsolatban a közvetett juttatások költségnövekedésének akadálytalansága, stb. Ez arra vezetett, hogy a fogyasztási alap egy részét központilag szabályozott, közvetett formában juttatták a dolgozókhoz sokszor ott is, ahol a szükségletek differenciáltsága azt nem tette indokolttá. Ez abból a nézetből eredt, hogy a központi szabályozás pontos, szigorú, és ellenőrizhető mértékű juttatás, s ezáltal a legtakarékosabb, de egyben a legteljesebb fogyasztást biztosítja, s hogy így a dolgozók szükségleteiből a lehetőség szerint kielégíthető rész központilag meghatározható. Márpedig a közvetett juttatási formáknak, ha megfelelő feltételek híjján, idő előtt erőltetik, megvan az a veszélye, hogy elszakadnak a dolgozók konkrét szükségletétől, és politikai, gazdasági hatékonyságuk a minimumra csökkenhet. Ez a veszély különösen akkor áll fenn, ha a vállalati juttatások növekednek a leggyorsabban (szállítás, élelmezés, stb.), amelyeknél még az a veszély is megvan, hogy aránytalanságok jönnek létre a különböző vállalatoknál foglalkoztatottak reáljövedelmei között.

Az elosztás két módszerének alkalmazási arányát nem állapíthatjuk meg önkényesen. Ez az arány függ egyrészt a termékek mennyiségétől és a dolgozók öntudatának fejlettségétől, másrészt attól a meghatározott egészségügyi, szociális és kulturális ellátottsági színvonaltól, amely szükségszerű társadalmunk fejlődése érdekében, s ezért mindenkinek biztosítani kívánjuk, tekintet nélkül anyagi helyzetére.

Az elosztás két formája egymással összefonódva érvényesül, és a szükséglet szerinti elosztás növekvő tendenciát mutat. A szerzők felhívják a figyelmet arra, hogy az idő előtt, túl széles körben és túlzott mértékben kiterjesztett szükségletek szerinti elosztás nem a kommunizmushoz, hanem a kispolgári egyenlősdihez vezet: az anyagi érdekeltség csökkenését, és ennek következményeként a termelőerők fejlődésének lassulását, a termelékenység növekedésének fékezését eredményezi. A társadalmi fogyasztási alap idő előtti és túlzott mértékű kiterjesztésére gazdaságpolitikai hibák következtében is sor kerülhet. Az ilyen okokból kialakult közvetett juttatások a pazarlás forrásai, a társadalmi eszközök célszerűtlen felhasználását jelentik. Ezért a nem munka szerinti elosztás rendszerének e káros kinövéseit feltétlenül gyomlálnunk kell. Az e téren elkövetett hibák megszüntetése nehéz feladat, mert az ezeket a juttatásokat élvező rétegek „szerzett jogaik" csorbításának tekintik a szükséges arányosításokat. Megfelelő politikai munkával azonban elérhetjük, hogy

az érintettek belássák, hogy az említett előnyöket a társadalom más rétegeinek rovására, sokszor éppen a legjobban rászorulók rovására élvezik. Világosan kell látnunk tehát, hogy a szükségletek társadalmi kielégítésének fejlesztése nem valamennyi jelenleg meglevő formájának mennyiségi növelését, hanem az elosztás e módjának tökéletesítését, egyes formák mennyiségi és minőségi fejlesztését, más formák visszaszorítását, sőt felszámolását jelenti.

A könyv nagy érdeme, hogy behatóan vizsgálja és világosan feltárja a béren felüli jövedelmek egyes fajtáinál mutatkozó jelentős aránytalanságokat. A természetbeni juttatásokat elemezve felhívja a figyelmet arra, hogy felhasználhatóságuk igen korlátozott. A tapasztalatok szerint ugyanis az esetek jelentős részében a szükségletek mennyisége, választéka és időpontja nem esik egybe a természetbeni juttatások mennyiségével, választékával és időpontjával. Az egyes természetbeni juttatások ennek az ellentmondásnak a megoldása végett engedélyezett eladása sok esetben egy, a pénzjuttatáshoz képest felesleges láncszem közbeiktatását jelenti: a természetbeni juttatás pénzzé változtatását. Helyesen állapítja meg, hogy a természetbeni árujuttatások a bérszínvonal növekedésével, továbbá az árak csökkenésével veszítenek a jelentőségükből, s valószínűleg maguk a munkások látják be szükségtelenségüket.

Jelentős aránytalanságokat mutat ki a könyv az üzemi étkeztetés területén is. Ennek az aránytalanságnak egyik oka, hogy az üzemi étkeztetéshez való állami hozzájárulás mértéke a különböző helyeken igen eltérő: 1 főre 1 napra 0,58 Ft-tól 16 Ft-ig terjedhet. Ezt az aránytalanságot fokozza, hogy a dolgozók között nem a szociális szempontok figyelembevételével osztják el a hozzájárulás összegét. Mivel a dolgozóknak csak 30 százaléka vesz részt az üzemi étkeztetésben, s nincs korlátozva, hogy azt egy családból hányan vehetik igénybe, az állami hozzájárulás igen egyenlőtlenül, s mindenféle gazdaságpolitikai vagy szociális ismérvtől függetlenül oszlik meg a különböző családok között. Így tehát az erre fordított állami kiadásoknak a dolgozók egészét, valamint az állami gazdaságpolitikát és szociálpolitikát tekintve nincs kellő hatékonyságuk. A hatékonyságot csak az említett aránytalanságok megszüntetése fokozhatja.

A munkaruhaellátás is rendkívül egyenlőtlenül oszlik meg a különböző területeken dolgozók között. Értéke helyenként eléri az egyhavi átlagkeresetet, másutt ilyen juttatás nincs. A juttatás természetbeni formája pedig nem serkent a munkaruhával való gondos, takarékos bánásmódra. Hasonló aránytalanságok tapasztalhatók a munkásszállások és az üzemi lakótelepek tekintetében. A dolgozók térítése a szállások igénybevételéért igen eltérő: a szénbányászatban semmit sem fizetnek a szállásért, az építőiparban a költségek 0,8, a vegyiparban 5,5, az élelmiszeriparban 8,8, a gépiparban 24,1, a könnyűiparban 28,3 százalékát térítik meg. Ugyanakkor a szállások színvonala is különböző. A szállások igénybevevői pedig számos esetben nem a legjobban rászorulók.

Ilyen jellegű aránytalanságok vannak az üzemi lakótelepeknél is.

Ha megvizsgáljuk az üzemélelmezési kedvezmény, a munkaruha juttatás és a munkásszállás együttes hatását a jövedelmekre, akkor a következőket tapasztaljuk: az a dolgozó, aki e három közvetett juttatásban részesül (a dolgozóknak kevesebb, mint a fele), bére 25—55 százalékának megfelelő kedvezményt élvez azzal szemben, aki ilyen juttatásban nem részesül. Ez pedig a bérek eredeti arányait a juttatások révén eltorzítja, mégpedig egyáltalán nem indokolt, nemkívánatos irányokban.

Ugyancsak aránytalanságokra vezetnek az utazási kedvezmények, amelyek mértékére jellemző, hogy 1955-ben a vasúton szállítottak közül csak minden negyedik utas váltott teljesárú menetjegyet. A kedvezmények igen eltérően érintik a dolgozók különböző rétegeit. A MÁV-dolgozók és családtagjaik igénybevett utazási kedvezményei pl. havi 400—500 Ft-tal egyenértékűek egy-egy MÁV-dolgozóra számítva. További hátrányos következménye a kedvezmények jelenlegi rendszerének, hogy elősegíti a keresztutazások bővülését, a lakóhelytől távoli munkavállalást, a felesleges munkaerővándorlást.

A gyermekek eltartásához való állami hozzájárulás hatékonyságát csökkenti, hogy — mivel zömükben természetbeni juttatások és szolgáltatások — a családok egy része ezeknek csak kis töredékét, másik része viszont az átlag sokszorosát élvezi. A juttatásokban való részesedés aránytalansága főként a bölcsődei és óvodai juttatások rendszerében rejlik. Itt a juttatás 1 gyermekre vonatkozóan évi 560 órára jutó átlagbérnek felel meg, s ebben csak a gyermekek 10 százaléka részesedik; szemben a családi pótlékkal, melynek évi összege 2 gyermek esetében évi 138 óra átlagbérnek felel meg, s azt a gyermekek 73 százaléka kapja. Az óvodai és bölcsődei ellátást nem mindig a rászorulók veszik igénybe, s mind az ellátás színvonala, mind a szülők által fizetett térítés mértéke nagy szóródást mutat. E területen kettős feladatot kell megoldani: egyrészt meg kell szüntetni az aránytalanságokat, másrészt az olyan juttatások növelendők, amelyek nem vezetnek aránytalanságokra (pl. családi pótlék).

Azonban a szerzők, miközben ilyen világosan feltárják a hibákat és aránytalanságokat, tartózkodnak attól, hogy állást foglaljanak: miként kell azokat kijavítani. A következtetések levonását tehát az olvasóra bízzák. Elismerésre méltó munkájuk értékét igen emelte volna, ha nem álltak volna meg az utolsó lépés, a megfelelő következtetések levonása, a szükséges gazdaságpolitikai intézkedések felvázolása, s az azok előkészítéséhez nélkülözhetetlen politikai munka szempontjainak kidolgozása előtt. Az előbbiek során említett példák világosan mutatják, milyen sürgős tennivalóink vannak ezen a területen. A szerzők — e terület kiváló ismerői — nyilvánvalóan sok értékes iránymutatással szolgálhattak volna a hibák kiküszöbölésének célszerű módszerei tekintetében.

A közvetett juttatások tehát a

szocialista elosztási viszonyok jelentős elemét, az életszínvonal mérésének és összehasonlításának nélkülözhetetlen részét képezik. Dr. Jávorka Edit és dr. Berényi József könyvének egyik nagy érdeme, hogy „helyére tették" ezt az elméletileg eddig elhanyagolt, a gyakorlatilag egységesen fel nem mért komplexumot, vagyis súlyának megfelelően, a társadalmi és a gazdasági élet egyéb területeivel való összefüggéseinek rendszerében és történelmi fejlődésében vizsgálták meg ezt a kérdést.

Dr Jávorka Edit és dr. Berényi József könyve alapos elemzéssel az ország gazdasági vezetése elé tárja a béren felüli jövedelmek rendszerének hazai fejlődését és jelenlegi állapotát, pozitív eredményeit és aránytalanságait egyaránt, miközben sikerrel birkózik meg a felvetődő, sokszor bonyolult módszertani problémákkal. Bár nem mutatja meg a hibák kijavításának útját, mégis értékes segítséget nyújt a gyakorlati problémák megoldásához. Bőséges forrásul szolgál az életszínvonal alakulásával, mérésével és nemzetközi összehasonlításával foglalkozó szakemberek számára. A politikai munkások mind a dolgozók élet- és munkakörülményeinek javítására irányuló, mindpedig agitációs és propagandamunkájukban hasznos segítőtársra lelnek e műben.

**Dr. Bácskai Tamás**

# JEGYZETEK KÖNYVEKRŐL

**Kairov—Goncsarov—Jeszipov—Zankov:**

## PEDAGÓGIA

**Tankönyvkiadó, 1960.**

Az elmúlt évben ismertük meg magyar fordításban ezt az új pedagógia-könyvet, amelyet a szovjet pedagógia kiváló művelői szerkesztettek. A szerzőkre az a feladat várt, hogy a tudományos kutatás újabb eredményeinek felhasználásával egyrészt korrigálják a régebbi könyvek hiányosságait, másrészt tartalmát és szerkezetét tekintve a szocialista nevelési gyakorlat mai szükségleteit kielégítő művet bocsássanak az olvasók, s elsősorban a gyakorló pedagógusok rendelkezésére.

Egységes szemléletmód érvényesül már a könyv szerkezetében, a témák egymás utáni, szervesen egységes felépítésében is. A pedagógia általános alapjait, a nevelés és oktatás elméletét, valamint a különféle szervezeti kérdéseket az eddigi tankönyvektől eltérően, folyamatosan dolgozza fel tizenhat fejezetben. A könyv anyaga olyan új témákat is magában foglal, mint pl. a tanulók életkori sajátosságait tárgyaló fejezet. Első ízben szerepel pedagógiai tankönyvben a tudományos ateista nevelés lehetőségeit és módjait elemző rész is. Tartalmi sokoldalúsága nagyon fontos helyet biztosít az erkölcsi nevelést tárgyaló fejezetnek. A pszichológiai ismeretek alkalmazására is törekedtek a szerzők, bár ezt nem sikerült a könyv minden részében következetesen megvalósítaniok. Az erkölcsi nevelés egyes kérdéseit kapcsolatba hozzák a tanulókkal, és minden problémát a tanulói tevékenységgel összefüggésben vizsgálnak.

Az oktatás és a termelőmunka összekapcsolásában sokat segíthet a könyvnek az a része, amely a gyakorló pedagógusoknak a munkához való kommunista viszonyra nevelését tárgyalja, valamint az általános és politechnikai képzés tartalmáról szóló fejezet.

Elméleti szempontból a legkiérleltebbek azok a színvonalas és az oktatás gyakorlata szempontjából is biztos tájékozódást nyújtó fejezetek, amelyek az oktatás folyamatát, alapelveit, módszereit, az iskolai tanulmányi munka szervezeti formáit tárgyalják. Igen hasznos és konkrét segítséget adhat továbbá az iskolai diákközösségről szóló rész, amelyben az iskolai diákközösség kialakításával, nevelésével, az osztályfőnök sokrétű munkájával, az úttörő- és Komszomol-szervezet tevékenységével foglalkoznak a szerzők. Különösen a gyakorló pedagógusok mindennapi problémáinak megoldásához nyújtanak hasznos ismereteket az osztályon kívüli és iskolán kívüli foglalkozásokról, valamint az iskola és a család együttműködésének formáiról és módjairól szóló fejezetek. Következetesen törekedtek a szerzők a pedagógiai fogalmak tartalmának meghatározására is.

A könyv egy meghatározott fejlődési szakasz eredményeit mutatja. A munka értékelésénél figyelembe kell venni, hogy az eredeti mű 1956-ban jelent meg. Az azóta végbement mélyreható változásokról tehát nem adhat képet, sőt például a Szovjetunió közoktatási rendszerét tárgyaló fejezete ma már jórészt túlhaladott állapotot tükröz. A könyv még a tízosztályos iskola pedagógusai számára készült, az SZKP XX. és XXI. kongresszusának az oktatásügyre vonatkozó fontos határozatai alapján azonban azóta már létrejött a tizenegy osztályos szocialista poli-

technikai iskola. Lényeges változások történtek az oktatás tartalmában és a közoktatás szervezetében is. A kiadó helyesen tette, hogy az új helyzet érzékeltetése céljából a könyv függelékeként közzétett az oktatásügy reformjára vonatkozó két dokumentumot.

**B. L.**

**Ágoston György:**

## PEDAGÓGIA I.

***A nevelés elmélete I. rész***

**Tankönyvkiadó, 1959.**

Régóta nélkülözzük már a magyar szerzők által írt marxista szellemű egyetemi pedagógiai tankönyveket. Ágoston György könyve az első jelentős lépés ennek az igénynek a kielégítésére. A könyv nagy segítséget nyújt a leendő tanárnemzedék pedagógiai felkészítésében, de komoly haszonnal forgathatják gyakorló pedagógusok is.

Az első két fejezetben a nevelés fogalmára vonatkozó fejtegetések találhatók. A szerző a szocialista pedagógia álláspontját a helytelen, polgári nézetekkel vitatkozva fejti ki. A következő fejezetben a nevelés, oktatás, képzés viszonyának sokat vitatott kérdése található. Ágoston György a képzés fogalmát újszerűen határozza meg. A neveléselmélet szempontjából alapvető kérdéseket fejt ki. „A gyermek fejlődése és a nevelés lehetősége" című fejezet, amelyben a szerző bemutatja a gyermek fejlődésének egyes szakaszait, e szakaszok sajátosságait, szoros összefüggésben a nevelés feladataival és lehetőségeivel.

A könyv megmutatja az általános emberinek feltüntetett burzsoá nevelési célok osztálymeghatározottságát. A kommunista nevelés célja az ember, a személyiség minden oldalú fejlesztése, s ebben a nevelés minden egyes területének megvannak a maga sajátos feladatai.

Nagy figyelmet fordít a szerző a munkára nevelés és a világnézeti nevelés kérdésére, s a világnézeti neveléssel kapcsolatban gazdag, személyesen gyűjtött tapasztalati anyagot dolgoz fel. A politechnikai képzés kérdéseinek felvetése sokoldalú, nevelési vonatkozásai azonban (a munkára, a dolgozók megbecsülésére nevelés) háttérbe szorultak. A könyv hetedik fejezete az erkölcsi, az esztétikai és a testi nevelés feladatainak alapvető kérdéseit vizsgálja. Az utolsó fejezetében pedig „A pedagógia mint tudomány" problémakörét: hol van a pedagógia helye a tudományok rendszerében; melyek a pedagógia alap- és segédtudományai; a pedagógia pártossága; kutatásának módszerei; a pedagógiának mint tudománynak a felépítése. Több, ma még vitatott kérdés is felvetődik itt, amelyeknek eldöntése még további kollektív erőfeszítéseket kíván a neveléstudomány művelőitől.

Ágoston György jelentős és úttörő munkát végzett a könyv megírásával, s munkájának értékét egyszerű, világos stílusa, közérthetősége is emeli.

**K. K.**

**Nagy Sándor:**

## PEDAGÓGIA III.

***Az oktatás elmélete***

**Tankönyvkiadó, 1960.**

Nagy Sándor egyetemi hallgatók számára készült tankönyve világos és átfogó képet ad a marxista—leninista ismeretelmélet alapján álló didaktika jelenlegi állásáról, felhasználva a didaktikai, a módszertani és a pszichológiai kutatások legújabb külföldi és hazai eredményeit.

Vázlatos áttekintést ad a didaktika történeti alakulásáról, problematikájáról, bemutatja fejlődését, majd a didaktika alapvető kérdésével, az oktatás fogalmával foglalkozik. Megállapítja, hogy az oktatás éppúgy, mint a nevelés, társadalmi-történelmi feltételektől meghatározott folyamat. De a társadalmi követelmények mellett igen fontos té-

nyező a tanulók testi, pszichikai fejlődése és ennek a fejlődésnek a törvényszerűségei. Ebből következik, hogy a tanulót nem lehet csak receptív lényként felfogni, hanem számítani kell tevékenységére, aktivitására is. Ez azért is fontos, mert a személyiség a cselekvés, a tevékenység folyamatában alakul; ezen keresztül válik a tanuló a társadalom aktív tagjává.

A szerző elemzi az oktatási folyamat filozófiai alapjait, és főbb mozzanatait, s a gyakorlat alapján hat ilyen mozzanatot állapít meg, amelyek egyben az iskolai ismeretszerzés csomópontjai. Külön foglalkozik a jártasságok és készségek kialakításával és az oktatási folyamat pszichológiai problémáival.

A didaktikai alapelvek ismertetése után a könyv az oktatás és képzés tartalmának kérdéseit tárgyalja. A szerző elevenen reagál az oktatásügy és a pedagógiai gyakorlat új jelenségeire, s rámutat arra, hogy a fejlődés az általános képzés rendszerének és tartalmának lényeges módosítását teszi szükségessé, ennek megfelelően és korszerűen veti fel a „mit tanítsunk?" kérdését. A szükségletek mellett a lehetőségeket is szem előtt tartva tárgyalja a materiális és formális képzés kérdését és világosan állást foglal azok együttes megvalósítása mellett.

A továbbiakban a könyv a tanítási órát mint a szocialista iskolában folyó munka alapvető szervezeti formáját tárgyalja. Röviden bemutatja annak történeti kialakulását és rávilágít azoknak a törekvéseknek (Dalton-terv stb.) a tarthatatlanságára, amelyek problematikussá teszik a tanítás osztály-rendszerű formáját.

A szerző különbséget tesz az oktatás *útja* és az oktatás *módja* között. Rámutat arra, hogy a módszerek megválasztásának megvannak az objektív kritériumai, ezek közé sorolja a nevelés célját, az oktatás tartalmát, a didaktikai feladatot, a tanulók életkorát és a tantárgyak sajátosságát.

A rendkívül gazdag és értékes tartalmú könyvet egyetemi hallgatók és gyakorló pedagógusok egyaránt nagy haszonnal forgathatják.

**Á. F.**

**Dr. Václav Prihoda:**

## BEVEZETÉS A PEDAGÓGIAI PSZICHOLÓGIÁBA

**Tankönyvkiadó, 1960.**

Mindenkinek, aki neveléssel foglalkozik, szüksége van pszichológiai ismeretekre. Kevés magyar nyelvű, marxista szemléletű, átfogó pszichológiai munkával rendelkezünk. Ezért is hasznos volt Prihoda pedagógiai pszichológiájának lefordítása.

A csehszlovák szerző marxista alapokon vezeti be az olvasót az oktatás és nevelés pszichológiájának tudományába. A könyv valóban bevezetés-jellegű mert főleg alapproblémákkal foglalkozik.

Nagy értéke a munkának, hogy vázlatos áttekintést ad a pedagógiai pszichológia kialakulásának történetéről. Ez a vázlatos történeti leírás a marxista nézőpontról bírálja a tudományág történetében megnyilvánult idealista és vulgáris-materialista irányzatokat.

Az olvasó részletesen megismeri a pedagógiai pszichológia kutatás módszereit és az ember pszichológiai tevékenységének természettudományos alapjait, a reflex mechanizmusokat. A könyvön a leghaladóbb természettudományos kutatásokon alapuló szemléletmód vonul végig, amely a szecsenovi—pavlovi irányzat vizsgálatainak terméke. A szerző ugyanakkor világosan kifejezésre juttatja, hogy a pedagógiai pszichológia társadalomtudomány, amely abból a sürgető társadalmi szükségszerűségből keletkezett, hogy a nevelést és az oktatást az emberek egyéni sajátosságaiból és életkorából adódó tulajdonságokkal kell összhangba hoznunk.

A szerző helyes szemlélet alapján világítja meg a nevelésben fontos szerepet játszó öröklött és szerzett tulajdonságok viszonyát. Exakt kísérletek alapján mutatja ki a kettő viszonyában a környezet, és elsősorban a nevelés döntő szerepét, de rámutat a vulgáris, mechanisztikus-materialista pszichológusok helytelen nézetére is, akik teljesen semmibe vették az öröklött tényezőknek az emberi fejlődésre való befolyását. Ennek a szemléletnek megfelelően helyesen foglal állást a szerző az ösztönök kérdésében is.

A könyv bemutatja az emberi figyelem és emlékezés pszichológiai problémáit s foglalkozik a tanulás pszichológiájával. Ennek keretén belül a szerző bemutatja a felnőtté válás és tanulás, a tanulás folyamata alaptételeit, valamint a tanulás pszichológiai törvényeit. „A munkapszichológia és a nevelés" című fejezetben Prihoda elemzi a munka és a játék hasonlóságait és különbségeit, az elfáradás és a szellemi higienia problémáit. Ennek a fejezetnek a tanulmányozása ajánlható mindenkinek, aki munkásokért vagy az eljövendő munkásnemzedék neveléséért bármily mértékben felelős.

A szerző megkísérli a nevelési módszerek életkortól függő változásainak megalapozását. Rámutat arra, hogy a nevelési ráhatás összefügg azokkal a konkrét feltételekkel, amelyek között változásokat lehet előidézni a tanító, a nevelő vagy a mester által céltudatosan vezetett személyek gondolkodásában és viselkedésében. Végül a könyv a közösség és a személyiség viszonyát mutatja be a nevelési folyamatban.

Václav Prihoda könyve megalapozó szemléletét tekintve úttörő jellegű a marxista pszichológiai irodalomban. Ha nem is mélyül el a pedagógiai pszichológia valamennyi kérdésében, a címben feltüntetett bevezetés ígéretének feltétlenül eleget tett.

S. J.

P. M. Jakobszon:

## AZ ÉRZELMEK PSZICHOLÓGIÁJA

Tankönyvkiadó, 1960.

Az érzelmek az ember mindennemű tevékenységében jelentős helyet foglalnak el. A szocializmus és a kommunizmus építéséhez olyan nemzedéket kell felnevelnünk, akiknek érzelmei mélyek és tartósak; szeretik hazájukat, a szabadságért és a haladásért küzdő népeket, gyűlolik az imperialistákat, a haladás ellenségeit. Az érzelmek tudatos fejlesztéséhez azonban arra van szükség, hogy ismerjük az érzelmek pszichológiai törvényszerűségeit. Ehhez jelentős segítséget ad Jakobszon szovjet pszichológus könyve. Az érzelmek pszichológiai problémáinak ilyen részletes és átfogó monografikus áttekintése a pszichológiai irodalomban egyedülálló.

A szerző meggyőzően mutatja be az érzelmeket, mint a környező valóság visszatükröződéseit és lényegét — az emocionális viszonyt, mely az ember s egy meghatározott tárgy, vagy a jelenségek egy meghatározott köre között létrejött. Az érzelem mindig a valóság valamilyen tárgyára irányul. Részletesen elemzi a szerző az érzelmek keletkezését, dinamikáját és más pszichológiai jelenségekkel való viszonyát is. Rámutat arra, hogy az érzelmek szorosan kapcsolódnak a társadalmi viszonyokhoz, változásuk okait mindenekelőtt a társadalmi élet anyagi feltételeinek változásában kell keresni. Meggyőző példákkal bírálja az érzelmekkel kapcsolatos burzsoá elméletek tarthatatlanságát.

Külön fejezet foglalkozik az érzelmek fiziológiai alapjaival, ezáltal biztosítva a könyv természettudományos megalapozottságát. E fejezetben világossá válik, hogy az érzelmi élmény valamilyen mértékben az egész szervezet működésével kapcsolatban van. Jakobszon részletesen ír az érzelmek külső kifejezéseiről, a nyelv, a mimika és pantomimika

szerepéről, s jellemzi az érzelmek fő fajtáit: a morális, esztétikai, intellektuális és raxikus érzelmeket.

Az életkori fejlődéssel összefüggő érzelmi változások sajátosságainak elemzésében a szerző rámutat az impulzivitás megnyilvánulásaira a gyermek emocionális életében, s az annak megszüntetésére irányuló tendenciára; a helyzethez kötött érzelmek mellett a tartósabb érzelmek megjelenésének folyamatára; az érzelemkifejezés szabályozásának fejlődésére; a növekvő ember érzelmeinek „szocializálódási" folyamatára, s ismerteti az érzelmek vizsgálatának módszereit.

Igen fontos a könyv utolsó fejezete, amely az érzelmi nevelés pszichológiai kérdéseivel foglalkozik. Az érzelmi nevelés előfeltételei között megemlíti, hogy az ember érzelmei szervesen összefüggenek világnézetével, meggyőződésével, erkölcsi felfogásával. Kifejti az érzelmi nevelés megnyilvánulási formáit, valamint az emocionális szférára való ráhatás módjait. Végül az érzelmek önnevelésének problémáival foglalkozik. Az érzelmek nevelésében nagy fontosságot tulajdonít a nevelő és a növendék bizalommal telített jó kapcsolatának. A szerző hangsúlyozza, hogy a sokoldalú kommunista ember kialakítása az érzelmek gazdagságát is feltételezi. Ezért is fontos az emberek érzelmének nevelése.

Külön említésre méltó az a gazdag példatár, amelyet a szerző mondanivalójának alátámasztására felhasznál. Sikeres a különböző értelmek kifejezését illusztráló képanyag kiválasztása.

P. M. Jakobszon könyve hasznos olvasmány minden nevelő számára.

S. J.

## MÓRICZ ZSIGMOND HAGYATÉKÁBÓL

(Akadémiai Kiadó)

Elbeszélés, regénytöredék, előadás, ünnepi köszöntő, vitacikk, riport, átdolgozás — ötvenöt írás sorakozik Móricz Zigmond most közreadott kötetében. A hagyaték — az író szavaival — „bimbóban" maradt, íróasztalfiókba zárt, dossziékban őrzött kisebb-nagyobb munka. Tervébe fúlt, be nem fejezett vagy a Horthy-világban nem közölhető kéziratok. Hozzátartoznak, és sokban kiegészítik a teljesnek hitt, eddig ismert Móricz-i életművet. Aki elolvassa a könyvet, jobban megismeri, megszereti Móricz Zsigmondot. S választ talál arra is, hogy a nagy író öregsége éveiben hogyan próbálta igaz szóval, megrázó erővel megmutatni a budapesti munkásnegyed, a városszél elesettjei nyomorúságos életét. Kár, hogy a lágymányosi környezetben töltött órák alatt csak a helyzetükbe többé-kevésbé beletörődő szegényemberekkel vagy lumpenproletárokkal találkozott. De még így is hiteles rajz a *Rodostó utca 77* című regényvázlat, a bérkaszárnya embereinek keserves sorsáról. A *Konyha* című jegyzet megdöbbentő erővel ábrázolja a proliasszony gondját, aki nem tud ebédet főzni, mert nincs pénz, nincs szén, nincs levesbe való — éhesen fekszik le este a család.

A Réz Pál gondozta, Móricz Virág segítségével az Új Magyar Múzeum sorozatban megjelent összeállítás miniatür gyöngyszeme a Móricz-fogalmazta ars poetica: *Hogyan nézi a regényíró az életet.* A tanulmány az írás mesterségéről mondja: „Aki regényírónak született, az úgy szívja tele magát az élet jelenségeivel, mint a föld az esővízzel." Szól az eszméket terjesztő, rossz ideálokat romboló hivatás alapvető moráljáról: „Én nem vallottam soha, hogy a regényíró fölött nincs felelősség. Ellenkezőleg. A regényíró, aki az emberek komoly és nagy dolgait írja meg, felelős."

Van jó szava, marasztaló ítélete egyaránt pályatársairól: Gyulai Pálról, Palágyiról, s többekről. Kiáll az induló tehetségek mellett. Nem vállveregető fontoskodással, hanem ma is példamutató bölcs szóval serkent, irányít.

Írt József Attiláról is. 1936 december 25-én! *Karácsonykor jobban fáj* című novellában a Kései sirató prózai erejével mesél az anyja után vágyódó Attiláról. Az éhezéstől legyengült gyereket a kórházban nem látogatja meg az anyja, csak karácsonykor jön hozzá a másik klinikáról kiszökött, halálos beteg mama.

Közreadják a kötetben az Erdély-trilógia folytatásának vázlatát, a Dózsa-regény elképzelést, tárcát a vidéki színészekről, s Móricz Zsigmond megnyitó beszédét a hortobágyi csikósbojtárból festőművésszé nevelt Káplár Miklós emlékkiállításán az Ösztehetségek Boltjában. Remek műhelyforgács a szerencsétlenségére büszke hadirokkant „hős" tragikomikus története, a *Koldus Napoleon*. Telitalálat a *Synhedrion* című karcolat, a naphosszat önmagukat ismétlő, fecsegő riporterek karikatúrája. Érdekes kísérlet: Molière: Botcsinálta doktorát a népi nyelv minden színével, fordulatával bravúrosan dolgozta át Móricz Zsigmond.

Megtalálták az 1930-as évek színpadi viszonyainak, a polgári közönség ízlésének és az írót kényszerítő követelményeknek szomorú bizonyítékát. Színdarabot Csibéről, a város Árvácskájáról. A színműben — az író szavaival — „a pesti proletár van élően színre állítva". A társadalmi kép hősnője tisztább, becsületesebb világra vágyó külvárosi gyereklány. Móricz Zsigmond érezte, hogy a szociális ábrázolás, az őszinte szó megijeszti a nézőtér, a Belvárosi Színház parvenüit. Ezért a harmadik felvonást happiand-del fejezte be. Hiábavaló volt a megalkuvás. A direktor „világszemléleti okok miatt" visszaadta az első két felvonásában a legjobb Móricz-színdarabokhoz mérten is kitűnő életképet. „A szívem hasad meg, ha igazi szegénységgel találkozom — írja kudarcáról, az eltanácsolt Csibe-színdarabról Móricz Zsigmond. — Ennek az érzésnek akartam hódolni ebben a munkámban." S keserűen teszi hozzá: „Nem lehet, hogy az író megelégedjék azzal, hogy folyton csak az emlékeit hordja elő. Hogy a kútba temesse magát. Az író azért író, hogy ő legyen az emberi élet mutatója."

**L. M.**

## A TÁRSADALMI BIRÁSKODÁS PROBLÉMÁI A SZOVJETUNIÓBAN

A Magyar—Szovjet Baráti Társaság Jogtudományi Szakosztálya *Szovjetjogi Kiskönyvtár* címen sorozatot indított, amelynek célja, hogy a szovjet államépítés és jogalkotás eredményeivel, a szocialista demokratikus fejlődésével ismertesse meg a magyar olvasókat és a szakembereket. A sorozat megindítása hézagpótló kezdeményezés.

A sorozat első füzete *A társadalmi bíráskodás problémái a Szovjetunióban* címen jelent meg, Dr. Névai László szerkesztésében. A kötet három részre tagozódik: az első az új szovjet *törvénytervezet* szövegét nyújtja, a második tanulmányokat foglal magában és az országos megvitatás során elhangzott egyes felszólalásokat teszi közzé, a harmadik rész a Szovjetunióban működő üzemi és területi társadalmi bíróságok *gyakorlati munkáját* ismertető cikkeket tartalmaz.

E Mintaalapszabályzat jelentős lépés a kommunista társadalom tudatos fegyelmének a kialakításában, a társadalmi önigazgatás kibontakozásában, meghatározza az elvtársi bíróságok megszervezésének rendjét és feladatát. Kimondja, hogy: az elvtársi bíróságok arra hivatottak, hogy aktív módon segítsék elő az állampolgárok nevelését a munka és a szocialista tulajdon iránti kommunista viszony, a szocialista együttélési szabályok megtartása szellemében. A Mintaalapszabályzat felsorolja az elvtársi bíróságok elé tartozó ügyeket, s azokat a szabálysértéseket és társadalomellenes cselekményeket, amelyeket az elvtársi bíróságok bírálhatnak el. Ez a rendelke-

zés lehetőséget ad arra, hogy korábban a bírósághoz tartozó ügyekben (csekélyebb súlyú büntető és polgári perekben) az elvtársi bíróság járjon el. A Mintaalapszabályzat a továbbiakban meghatározza az ügyek elbírálásának rendjét, az elvtársi bíróságok által alkalmazott társadalmi ráhatás intézkedéseit, végül a társadalmi bíróságok irányítását.

A szovjet dolgozók helyeslik a társadalmi bíróságok hatáskörének kiterjesztését. Az üzemi társadalmi bíróságok mellett a tervezet javasolja a lakóterületeken és a kolhozokban működő társadalmi bíróságok létrehozását is.

E bíróságok erősítik a törvényességet, a szocialista jogrendszert, a társadalmi együttélés szabályainak érvényesülését. Fontos szerepük van a kommunista erkölcs megszilárdításában. A társadalmi bíróságok tárgyalásának nyilvánossága, a munkatársak kollektívájának nyilvánossága egyben szinte kizárja az alaptalan tagadást a társadalmi bíróság előtt, mert a jelenlevő munkatársak azt nyomban megcáfolhatják. Különösen fontos a nevelő hatás, a munkafegyelem megszilárdítása, a termékek minőségvédelme terén, s a régi rendből örökölt tudati csökevények elleni küzdelemben.

Az ilyen bíráskodásban való közreműködés — egyik formája a dolgozó nép közvetlen részvételének az állami ügyek intézésében. Az MSZMP VII. kongresszusa nálunk is célul tűzte ki a szocialista demokratizmus fejlesztését. Ezzel kapcsolatban a könyv figyelmet érdemel a magyarországi társadalmi bíróságok szempontjából is.

**V. T.**

## E SZÁM SZERZŐI:

**SÁNTA ILONA:** a Társadalmi Szemle munkatársa, **BENEDIKT OTTÓ:** akadémikus, a Budapesti Műszaki Egyetem Különleges Villamosgépek és automatika tanszék vezetője, **SZARKA JÓZSEF:** a Pedagógiai Tudományos Intézet igazgatója, **BÁLINT JÓZSEF:** az MSZMP K. B. Államgazdasági osztályának munkatársa, **HAJNAL SÁNDOR** és **SZILÁGYI ZOLTÁN:** a Külügyminisztérium ENSZ osztályának munkatársai, **SZOKOLSZKY ISTVÁN:** a Pedagógiai Tudományos Intézet munkatársa, **KOMJÁT IRÉN:** a Társadalmi Szemle felelős szerkesztője, **Dr. CSAPÓ LÁSZLÓ:** aspiráns, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem adjunktusa, **Dr. BÁCSKAI TAMÁS:** aspiráns, a Marx Károly Közgazdaságtudományi Egyetem docense

# BEKÜLDÖTT KÖNYVEK

## AKADÉMIAI KIADÓ

**Nemes Dezső:** A népi Magyarország 15 éves fejlődése — 90 old
Új magyar lexikon 3 kötete

### EURÓPA

**Swift:** Gulliver utazásai — 370 old.
**Titus Popovici:** Éhség — 590 old.
**Széphajú Kharliszok tánca** — 176 old
**Ilf—Petrov:** Tizenkét szék — Aranyborjú — 583 old.
**Visnyevszkij:** Első lovashadsereg — 122 old.
**Creanga:** Fehér szerecsen — 268 old.
Hárun Arrasid gyűrűje — 204 old.
**Van Si Fu:** Nyugati szoba — 260 old.
**Margita Figuli:** Három pejló — 208 old.

### GONDOLAT

**Vaszilijev—Guscsev:** Riport a XXI századból — 285 old.
**Hahn István:** Az időszámítás története — 130 old
**A demokrácia bölcsője** — 234 old.
Régi görög hétköznapok — 254 old.
**Szőllősy András:** Honegger — 369 old.
**Kroó György:** Berlioz — 359 old.
**E. P Northrop:** Rejtélyek a matematikában — 293 old.
**Szokoly Endre:** . . . és gömbös gyula a kapitány — 424 old.
**H. Sedlmayr:** A modern művészet bálványai — 146 old.
**Szombathy Viktor:** Vértes—Gerecse — 168 old
**Fukász György:** A magyarországi polgári radikalizmus történetéhez — 390 old.
**M. F. Nyeszturh:** Az ember származása — 428 old.
**Dr Ákos Károly:** Gondolkodnak-e az állatok? — 138 old.
**Max Wehrli:** Általános irodalomtudomány — 237 old.
**Kovács Endre:** A lengyel irodalom története — 526 old.
**M. V. Vaszilijev:** Az energia és az ember — 370 old
Tacitus — 294 old.

## KÉPZŐMŰVÉSZETI ALAP

**A Drezdai Képtár**
Magyar Fotóművészet
**Koós Judit:** Modern otthon
Szigliget — 40 old.
Toulouse-Lautrec — 40 old.

## KOSSUTH

**A szocialista tábor hangja az ENSZ-ben** — 388 old.
**Fehér Klara—Nemes László:** Majdnem a Lomnici-csúcsig — 118 old.
**Hámori Ottó:** Hazassag, család, boldogság — 242 old.
Nyelvtan — stílus, szónoklás — 514 old.
**J. Vesely:** Februári napok — 360 old.
**Alan Winnington:** A hideghegyek rabszolgái — 280 old.
**Baranyai Árpád:** A hitetlenség apologiája — 130 old.
**Kulcsár Zsuzsa:** Inkvizíció és boszorkányperek — 139 old
**Dezséry László:** A cinizmusról — 208 old.
**S. Vincze Edit:** A magyarországi Szociáldemokrata Párt 1890—1896 — 360 old.
Marx—Engels Művei V. kötet — 586 old
**Beck:** Volokalamszki napok — 230 old
A Szovjetunióról — 285 old.

## KÖZGAZDASÁGI ÉS JOGI

Francia külkereskedelmi nyelvkönyv — 315 old.
Angol külkereskedelmi nyelvkönyv — 310 old.
**Hegedűs András:** A munkabérezés rendszere iparunkban — 191 old.
A szocialista újratermelés kérdései — 339 old

## MAGVETŐ

**Bruno Apitz:** Farkasok közt, védtelen — 475 old.
**H. Ibsen:** Peer Gynt — 238 old.
**Demény Ottó:** A legszebb kor — 88 old
**Pálfalvi Nándor:** Szeretni akartam — 245 old.

**Feleki László:** Le az olvasókkal 306 old
**Ténagy Sándor:** Jámbor lázadás 80 old.
**Garai Gábor:** Emberi szertartás 178 old
**Jebeleanu:** Hirosima mosolya 132 old.
**Péchy Blanka:** Jászai Mari 378 old.

SZÉPIRODALMI

**Hidas Antal:** Jázmin utca 584 old
**Németh János:** Csak értetek 102 old.
**Balázs Anna:** Az ájtatos anyós 353 old
**Grandpierre Lajos:** Cudar idők 242 old.
**Gergely Mihály:** Kálvária és karrier 212 old.
**Traven:** A fehér rózsa 323 old.
Tavaszi mise
**Héra Zoltán:** Alkalom 285 old
**Leonyid Szolovjov:** Az elvarázsolt herceg I., II 296, 298 old.
**Szántó Tibor:** Valamelyik parancsolat 289 old.
**Vészi Endre:** Fohász szigorúságért 118 old.
**Zsigmond Ede:** Elszántan és szelíden 250 old

TÁNCSICS

**Tempesti:** Aszonyunk, Szép Heléna 244 old.

**Herbert Jobst:** Lelenc 289 old
**Bencsáth Aladárné:** Kisdiák, nagydiák a munkáscsaládban 243 old.
**Roark Bradford:** Ádám apánk és gyermekei 318 old.
**Márton Béla:** Utazás a Vénuszra 193 old.

ZRÍNYI

**Győri Dezső:** Gömöri rengeteg 353 old
**Csujkov:** Erőd a Volga partján 399 old.
**Pintér—Szabó:** A légió hadnagya 218 old
**Szilvási Lajos:** Appassionata 502 old.

---

Földrajzi zsebkönyv (Magyar Földrajzi Társaság) 226 old.
**Benedek Elek:** A harismadár 318 old.
Etikett, társasélet, protokoll (Minerva kiadó) 405 old
**Fábry Zoltán:** Palackposta (Szlovákiai Szépirodalmi könyvkiadó) 327 old.
**Kovács György:** Kristófék kincse I., II. (Állami Irodalmi és Művészeti Kiadó Marosvásárhely)

SZERKESZTŐBIZOTTSÁG:

**Fehér Lajos, Friss István, Háy László, Kállai Gyula (főszerkesztő), Kiss Károly, Komját Irén (felelős szerkesztő), Molnár Erik, Nemes Dezső, Németh Károly, Orbán László, Szigeti József, Szirmai István.**

# СОДЕРЖАНИЕ

*ИЛОНА ШАНТА: Опыт мирной победы диктатуры пролетериата в нашей стране* — — — — — — — — — — — — — — — — *1*

*ОТТО БЕНЕДИКТ: Об общественной роли автоматизации* — — — *20*

*ЙОЖЕФ САРКА: Социалистическое моральное воспитание учащейся молодёжи* — — — — — — — — — — — — — — — — *38*

*ЙОЖЕФ БАЛИНТ: Некоторые вопросы управления капитальными вложениями* — — — — — — — — — — — — — — — — *51*

## *МЕЖДУНАРОДНЫЙ ОБЗОР*

*Проблема членства Китайской Народной Республики в ООН (ШАНДОР ХАЙНАЛ — ЗОЛТАН СИЛАДИ)* — — — — *66*

*Школьная реформа в Польше (ИШТВАН СОКОЛСКИ)* — — — *72*

*Вопрос о единстве рабочего класса на съезде Итальянской Социалистической Партии (ИРЕН КОМЬЯТ)* — — — — — — — — *78*

## *КРИТИКА И БИБЛИОГРАФИЯ*

*К изданию на венгерском языке произведения Гильфердинга: «Финансовый капитал» (ЛАСЛО ЧАПО)* — — — — — — — — *84*

*Яворка — Берени: Доходы сверх заработной платы (ТАМАШ БАЧКАИ)* *90*

## *ЗАМЕТКИ О КНИГАХ*

# INHALT

*ILONA SÁNTA: Über den friedlichen Sieg der proletarischen Diktatur in unserer Volksdemokratie* — — — — — — — — 1

*OTTO BENEDIKT: Die gesellschaftliche Rolle der Automatisierung* 20

*JOZSEF SZARKA: Die Erziehung der Schuljugend zur sozialistischen Moral* — — — — — — — — — — — — — — — — 38

*JÓZSEF BÁLINT: Fragen der Orientierung der Investitionen* — — 51

## *INTERNATIONALE RUNDSCHAU*

*Das Problem der Vertretung der Chinesischen Volksrepublik in den Vereinten Nationen (SÁNDOR HAJNAL — ZOLTÁN SZILÁGYI)* 66

*Die Schulreform in der Polnischen Volksrepublik (ISTVÁN SZOKOLSZKY)* — — — — — — — — — — — 72

*Die Frage der Aktionseinheit auf dem Kongress der Italienischen Sozialistischen Partei (IRÉN KOMJÁT)* — — — — — — — 78

## *BUCHBESPRECHUNGEN*

*Zur ungarischen Ausgabe von Hilferding's „Finanzkapital" (LÁSZLÓ CSAPÓ)* — — — — — — — — — — — — — 84

*Jávorka—Berényi: Zusätzliches Einkommen zum Lohn (BÁCSKAI TAMÁS)* — — — — — — — — — — — — 90

## *ANMERKUNGEN ÜBER NEUERSCHEINUNGEN*

# SOMMAIRE

*ILONA SÁNTA: Aspects de la victoire pacifique de la dictature du prolétariat en Hongrie* — — — — — — — — — — — — 1

*OTTO BENEDIKT: Le rôle social de l'automation* — — — — — 20

*JÓZSEF SZARKA: Éducation morale socialiste de la jeunesse écolière* 38

*JÓZSEF BÁLINT: Orientation des investissements* — — — — — 51

## *REVUE INTERNATIONALE*

*Le problème de la représentation de la Chine Populaire à l'ONU (SÁNDOR HAJNAL — ZOLTÁN SZILÁGYI)* — — — — — 66

*La réforme scolaire en Pologne (ISTVÁN SZOKOLSZKY)* — — — 72

*La question de l'unité d'action au congrès du Parti Socialiste Italien (IRÉN KOMJÁT)* — — — — — — — — — — — — 78

## *COMPTS-RENDUS*

*Le „Capital financier" de Hilferding en langue hongroise (LÁSZLÓ CSAPÓ)* — — — — — — — — — — — — 84

*Jávorka—Berényi: Les revenus hors salaire (TAMÁS BÁCSKAI)* — 90

## *NOTES SUR QUELQUES LIVRES RÉCENTS*

# CONTENTS

*ILONA SÁNTA: Experiences regarding the peaceful victory of the dictatorship of the proletariat in our People's Democracy* — — 1

*OTTO BENEDIKT: The social rôle of automation* — — — — — 20

*JÓZSEF SZARKA: Education of school children in socialist morality* 38

*JÓZSEF BÁLINT: Some questions relating to the steering of investments* — — — — — — — — — — — — — — — 51

## *INTERNATIONAL REVIEW*

*The issue of the representation of the Chinese People's Republic in the United Nations (SÁNDOR HAJNAL — ZOLTÁN SZILÁGYI)* 66

*Scool reform in Poland (ISTVÁN SZOKOLSZKY)* — — — — — 72

*The problem of unity of action at the Congress of the Italian Socialist Party (IRÉN KOMJÁT)* — — — — — — — — — 78

## *BOOK REVIEWS*

*On the Hungarian edition of Hilferding's „Finanzkapital" (LÁSZLÓ CSAPÓ)* — — — — — — — — — — — — 84

*Jávorka—Berényi: Income in excess of wages (TAMÁS BÁCSKAI)* — 90

## *NOTES ON NEW BOOKS*

**Ára: 3,— Ft**

# TARTALOMJEGYZÉK

*SANTA ILONA: A proletárdiktatúra békés győzelmének néhány tapasztalata népi demokráciánkban* — — — — — — — — 1

*BENEDIKT OTTÓ: Az automatizálás társadalmi szerepéről* — — 20

*SZARKA JÓZSEF: A tanulóifjúság szocialista erkölcsi nevelése* — — 38

*BÁLINT JÓZSEF: A beruházások irányításának egyes kérdései* — 51

*NEMZETKÖZI SZEMLE*

*A Kínai Népköztársaság képviseletének problémája az ENSZ-ben (HAJNAL SÁNDOR — SZILÁGYI ZOLTÁN)* — — — — — 66

*Iskolareform Lengyelországban (SZOKOLSZKY ISTVÁN)* — — — 72

*A munkásegység kérdése az Olasz Szocialista Párt kongresszusán (KOMJÁT IRÉN)* — — — — — — — — — — — — 78

*KRITIKA ÉS KÖNYVISMERTETÉS*

*Hilferding: „A finánctőke" c. művének magyar nyelvű kiadásához (Dr. CSAPÓ LÁSZLÓ)* — — — — — — — — — — — 84

*Dr. Jávorka—Dr. Berényi: Jövedelmek a munkabéren felül (Dr. BÁCSKAI TAMÁS)* — — — — — — — — — — 90

*JEGYZETEK KÖNYVEKRŐL*

Szerkesztőség: Budapest, V., Árpád u. 12. Tel.: 124—475.

Kiadja a Kossuth Könyv- és Lapkiadó Vállalat.

Kiadóhivatal: VI., Révay utca 16. Telefon: 116—660*

Terjeszti a Magyar Posta.

Előfizethető a Kossuth Kiadó megyei és kerületi kirendeltségeinél, csekkszámlaszám 01915003, a Posta Központi Hírlap Irodánál (Bp. V., József nádor tér 1.) és bármely postahivatalnál. Előfizetési díj negyedévre 8,— Ft, félévre 16,— Ft, egész évre 32,— Ft. Csekkszámlaszám: egyéni 61218, közületi 61066, vagy átutalás a MNB. 8. sz. folyószámlájára. Lapunk régebbi példányai kaphatók a Posta Központi Hírlapiroda újságboltjában: Budapest, V., József Attila u. 3.

Az utolsó kézirat nyomdába érkezett: 1961. április 5.

Megjelent 33 900 példányban Felelős kiadó: Vass Henrik

612301/2 — Zrínyi Nyomda, Budapest